ayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 1
Şubat 1967 - 250 Kuruş

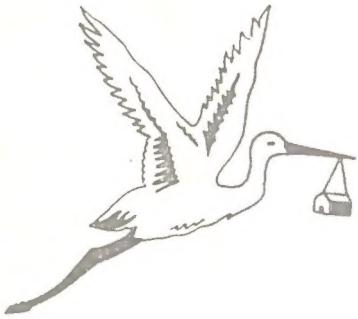

1967 de

YAPI ve KREDİ BANKASI

tasarruf mevduatı sahiplerine

7.5 MİLYON LİRA

tutarında ikramiyeler dağıtıyor

TR 685

Moran 134

İbrahim Çallı

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Hayat Tarih Mecmuası Üçüncü Yılına Başlıyor 4
Karakuşî Hükümler 5
İstanbul'a Bir Zürafa Geldi 9
Tibet'ten İstanbul'a 13
İstanbul'a Gelen İlk Gözbağcılar 21
Sultan Hamid'le Mülâkat (Vasıf Bey'in Hâtıraları) 27
İsmini Taşıdığımız İnsanların Hikâyesi 33
İslâm Tarihinin Büyük Şehirlerinden: Kayrevan 35
Yedikule Müzesi 40
Türk Dilinde Kadın 45
İbrahim Çallı 48
Bir Bahriyeli'nin Hâtıraları 52
Yeni Valide Camii 60
İstanbul'un Dünü ve Bugünü 64
Beyaz Saray ve A.B.D. Başkanları 66
İstanbul'un Tarihî Ağaçları 73
Aşkı Vazifeye Tercih Etmedim 79
Son Dalış 84
Sarıkamış Kahramanları 88
Karikatür 92
Kitaplar Arasında 94
Tarihe Akan Bir Ay 96
Tarih Postası 97

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Şubat 1967 Yıl: 3 Cilt: 1
Sayı: 1 Sıra: 25

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Hayat Tarih Mecmuası Üçüncü Yılına Başlıyor

Hayat Tarih Mecmuası, sayın okuyucularımızın ellerinde tuttukları bu sayı ile 3. yılına başlamaktadır. Tirajı bakımından, kıyas kabul etmez şekilde Türkiye'nin en büyük kültür dergisi olan **Hayat Tarih Mecmuası,** gerek tiraj, gerek muhteviyat ve baskı bakımından, Avrupa'nın da büyük popüler kültür dergilerinden biridir. Avrupa'da çıkan popüler tarih mecmualarının hepsinden üstün olduğunu da, rahatça söyleyebiliriz.

Ancak bu durum, bizi tamamiyle tatmin etmiş değildir. Daha iyi, daha güzel, daha doğru, hâsılı daha mükemmel olmak için çaba içindeyiz. Yeni imzalar, değişik konular sunmak için çalışıyoruz. Yapılan ikaz ve tenkitleri dikkat nazarına alıyoruz. Okuyucumuzun daha çok istediği konulara, daha fazla sayfa ayırıyoruz. İsteklerin, büyük çoğunluğu Osmanlı tarihi üzerinde toplandığı için, en çok bu konuyu işliyoruz. Ancak umumî Türk tarihi, İslâm tarihi, Avrupa tarihi, arkeoloji, seyahat, coğrafya, edebiyat tarihi gibi konulara da belirli bir yer ayırmayı ihmal etmiyoruz.

İki yıl içinde, birçok hâtırat yayınladık. Bunların hemen hepsi, varlıkları bile meçhul eserlerdi. Son devir tarihimiz üzerinde ışık tutan ve bazı konularda yenilik getiren bu hâtıraların yanı sıra, klasik edebiyatımızdan örnekler de takdim ettik. Bunların dilini, havalarını bozmamak şartıyle, sadeleştirip kısaltarak ve notlar ekleyerek, geniş okuyucu kitlesinin ilgisine sunduk. Tarih ilmiyle, büyük kitleyi karşı karşıya getirmeye çalıştık. Şöhretleri mensup oldukları ilmî çevreden dışarıya çıkamamış değerli tarihçilerimizi halka tanıttık ve fikirlerini geniş kitleye duyurduk.

Hayat Tarih Mecmuası, tarihe ve tarihimize karşı halkımızda esasen saklı olan büyük ilgiyi biraz daha artırdı. Daha birkaç yıl önce basınımızda, her yazarın el atabileceği bir konu sayılan tarihin, ciddî bir ilim olduğunu, ancak mütehassısları tarafından popüler hale getirebileceğini az çok duyurduk. Türk basınında tarihe ayrılan sütunlar çoğaldığı gibi, kaliteye de nisbeten biraz dikkat edilmeye başlandı. Tabiî henüz gelişmiş milletlerde olduğu gibi bizde her gazete ve derginin mütehassıs tarih yazarı yoktur. Fakat bir gün bu safhaya da ulaşacağımıza inanıyoruz. Elinizdeki mecmuanın bu yolda hizmeti olmuştur ve olacaktır. Yeni hamlelerimiz için, okuyucularımızın uyarma, ilgi ve teveccühlerine güveniyoruz.

Yılmaz Öztuna

KARAKUŞÎ HÜKÜMLER

Bu yazı Türkçe'de tamamen mânasız ve hiç bir mantığa dayanmadan verilen hükümler için kullanılan «Karakuşî» tabirinin dilimize nereden geldiğini anlatmaktadır.

Yazan: ŞEVKET RADO

DİLİMİZE bir takım yabancı kelimelerden başka öyle bir takım tabirler girmiştir ki, bunların nereden geldiklerini, asıllarının ne olduğunu öğrenmek istiyenler ekseriya meçhuller karşısında kalırlar. Halbuki asıllarını bilmediğimiz bu tabirlerin altında çoğu zaman bir hikâye, hem de bazen oldukça hoş bir hikâye yatmaktadır.

Dilimizdeki «Karakuşî» tabiri de bunlardan biridir. Neden bir takım mânasız ve bilhassa mantıksız hükümlere «Karakuşî hükümler» diyoruz? «Karakuşî hükümler» aslında «Karakuşvari hükümler» demektir. Kimdir veya nedir bu Karakuş ki, saçmalıklar hep ona yamanır?

Karakuş'un, bir zaman yaşamış, acayip hükümler veren bir adam olduğu kulağıma çalınmıştı. Fakat aslını doğrusu bilmiyordum. Geçenlerde elime geçen bir eski kitapta, «Nevâdirü'z-Zürefâ» adlı bir risalede «Karakuş» olduğu gibi ve bütün hikâyeleriyle karşıma çıktı. İsmi dilimizde hâlâ yaşayan Karakuş'u merak edenler bulunur diye burada onu anlatmak istiyorum.

Karakuş bir Arap veziri idi. Onun acayip ve gülünç hikâyeleri meşhur Arap müellifi Hâfız İmam Süyûtî'nin yazdığı bir risalede ilk defa okunmuştur. Bu risale ortaya çıkınca herkesin pek hoşuna gitmiş ve dostları İmam Süyûtî'ye Hicrî 899 (M. 1493) senesinde Kahire'de Tulun camiinde ders verirken risalesinde adı geçen Emir Bahâeddin Karakuş'un ve ona maledilen hikâyelerin aslı olup olmadığını sormuşlar. İmam Süyûtî de cevap olarak demiş ki:

— Bunlar büsbütün asılsız şeyler değildir. Muhammed bin Segri'n-Nâsırî kitabında Emîr Bahâeddin Karakuş'un Mısır Sultanı Salâhaddin Yusuf bin Eyyub'un veziri olduğunu söyler. Emîr Bahâeddin Karakuş, Kahire'de Hâkimî Camii'nin yanındaki «Elsahip» adlı meşhur caddenin sahibi imiş. Kendisi mert, saf, vaktini hayrat ve sevap işlemekle geçirir bir zat idi. Fakat zaman zaman yaptığı dalgınlıklardan kolay uyandırılamayacağını bildiği için, her sene Sultan Salâhaddin, âdeti olduğu üzere, ilkbaharda Şam'a giderken dönünceye kadar saltanat işlerini yalnız ona bırakmağa cesaret edemez, oğlu ile beraber, ikisini birden kendisine vekil bırakırdı. Fakat Hicrî 561 (1165) senesinde veliahdin vefatı üzerine saltanat işlerini iki ay müddetle yalnız Karakuş'a bırakmış, o sırada yaptığı acayip icraat dolayısıyle, üzerine bir takım garip hikâyeler düzülmüştür.

Emir Bahaeddin Karakuş'a atfedilen bu hikâyeler (1) fıkra fıkra şunlardır:

(1) Karakuş hikâyelerinin birkaçı oldukça müstehcendir. Biz, anlatılabilecekleri buraya aldık.

Bir gün bevvaplar Karakuş'un gömleğini kurutmak için ipe asmışlar. Gömlek bir aralık ipten yere düşünce bunu Karakuş görmüş: «Eğer ben içinde olaydım, kırılıp paramparça olurdum» diyerek Allaha şükredip bin dirhem sadaka vermiş (2).

■

Karakuş'un her sene birçok sadaka vermek âdeti imiş. Bir sene âdet ettiği miktarda sadakasını verip tamam etmiş. Derken huzuruna fakir bir kadın çıkmış. Kocasının öldüğünden ve gömülmesi için kefen tedarik edemediğinden bahsederek bir kefen satın almak için kendisine bir miktar para vermesini rica etmiş. Karakuş bu senenin sadakası bitmiş olduğundan: «İnşallah gelecek sene gel de sana bir kefen veririm» demesi üzerine kadın hayretler içinde çıkıp gitmiş.

■

Bir gün koca sakallı iki adam Karakuş'un huzuruna gelip sakalsız bir adamdan: «Bu bizim sakalımızı yoldu» diye şikâyet etmişler. Karakuş dâvacıların sakallarının büyüklüğünü ve şikâyet ettikleri adamda sakal olmadığını görünce: «O sizin sakalınızı yolmamış, belki siz onun sakalını yolmuşsunuz!» diyerek: «Sakalsız adamın sakalı büyüyünceye kadar şu iki adamı hapsedin!» diye emir vermiş.

Adamlar niye uğradıklarını anlamayarak dâva ettikleri adamla sulh olmaya razı olmuşlar da hapisten çıkabilmişler.

■

Yine bir gün askerden birisi bir gemiye binmiş. Gemide yolculardan bir fellâh ile karısını dövmüş. Fakat kadını öylesine dövmüş ki, kadıncağız dokuz aylık çocuğunu düşürmüş. Bunun üzerine fellâh gidip askeri Karakuş'a şikâyet etmiş.

Karakuş dâvayı dinledikten sonra kadını döven askere dönüp: «Al bu kadını, yemek ver ve yat. Hamile kalıp dokuz ayını doldurunca kocasına iade edersin!» hükmünü verince fellâh dâvasından vazgeçmiş, karısını aldığı gibi çıkmış gitmiş.

■

Yine bir gün Karakuş, şahini bir yer bulup uçmasın diye kapıcılara şehir kapılarının kapanmasını emretmiştir!

■

Bir gün bir kadın Karakuş'un huzuruna çıkıp oğlunun kendisini dinlemediğinden şikâyet etmiş. Karakuş çocuğu hapse tıkmış ve «bir sene dolmadan çıkarmam,» diye yemin etmiş.

Zavallı kadın bu sefer oğlunun hapse girmesine dayanamayıp Karakuş'un yakınlarına yalvarıp yakarmış. Onlar da bir dilekçe yazdırıp içinde şart koşulmuş olan bir senenin geçtiğini yazmasını söylemişler. «Dilekçeyi Karakuş'a ver, biz sana yardım ederiz» demişler. Kadın dediklerini aynen yapıp dilekçeyi Karakuş'a götürmüş. Karakuş dinlemiş. Kadına: «Sen yalan söylüyorsun, bir senenin dolmasına daha bir gün var. Oğlunu yarın çıkarırım» demiş ve kadın da ertesi gün oğlunu alıp gitmiş.

■

Bir gün Karakuş bir Kürt ile at yarıştırıyormuş. Kürdün atı kendi atını yarışta geçmiş. Karakuş fena halde içerleyip seyisine:

«Bu hafta bu ata hiç bir şey yedirme!» diye emretmiş. Seyis: «Eğer ata bir şer yedirmezsem ölür,» diye cevap verince, Karakuş:

«Eğer yem yedirmeden başka çare yoksa bari benim iznimle yedirdiğini kendisine bildirme ki bir daha koşuda geri kalmasın!» demiş.

■

Bir gün Karakuş'un oğlu bin kuruşa bir katır satın alıp babasına göstermiş. Karakuş: «Pahalıdır, geri ver!» diye emretmiş. Oğlu ağlayarak yanından çıkarken hademeden biri ağlamasının sebebini sormuş. Çocuk da olanı anlatmış ve «katır bana çok lâzım» demesi üzerine hademe çocukla beraber tekrar Karakuş'un huzuruna çıkıp, katırı niçin ret ettiğini sormuş. Karakuş, «pahalıdır» deyince hademe: «Ya mevlâna, biz katırı 1000 kuruşa almadık, 999 kuruşa aldık» deyince Karakuş:

«Öyleyse pahalı değildir» diyerek parasının verilmesini emretmiş.

■

Yine bir gün çiftçi takımından bir kalabalık Karakuş'un huzuruna çıkmış, pamukların soğuktan telef olduğunu söyleyerek verginin indirilmesini rica etmişler. Karakuş: «Vallahi, ben sizin verginizi indiririm. Şu şartla ki, gelecek sene pamukla beraber yün de ekeceğinize yemin edersiniz. Böylece yünün harareti, pamuğun soğukluğunu giderir!» demiş. Çiftçiler hayretler içinde kalmışlar ama, yün ekeceklerine de söz vermişler. Bunun üzerine Karakuş vergiyi indirmiş.

Buna benzer bir hâdise başka bir zaman da olmuş, gene bir kalabalık, zeytinler telef olduğu için verginin indirilmesini istemeye gelmişler. Karakuş, «Vallahi indirmem, ama gelecek

---

(2) Bizde bu hikâye Nasreddin Hoca'ya atfedilir.

Ş. R.

«Bu alacaklı adamı hapsediniz!...»

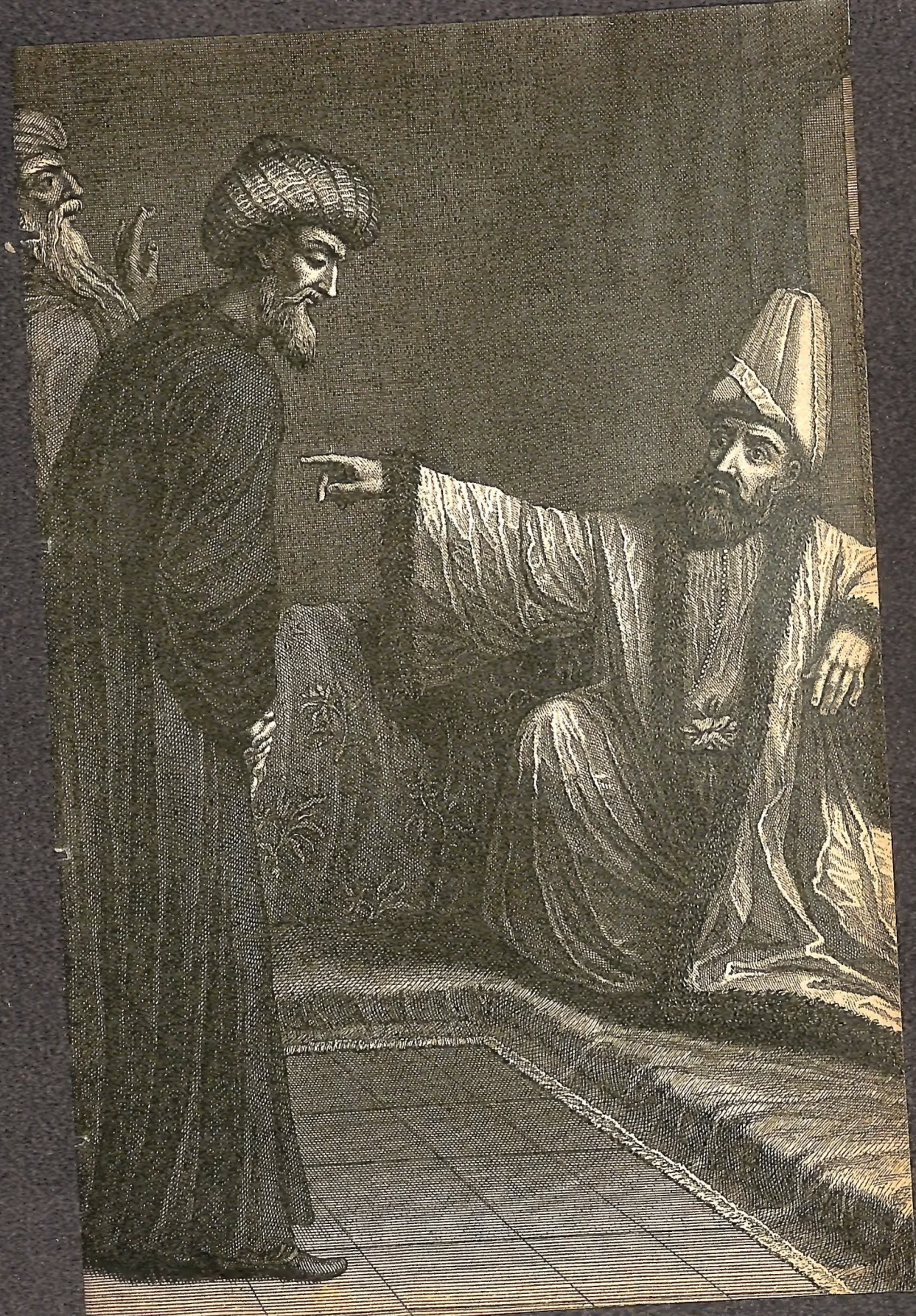

sene zeytinle beraber yoğurt ve peynir ekeceğinize söz verir ve emrime karşı gelmeyeceğinize yemin ederseniz indiririm» deyince, adamlar istediği sözü vermişler.

■

Tüccardan hasis bir adamın bir oğlu varmış. Babası öldükten sonra ödemek şartıyle her gün bir miktar borç alırmış. Çocuğun borcu git gide kabarmış. Babasının ölmesi de uzadığından oğlan alacaklılarla birlik olup babasını hayatta iken «öldü» diyerek gömmek için anlaşmış. Hepsi beraber babasının yanına gidip adamcağızı apar topar yıkamışlar, kefene koymuşlar, tabuta yatırıp omuzlarına alarak götürürlerken biçare tacir feryat ederse de tabutun etrafındaki kalabalık yüksek sesle ilâhiler okudukları için tüccarın feryadını kimse duymazmış. Nihayet namazını kılmak için tabutu musallaya koymuşlar. Tesadüfen Karakuş oradan geçiyormuş. Atından inip namazını kılmağa gelmiş. Biçare tâcir Karakuş'un geldiğini anladığından sevinerek kalkıp tabutta oturmuş:

«Ya Emîr! Allahü Tealâ sana da nusret etsin! Oğlumdan benim hakkımı alıver. Zira beni hayatta iken gömmek istiyor,» demiş.

Karakuş: «Bu nasıl olur? diyerek oğlana: «Niçin babanı hayatta iken gömmeğe kalkarsın?» diye üzerine yürüyünce oğlan: «Ya mevlâna! Babam yalan söyler. Ben onu öldükten sonra yıkadım. Bu cemaat de hazırdı. Şahadet etsinler!» demiş.

Bunun üzerine Karakuş, şahitlerden sormuş, onlar da: «Ya Emîr! Biz şahadet ederiz ki, bu adam ölmüştür ve ölü olarak yıkanmıştır. Buraya ölü olarak getirdik. Bu çocuk babasının hakkında ne söylüyorsa doğrudur ve babası yalan söyler» demişler.

Bunun üzerine Karakuş ölüye dönüp: «Bu kadar cemaat seni yalancı çıkarıp dururken ben seni tek başıma nasıl tasdik edeyim» dedikten sonra: «Ölünün çenesi bağlanmadan gömülsün. Bugünden sonra hiçbir ölü kalmasın ki geri dönüp sonra defnoluna!» demiş.

Biçare tacir Karakuş'un bu sözlerini işitince oğlunun ne kadar borcu varsa alacaklılarına ödeyip gömülmekten kurtulmuş.

■

Bir gün bir adam Karakuş'a gidip: «Bu adam benim kulağımı ısırdı» diyerek şikâyette bulunmuş. Karakuş ötekini dinlemiş. Herif: «Ya Emîr bu adam yalancıdır. Onun kulağını ben ısırmadım. Kulağını kendisi ısırmıştır» deyince Karakuş toplantıdan kalkıp bir odaya gitmiş; orada sandalye üzerine oturup kendi kulağını ısırmağa çabalarken sandalye yuvarlanmış. Üzerinden düşüp kolu kırılmış. Karakuş bu hal ile odadan çıkıp şikâyet edilen adama:

«Bunun kulağını sen ısırdın ve üstelik benim kolumu da kırdın» diyerek sopa ile dövülmesini emretmiş.

Bir gün Karakuş'un huzuruna bir maktul adamı; kaatiliyle beraber getirip: «Bu adam şunu öldürdü!» demişler. Karakuş hemen kısas hükmederek kaatilin asılmasını emredince, kendi adamları: «Ya Emîr! Bu kaatil sizin atlarınızın nalbandıdır. Eğer onu asarsak atlara bakacak kimse bulamayız!» demişler. Bunun üzerine Karakuş biraz düşünmüş, sonra başını kaldırıp adamlarına dönerek:

«Kale kapısının yanındaki kafeşçi ile bir işiniz var mıdır?» diye sormuş. «Yoktur» demişler. «Öyleyse nalbandın yerine onu asın!» diye emretmiş.

■

Bir gün, bir adam Karakuş'a gelip: «Benim şu adamda alacağım var, vermiyor» diye şikâyet etmiş. Karakuş borçlu olan adamdan buna ne diyeceğini sormuş. Adam da: «Ya mevlâna! Ben fakir bir adamım. Her ne vakit ki borcumu ödemek için biraz para biriktiririm, bu adamı bulamam ki vereyim. Biriktirdiğim parayı tam harcarım, bu adam çıkagelip benden alacağını ister» demesi üzerine Karakuş:

«Bu alacaklı adamı hapsediniz ki, borçlu para biriktirdiği zaman yerini bulup borcunu ödesin» der. Adamcağız da «Vazgeçtim, alacağımı bu adama bağışladım» diyip dâvasından vazgeçer.

■

Bir gün Karakuş'un yanına iki adam getirmişler. Birini göstererek: «Bu adam şunun gözünü çıkardı» demişler. Karakuş da kısas olarak o adamın gözünü çıkarmalarını emretmiş. Bunun üzerine adam: «Ya mevlâna! Ben Çulha esnafındanım, bir gözle iş göremem. Lâkin bir avcı komşum vardır. Onun bir gözü ile işi bitiyor!» deyince Karakuş bu sefer o avcıyı getirtip gözünü çıkartmış.

■

Bir gün, büyük bir kalabalıkla beraber bir ölü ve bir öküz ve bağlı bir adamı Karakuş'un huzuruna getirmişler ve: «Ya Emîr! Bu öküz, bu adamın üzerine hücum ederek biçareyi öldürdü. Öküzün sahibi de şu adamdır» demişler.

Karakuş bir saat kadar düşünmüş. Sonra: «Öküzün karnını yarın ve sahibini salıverin!» diye emretmiş.

Hazır bulunanlar bu hükmün emri İlâhiye uygun düşmediğini söylemişler. Karakuş:

«Ne demek? Bu dâva Firavunun zamanında dahi olsaydı, benim hükmümden başka türlü hükmetmezdi. Zira kaatil öküzdür ve ben onun yerine başkasını öldürsem olmaz» demiş.

■

İşte meşhur Karakuş'un hükümleri ve icraatı bunlar. Hepsinin ne kadar saçma olduğu meydanda. Allah cümlemizi Karakuşî hükümler vermekten ve böyle hükümlere maruz kalmaktan korusun!

Halkı Günlerce Meşgul Eden Bir Olay

İstanbul'a Bir Zürafa Geldi

Yazan: Hikmet Feridun ES

İSTİKLÂLİNİ daha yeni kazandığı yıllarda İndonezya'dan İstanbul'a dönüyordum. Cava'yı, Sumatra'yı gezmiş, Bali'deki yerli krallarla konuşmuş, Reisicumhur Sukarno ve zamanın başvekili Doktor Hatta ile, günlerce süren, uzun görüşmeler yapmıştım.

Dönüşte Singapur, Tayland, Hindistan ve nihayet Pakistan'a uğramıştım. Karaçi'ye gelince:

— İndonezya'ya kadar gittiniz... Oraları gezip gördünüz. Pakistan'ı görmeden memlekete dönmek olur mu?. İndonezya gibi biz de genç bir memleketiz... Bir müddet te Pakistan'da kalmalısınız... dediler.

Ve büyük bir misafirperverlikle beni Batı Pakistan'dan alıp Doğu Pakistan'a götürdüler. Hükümetin misafiri olarak Sunderbant ormanlarında dolaşacaktım.

Sunderbant bir av cenneti idi. Asya'nın en heyecanlı büyük avları burada yapılıyordu. İki hafta sonra da İran Şahı, o zamanki imparatoriçe ile gelip bu ormanda şereflerine yapılacak büyük av partisine iştirak edeceklerdi.

Doğu Pakistan otoritelerinin nezaketi bu kadarla da kalmadı. Sunderbant'ta dolaşmak üzere emrimize mini mini, fakat iki motorlu, hem karaya, hem suya inen bir uçak ve bir de küçük nehir vapuru tahsis ettiler. Fakat bunların hepsinden mühimmi, yeryüzünün en büyük avcılarından olan Doktor Niblett'i bu seyahatte bizimle meşgul olmağa memur etmeleri idi. Doktor Niblett, yalnız Asya'nın değil, bütün dünyanın en ünlü avcısı idi. Bu mevzu üzerine çeşitli kitapları vardı. Bilhassa fil üstüne ihtisası çok derindi. O zaman Pakistan hükümetinin Türkiye'ye hediye edeceği küçük fil yavrusunu da Sunderbant'tan bulup seçme işi Mister Niblett'e havale olunmuştu. Niblett'in çocukluğundan itibaren hemen bütün hayatı, Hindistan'da geçmişti. İngilizler zamanında Av Dairesi başkanlığını yıllarca ve başarı ile yapmıştı. Pakistan'la Hindistan birbirinden ayrıldıktan sonra da Çittagong'ta kalmıştı. Doğu Pakistan hükümetinin orman avları mütehassısı olarak, dağ başında kendisine tahsis edilen kocaman köşkün, doldurulmuş vahşî hayvan kafaları ile süslü duvarları arasında, hâtıraları ile başbaşa yaşıyordu. O zamanlar altmış yaşına yaklaşmıştı. Karar verdik. Türkiye'ye hediye edilecek fil yavrusunu beraber seçecektik.

O sıralarda Doktor Niblett'in hazırladığı başka bir kitap daha vardı. Bunun mevzuu Afrika ve Asya'daki vahşî hayvanların dünyaya dağılışları idi. Londra hayvanat bahçesinde ilk arslan ne zaman arz-ı endam etmiş? Hamburg'un Stellingen bahçesinde ilk yılan koleksiyonu na-

sıl yapılmış, yılanlar nereden getirilmiş? Meşhur Cennet kuşları ilk defa Yeni Gine'den Japonlar tarafından nasıl dışarı çıkarılmış?. Monako'daki akvaryum nasıl kurulmuş?.

Bütün bunlar Niblett'in büyük bir ehemmiyet ve ciddiyetle üzerinde durduğu mevzulardı. Hakikaten garip bir mesleği vardı.

Nihayet Türkiye'ye gidecek fil yavrusu kararlaştırıldı.

Bu sefer Doktor Niblett, tutturdu:

— Benim de sizden bir ricam var... Muhakkak ki Türkiye'ye bundan önce dünyanın her tarafından gelmiş birçok fil vardır. Fakat ben öyle sanıyorum ki, Türkiye'ye daha ziyade Afrika filleri gönderilmiştir. Asya fillerinin Türkiye'de göründüğü tarihi bana bulmanızı rica ederim. Ben şahsen Ankara'ya yazdım ama henüz cevap alamadım... diyordu.

Benim için bunun cevabını vermek hemen hemen kabil değildi. Asya fili ile Afrika fili arasındaki farkı bile pek bilmezdim. Bu bapta tek bildiğim şey, birisinin kulaklarının ve cüssesinin çok büyük, ötekinin vücudunun ve cüssesinin küçük olduğu idi. Onun için memlekete döndükten sonra da Doktor Niblett'e mühim bir bilgi gönderememiştim.

Geçen gün, bizde asırlarca önce yaşamış yerli bir doktor Niblett'e rastgeldim. Bu, Târîh-ı Enderûn ismindeki renkli eserin müellifi Hafız Hızır İlyas'tır.

BİR ZÜRAFA GELİYOR

İlyas Efendi, zamanında Türkiye'ye gelen vahşî hayvanları ne güzel, ne tatlı dille ve ne mükemmel bir gazeteci gözü ile tespit etmiştir. İşte onun kitabındaki bir bahsin serlevhası:

Âmeden-i Zürâfe ez-taraf-ı Vâlî-i Mısr

Yani Mısır Valisi tarafından gönderilen zürafanın gelişi!... Hızır İlyas Efendi kitabında bunu öyle tatlandıra ballandıra anlatmış ki, bundan, zürafanın İstanbul'a gelişi bir hükümdarın memlekete gelişinden çok daha ehemmiyet ve alâka ile ele alındığı anlaşılıyor.

İlyas Efendi'nin yazdığına göre İstanbul o gün hakikaten fevkalâde bir gün yaşamıştır. Şöyle ki:

Rebiülevvel ayının yirmi üçüne tesadüf eden pazar günü idi. «Memalik-i mahrusada şimdilere dek görülmedik bir hayvan-ı adîmü'l-emsâl» in gelmekte olduğu cümle âlemce duyulmuştu. Bu misli görülmemiş hayvanı o zamanki Kahire vilâyeti valisi devletlû Mehmed Ali Paşa Hazretleri bahren (deniz yolu ile) İstanbul'a gönde-

«Hakkını helâl eyle efendimiz!...»

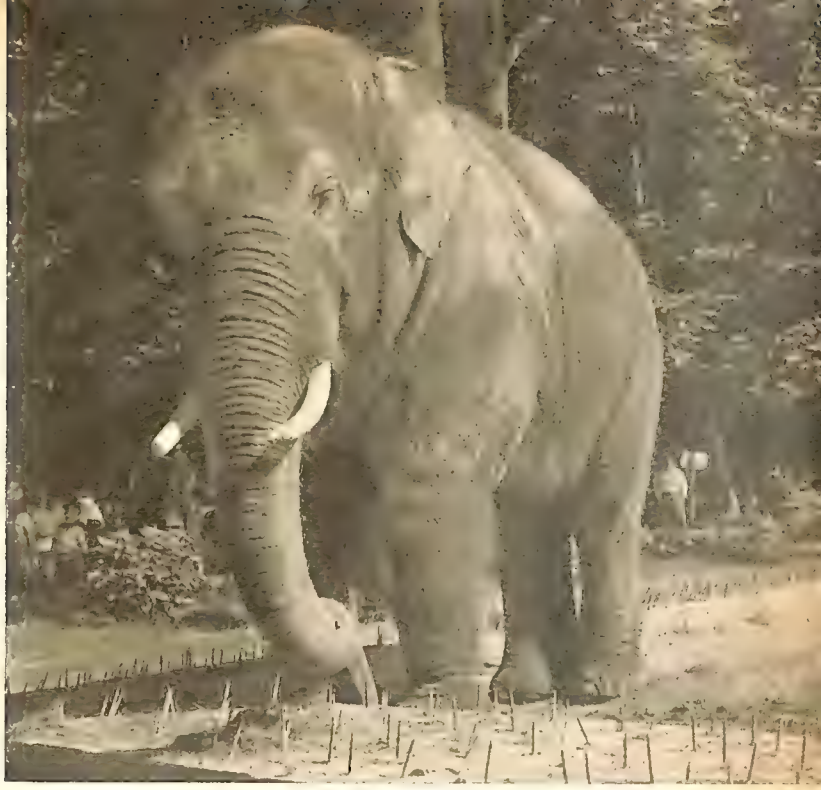

Gülhane Parkı'ndaki hayvanat bahçesinin meşhur fili hayatta iken.

riyordu. Vakıa padişah hayvanın karaya çıkarıldıktan sonra Çinili Köşk meydanına getirilmesini emrü ferman buyurmuştu. Buyurmuştu ama, birçok kimseler:

— Bu gibi hayvanlar vâcib - üs - seyirdir!... kaziyesine uyarak ve biran evvel görmek için acele ederek deniz kenarına, iskeleye koşmuşlardı. Herkes «ismi var ise de cismi mefkut olan zürafa nam hayvân-ı mübârek - endâmı» görmeğe akın akın gidiyordu.

Nihayet karaya çıkarılan hayvan, padişahın emri üzerine, Çinilikköşk meydanına getirildi. Hunkârla birlikte, bütün enderun ağaları, saray mensupları için büyük bir gün oldu. Hayvanın heyet ve kıyafetini her kim görürse, kuvvet ve kudret-i İlâhiye'yi tefekkürden hâli kalmıyordu. Zâhir ve bahir şöyle bargir (beygir) şeklinde görünürken başı nev'ama öküze ve gövdesi kaplana benzemekte idi.

Padişahın etrafındaki musahipler zürafayı nelere benzetmediler ki? Hayvan-ı mübarek'in etvar ve reftarı filâncaya, koşuşu falancaya, bakışı filân ağaya, duruşu filân kimseye aynen benzemiyor mu?

Nihayet Padişah herkese izin verdi. Saray mensupları odalarına çekildiler ama iş bununla bitmemişti. Sarayın o günden sonra en mühim mevzuu Mısır'dan İstanbul'a gelen zürafa idi. Zürafa aşağı, zürafa yukarı...

O kadar çok konuşuldu ki, padişah bir kere daha bu mübarek hayvanı huzura kabule karar verdi.

Bu sefer günlerden çarşamba idi. Cemaziyelevvelin altısı idi. Padişah Gülhane meydanında toplanılmasını emretmişti. Evvelemirde Tomak oynanacaktı. Sultanın en sevdiği spor bu idi: Tomakbâzî!... Nihayet padişah oyunun başlamasını istedi. Tomakbazlar ortaya atılarak yekdiğeriyle vuruşmağa başladılar. Canla başla döğüşüyorlardı.

«ZÜRAFA MÜBAREK BİR HAYVAN OLUP...»

Bunları seyredenler arasında sarayın en renkli simalarından musahib-i şehriyarî Küpeli Abdi Bey de vardı. Geçen sefer zürafanın gelişinde Küpeli Abdi Bey'in bu vahşî hayvandan ödü patlamıştı. Nihayet Hunkâr «Küpeli Abdi Bey'in tevahhuş ettiği vahşî hayvandan zürafa nam mübarek endamın hafifçe huzûr-ı Hümâyûn'a gelmesine» irade buyurunca, olan oldu. Küpeli Abdi Bey titremeğe âğaz eyleyerek:

— Aman Padişahım, bu hayvan tek durmaz... Yaramazdır!

Kendisine bir fil hediye edilen II. Sultan Mahmud.

Gibi sözler söyledi ise de kimse kendusine kulak asmayıp, üstelik musahip ağalar birlik olup, başlarına da Habeş Ahmed Ağa'yı getirip:

— Zürafa müteyemmen ve mübarek bir hayvan olup onu eliyle tutarak bir kere gezdiren Müslüman yer yüzünde hiçbir zarar ve ziyan görmez... dediler.

Habeş Ahmed Ağa, yanındaki bütün muhasiplere, tabiî bu arada Küpeli Abdi Bey'e de :

— Haydi... Müslüman olan gelsin, zürafayı şöyle bir gezdirelim... Kim bu hayvanı gezdirirse, cennete gidecektir... dedi.

Padişah ta onlara tasvip eden bakışlarla bakarak :

— Memuldür... buyurdular.

Bunun üzerine Küpeli Abdi Bey, padişah'a dönerek yırtınıp yakılmaya başladı:

— Aman sultanım... Aziz başın için inanma efendim!... Kulunuz her hatvesine bir hac sevabı yazılsa dahi yine gönül rızasıyle gezdirmeye cesaret edemem... Yanına bile sokulamam... Baksanıza efendim, lakırdısıyle bile benzim soldu... Hunkâr huzurunda yırtınadursun, musahipler çoktan Zürafayı meydana getirmişlerdi bile... Nihayet ağalar hep birden Küpeli Abdi Bey'i kaptıkları gibi zürafanın üzerine bindirdiler. Vakıa zürafa zararsız bir hayvandır ama, sırtına bindirilen telâşlı adamın avaz avaz bağırıp çırpınması biçareyi de ürkütmüştü, birdenbire huysuzlandı, hıza geldi ve İshakiye köşküne doğru bütün süratiyle koşmağa başladı. Abdi Bey çığlıklar savuruyordu. Her türlü teşrifat kaidesini unutmuş, hayvanın üzerine Hunkâra seslenmekte idi.

— Ahret hakkını helâl eyle efendimiz!.. İlk menzilimiz ecel beşiğidir! İşte bindim gidiyorum. Elveda!...

Padişah dahil herkes gülmekten kırılıyordu. Nihayet zürafaya tahsis edilen Arap seyis koşup hayvanı zaptetti, Küpeli Abdi Bey üstünde olduğu halde padişahın önüne getirdi ve burada yine alayla Küpeli'yi zürafanın üzerinden aldılar.

BİR HAYVAN-I Bî-İZ'ÂN

Hünkâr son derecede eğlenmişti. Bu macerada çok korkan Küpeli Abdi Bey'e büyük bir ihsanda bulundu. Bu ihsan o kadar esaslı idi ki, Abdi Bey'in sonradan:

— Zürafanın mübarek bir hayvan olduğu, onun yüzünden gördüğümüz keremden belli!... dediği rivayet edilir.

Hacı Hızır İlyas Efendi'nin kitabında bir de güzel bir fil macerası vardır:

Âmeden-i fil ez-cânib-i Şâh-ı Acem...

Yani İran Şahı tarafından gönderilen filin gelişi!... Doktor Niblett'in kulakları çınlasın... Fil, İkinci Sultan Mahmud'a İran Şahı tarafından hediye ediliyor. İstanbul'da bir Asya fili!... Yine padişahın emri ile saray mensupları, hep birlikte bu «cesîm-ül-cüsse hayvan-ı bîiz'ânı» seyrediyorlar.

Filin yanında İran'dan gelmiş filbanlar, yani fil bakıcıları var.

Halkı en ziyade alâkadar eden hayvanın yemeği oluyor. Hacı İlyas Efendi bunu da şöyle anlatıyor: Ekl-ü şurbuna âlet olan hortumu ile, önüne konulan yirmi, otuz kavunu ve karpuzu birden alıp ağzına soktuğu, küfe küfe getirilen çeşitli sebzevatı silip süpürdüğü, seyredenleri derin hayretlere düşürmüştür.

Misafir fil bu suretle bir sergi dolusu kavun, karpuzu mideye indirdikten sonra zenci fil bakıcılarının nezaretinde filhanenin yolunu tutmuştur.

Yazıyı bitirmeden önce şunu da mutlaka ilâve etmeliyim ki, Hızır İlyas Efendi'nin Târîh-i Enderûn'u sadece böyle hayvanların gelişine ait kısımlardan ibaret değildir. İlyas Efendi bugünkü modern gazeteciliğe tamamen uygun bir görüşle devrinin ve saray muhitinin eğlencesinden spor hayatına, Büyükçekmece'de tertip edilen av partilerine kadar her köşesini incelemiştir.

Efsanevî seyahatin liderlerinden biri.

Komünist zulmünden kaçan bir avuç Türk'ün inanılmaz macerası:

Tibet'ten İstanbul'a

Yazan: Hızır Bek Gayretullah

TANRI DAĞLARI'NIN çam kokan, kuş cıvıltılı yamaçlarındaki Tasbulak'ta dünyaya geldim. Çocukluğumun en tatlı anları burada geçti. Tabiatın özene, bezene yarattığı bu diyarda hür ve mutluyduk. Biz çocuklar, gün doğar doğmaz ormana dalar, dereye iner, eğlenir oynardık. Ata binmek, oyuncak silâh kullanmak, eğlencelerimizin başlıcalarındandı. Çocuklar, böyle eğlenirken, delikanlılar da kımız içme yarışına tutuşurlar, kuzular keser, cirit (cigit) oynarlardı.

Ayını hatırlamıyorum. Kış kıyamet bir gündü. Kar alabildiğine yağıyordu. Biz çocuklar, kayak kayıyor, zıplıyor, karda bata, çıka oynuyorduk. Güneş çamların gerisinde gittikçe kayboluyor, sert ve soğuk bir akşam rüzgârı yanaklarımızı okşuyordu. Dedemin geldiğini bana müjdeledikleri zaman oyunun en heyecanlı anındaydık. Hemen eve koştum.

Ben dünyaya gelmeden önce Çinliler, Dedem Muhammed Can Molla'yı alıp götürmüşler. Suçu da, Türkler'i komünistlere ve komünizme karşı uyarmakmış. Dedem, kendisi gibi düşünen diğer mücahitlerle birlikte tam yedi sene hapiste kalmış. İnsanlık dışı muamelelere maruz bırakılmış, sonunda hasta ve bitkin bir halde tahliye edilmişti. Hapishanedeyken yakalandığı romatizma, daha sonraları felce çevirdi. Vefat ettiği zaman 71 yaşındaydı.

Dedemin gelişiyle, gerçi ailemizin üzüntüsü geçmiş, yedi senenin elemi unutulur gibi olmuştu. Ama, gene bir mutsuzluk, bedbinlik, geleceğe endişeli bakışlar, kendisini belli etmeye başlamıştı. Kulağımıza yer yer çıkan isyanların, hürriyet ve istiklâl için savaşan Türkler'in haberleri geliyordu. Altay'da Osman Batur, İli'de Şerif Han Töre, Manas'ta Ali Bek, Hotan'da Hoca Niyaz, Barköl'de Sultan Şerif isimleri, biz çocuklar için efsaneleşmişti. Onlar, insanüstü kuvvete sahip varlıklar olarak hayalimizde canlanırdı. Bir gün, gene obanın çocukları toplanmış oynuyorduk. Kimimiz adsız Türk

kahramanları için halk tarafından yakıştırılmış türküleri mırıldanıyor, kimimiz de çete kuruyor. Çinliler'e karşı savaşıyorduk. Uzaktan bir atlının dört nala bize doğru geldiğini gördük. Gelen, çocukları çağırmak için gönderilen bir delikanlıydı.

— Haydi çocuklar evlere, dedi.

Var gücümüzle koşmağa başladık. Evlerimize geldiğimiz zaman, bütün eşyaların, develere, atlara ve öküzlere yüklenmiş olduğunu gördük. Anlayamıyordum. Daha birkaç saat evveline kadar böyle bir şey yokken, anî olarak nereye göçüyorduk? Ne olmuştu, acaba? Sonradan öğrendim ki, Çinliler, Türkler'in karşı koymalarına rağmen ilerlemeye başlamış. Bunun için çocukları, kadınları emniyete almak gayesiyle göç kararı verilmişti. Kaç gün göçtüğümüzü unutmuşum. Fakat, ormanlar geçtiğimizi, dağlar aştığımızı, üzeri karlarla kaplı bir dağın yamacında konakladığımızı hatırlıyorum. Burada 5-6 aydan fazla kaldık. Emniyetteydik. Düşman püskürtülünce tekrar evlerimize döndük.

Bir gün evimizde bir toplantı oldu. Uzun süren konuşmaların mahiyetini kavrayamıyor, ancak bizim geleceğimizle ilgili planlar hazırlandığını tahmin ediyorduk. O, sıralarda babam Kaynaş, Ormanbak beldesinin emniyet müdürüydü. Ekseriya şehirde bulunur, ara sıra eve geldiği zaman, işte, böyle toplantılar olurdu. Babamın eve gelişi, bizleri çok, çok sevindirirdi. Ben, giydiği üniformasına, kuşandığı tabancasına ve bütün bunlara ayrı bir süs katan nişanlarına hayran, hayran bakardım. Henüz ata binemiyordum. Babamın önünde at gezintilerine bayılırdım. Bu gezintiler esnasında babamı, hep acayip soru yağmuruna tutardım. Çok defa da soru sormaya fırsat bulamazdım. Kendine has tatlı sesi ile şarkı, türkü söyler, beni eğlendirirdi. Zaten babamın bir özelliği de, güzel sesli olmasıydı. Toylarda, şölenlerde babamı dinlemek herkesin arzusuydu. İşte, böyle gezintilerin birinden baba-oğul neşe içinde dönmüştük. Liderimiz olan Ali Bek'in babamı acele görmek istediğini haber verdiler. Gerçi, Ali Bek, Savan kasabasının kaymakamıydı. Fakat ideali o havalindeki Türkler'i ve Doğu Türkistan'ı Çinliler'den kurtarmaktı.

Ali Bek'le görüştükten sonra babam,

«Öy» Kazak Türkleri'nin kutsal barınağıdır. İşte bir konak yerinde kurulmakta olan Öy'ün önünde çilekeş Türk kızları.

acele Savan'a gitti. Üç beş gün sonra da geri geldi. Birkaç at hazırlanması için talimat verdi. Merak ediyordum, neye birkaç at?... Her zaman tek atla veya otomobille giderken bu özel durum niçindi?.. Balyalar halinde bir takım kâğıtlar atlara yüklendi. Yanına da oldukça dinamik ve cesur bir Kazak genci aldı. Yola düzüldüler.

Evet, babam Savan'ı temsilen Tarbagatay valisi Başbay Bey'le görüşmek üzere yola çıkmıştı. Atların yükü Türkler'i millî mücadeleye davet eden, komünizm aleyhtarı propaganda broşürleriydi. Bu broşürler yol boyunca Türkler'e dağıtılacaktı.

Babamın döneceği günü heyecanla beklemeye başladım.

RUS KONSOLOSU GELİYOR

Babamın gelişinden birkaç ay sonra, kışlağımıza göçmüştük. Fakat, hâlâ keçeden yapılmış öylerde oturuyorduk. Esas, kışlık evimiz olan kalın duvarlı, kapılı, pencereli evlere taşınmamıştık. Biz, çocuklar mahalle arasında, kırda, bayırda oyuna doyamazdık. Yine mutad oyunlardan birini oynuyorduk. Garip bir uğultu işittik. Uğultu gittikçe yaklaştı, çok geçmeden yanımda bir otomobil durdu. O devirde bir otomobilin gelişi, taşralı çocuklar için ilgi çekici bir şeydi. Ürkek gözlerle gelen arabayı süzüyorduk. İçinde şimdiye kadar görmediğimiz dört kişi vardı. Saçları muntazam taranmış, kravat takmışlardı. Cüsseli görünüyorlardı. Kapı açıldı. Sarı saçlı, çakır gözlü, iri yarı biri dışarı çıktı. Mahallî Kazak lehçesini iyi biliyordu.

— Kaynaş Efendi'nin evini bize gösterir misiniz? dedi.

— Gösteririz. Ben, oğluyum, diye cevap verdim.

Gülümsedi. Arabaya binmemi teklif etti. Önce binmek istedimse de, gayri ihtiyarî:

— Yok binmem, dedim.

Koşar adım önde yürümeğe başladım. Araba peşimden geliyordu. Dedem evde namaz kılıyordu. Zaten son rekâtta imiş, çabuk bitti.

— Dede, geldiler, dedim.

Dışarı çıktı. Gelenlerden üçü arabadan inmişti. Dedem, misafirleri büyük bir saygı ile buyur etti. Aile halkı, gelenlere ürkek, ürkek bakıyorlardı. Bir kolayını bulup, dedemin yanına koşarak kulağına fısıldadım.

— Kim bunlar dedeciğim?

Yavaş ve yumuşak bir sesle:

— Rus konsolosu, dedi.

«UZAKLARA BALAM!...»

O gece, konsoloslar bizde kaldılar. Ertesi günü Ali Bek başta olmak üzere bütün ileri gelenler bizde toplanmışlardı. Taylar kesiliyor, ziyafetler veriliyordu.

Konsolosların gidişinden bir kaç gün sonra yola koyulduk. Uzaktan uzağa top tüfek sesleri geliyordu. Ben babaannemin önüne binmiştim. Babaannem, bütün bildiği duaları okuyor, sağ-salim kurtulmamız için Alah'a yalvarıyordu. Bir ara:

— Nereye gidiyoruz? Diye sordum. Bana üç kelimeyle cevap verdi:

— Çok uzaklara balam...

Etraf karla kaplıydı. Sert kış rüzgârı yüzlerimizi morartıyordu. Derin vadide köpürerek kıvrıla, kıvrıla akan bir nehire ulaşmıştık. Manas nehriydi bu. Gerçi nehirde bir köprü vardı. Fakat, köprüye giden yolu Çin askerleri kesmişti. Kış Orta Asya için, nehirlerin en azgın zamanıdır. Sel, nehirleri alabildiğine yükseltir. Ne var ki, Manaslı olduğumuz için, nehrin huyuna, suyuna aşina idik. Bildiğimiz bir geçitten geçtik. Bazı yüklü hayvanların nehirde boğulduğunu hatırlıyorum.

Göçümüz, geceli, gündüzlü birkaç gün böyle devam etti. Kızıl Çin hududunu geçmiştik. Emniyette sayılırdık. Zira, o sıralarda Milliyetçi Çinliler, Manas millî harekетini destekliyor, bize müttefik gözüküyorlardı.

Yanlış hatırlamıyorsam Çin'de bir sene kadar kaldık. Kışı Kızıltas'ta geçirdikten sonra, eski aile dostumuzun yaylası olan Çılınburku'ya göç ettik. Çam ormanlarının alabildiğine kapladığı bu yayla, şırıl, şırıl akan suları, yemyeşil çimenleriyle bize, ana yurttaki yaylamızı özletmedi. Kımız alabildiğine boldu. Zaten Orta Asya'da içtiğimiz son kımız bu oldu. Yaylanın mevsimi geçince Sancı'daki bir akrabamızın kışlağına göçtük.

BİR SİLÂH DEPOSU

Yazın tekrar göçe başlayacak ve yavaş yavaş Köklük dağlarına ulaşacaktık. Develerimiz, atlarımız, sığırlarımız ve sürülerimiz seyahate hazırdı. Yalnız silâhımız azdı. Ne yapıp yapıp, silâh temin etmemiz gerekiyordu. Hani bir söz vardır. «Garip kuşun yuvasını Allah yapar.» İşte, o kabilden bir gün sürüsünü otlatmakta olan bir çoban yere gömülü bir silâh deposu keşfetmez mi?... Tesadüfen bulunan bu yeri kazınca Rus yapısı birkaç yüz tüfeği, cephanesiyle birlikte ele geçirmiş olduk.

Silâhların bulunması cesaretimizi bir kat daha arttırmıştı. Silâhlar hemen pay

edildi. Artık Çinliler'le vuruşacaktık. Vakit geçirmeden Köklü dağlarına doğru göç ettik. Fakat burası da pek emin değildi. Bir kere anayurt terkedilmişti. Artık çok uzaklara göç etmeliydik. Biz çocuklar, oyun oynamayı unutmuş, gücümüzün yettiği kadar büyüklerimize yardımcı olmağa çalışıyorduk. Sürü gütmek çocukların işiydi. Ben de kendi sürümüzü güdüyordum.

1949 senesi, Doğu Türkistan'ın en felâketli, oluk oluk kanların aktığı bir devredir. Hürriyet ve istiklâl isteyen Türkler, Çinliler karşısında tutunamamış, memleketi terke karar kılmışlardı. Yalnız göçebe Türk değil, şehirli Türkler de göç etmeye başlamıştı. Doğu Türkistanlılar'ın çoğunu Uygur ve Kazak Türkleri teşkil ediyordu. Kazak Türkleri'nden sonra Uygur Türkleri en çok kızıllara karşı koyanlardı. Mehmed Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin liderleriydi. Kızıl orduya karşı senelerce kahramanca göğüs germişlerdi ama, silâha, silâh olmayınca, kuru kahramanlık ve gayret neye yarayacaktı?...

İşe, önce Doğu Türkistan'daki idarî makamları oyalamakla başlamak lâzımdı. Biz, göçebe Türkler'dik. Dağı, taşı, ovası, bayırı olmayan yerlerde oturamazdık. Bunun için Urumcı müzaheret gösterir ve toleranslı davranırsa, biraz daha doğuya gidip yerleşecektik. Maksat, bu suretle Tibet hududuna yakın olmak ve günün birinde Himalayalar'a doğru tırmanmaktı. Tibet, coğrafî şartlar bakımından Allah'tan sonra büyük yardımcı ve koruyucu bir ülke olarak bilinirdi. Nitekim, düşünülen şekilde oldu. 1949'un kasımında yola koyulduk.

TAKLAMAKAN ÇÖLÜ

Köklük'ten hareket etmiştik artık. Günler geçtikçe başı bulutlu, yamaçları karlı, ormanlı dağlar yavaş yavaş geride kalıyor, yerini tepelere, bozkırlara bırakıyordu. Birden kum yığınlarıyle karşılaştığımızı hatırlıyorum. Aman Allah'ım, o ne sessizlikti öyle!... Büyükanneme sordum:

— Çöl, dedi.

İlk defa duymuştum, bu kelimeyi. Korkum bir kat daha arttı. Bir an uçsuz bucaksız uzayan kum yığınlarına baka kalmışım. Evet. İşte Taklamakan Çölü burasıydı. Acaba, hürriyet kervanına bu çöl, kızıl ordudan daha merhametli davranacak mıydı?...

Mevsim kıştı. Fırtına, tipi ve bora, çölü cehenneme çeviriyordu. Zâlim kum yığınları attığımız her adımı geriye itiyordu. Birkaç göçten sonra, kamışlarla kaplı bir göle vardık. Burası dağlardan indikten sonra kum yığınlarını aşmaya muvaffak olamayan Tarım nehrinin sonuydu. Nehir burada bir göl meydana getirmişti. Lop gölüydü bu. Gölden geçit bulmamız bir hafta sürdü. Mavi gök, beyaz kum yığınları, sararmış kamışlar, ara sıra «çat» diye patlatyan buz sesleri insana ürperti veriyordu. Su içmek için birçok hayvanlarımız göle inmiş, fakat buzun çatlaması sonunda, boğulup gitmişlerdi. Durumumuz çok tehlikeliydi ama, insanca yaşamak herşeye değerdi. Komünizmin girdabında boğulmaktansa, Taklamakan Çölünde kaybolmak evlâ idi.

Artık ata binmeye alışmıştım. Üstelik sürümüzü de güdüyordum. Köklük'ten göçtüğümüzde bana, amcam Ramazan'la birlikte sürü sürmek düşmüştü. Çöle gelinceye kadar bu işe adamakıllı alışmıştım. Fakat, babaannemin «çöl» demesi cesaretimi kırmış, korkum artmıştı. Sürü ile birlikte çölde kaybolmaktan korkuyordum. Gerçi gene de korkumu belli etmeden sürünün peşine takılıyordum ama, ata binsem inemiyor, insem, binemiyordum. Kum yığınları, sarı, sarı kamışlar, sanki yiyeceklermiş gibi bana bakıyorlardı.

Çölde bana, en büyük yardımcı Ramazan amcam oluyordu. Görünüşte ufak, tefek zayıf yapılı bir delikanlıydı. Fakat, çevik ve cesurdu. 500 hayvanlık sürüyü kum yığınlarında sürmek çok güçtü. Çünkü develi ve atlılar ilerlemiş olurdu. Koyunların zaten kısa olan bacakları, küçük adımları kum yığınlarına saplandıkça daha da kısalır, adımları ağırlaşırdı. Bu yüzden sürüler kumlara bata, çıka ekseriya kafile konakladıktan sonra, gece yarılarına doğru konak yerine ulaşırlardı.

Sürünün peşinde korkuluk gibi, at sırtında uyuklardım. Gecenin ayazı ile birlikte çöl yelleri kum taneleri burnumuza, ağzımıza ve kulaklarımıza doldururdu. At sırtında uyuklamak bana rahat gelirdi. Ama, düşme tehlikesi vardı. Birkaç kere uyuklayıp düştüm ama, yer kum olduğundan bir zarar görmedim.

«TOPUĞUM PARÇALANMIŞTI!...»

Bir hafta kadar bekledikten sonra gölde bir geçit bulduk. Geçit dediğim buzların kalın olduğu bir yerden ibaretti.

Geçişe başladıktan bir müddet sonra uğultu ile karışık bir ses duyulmaya başlandı. Gürültü gittikçe kulakları tırmalayan bir hal aldı. Sonra bir patlama oldu. Yer yerinden oynamıştı sanki... Geçit «çat» diye ikiye ayrılıvermişti. Kafileden yükselen vâveyla bu müthiş gürültü ile birlikte kamışlara çarparak söndü... Ol-

Beş yıl süren göç boyunca Kazak Türkleri'nin takip ettiği yolu gösteren harita.

duğumuz yerde kalakaldık. Karşıya geçenler gitmişlerdi. Biz gerisin geriye döndük. Göl çabuk buz tuttuğundan yeni bir geçit bulmakta gecikmedik. Karşıya sağ salim geçtiğimizde, kafilemiz bayram etti. Artık Lop gölünü geride bırakmış, tam mânasıyle çöle girmiştik. Susuzluktan bitkin ve yorgunduk. Kaybolanlarımız oluyordu. Hayvanları kesip kanlarını içiyor, at kıllarını çiğneyerek susuzluğumuzu gidermeye çalışıyorduk. Atım, öldüğünden, yaya yürümek mecburiyetinde kalmıştım. «Sor» tabir edilen sertleşmiş, tuzla karışık kum tabakalarında ilerlemeye çalışıyorduk. Ayağımdaki çarığım delinmeğe başlamıştı. Tuz asidi ile kum taneleri topuğuma değiyor, ıstırap veriyordu. Topuğumun eti tamamen aşınmıştı, kemik gözüküyordu. İnsanoğluna, herhalde diri diri, kendi kemiklerini görmesinden daha elem verici bir şey olamaz. Bu vaziyette üç gün yol aldım.

Nihayet bir vahaya ulaştık. Tatlı suyu vardı. Etrafta bizden evvelki kafileden izler kalmıştı. İki gün burada mola verdik. Çarığımı değiştirdim. Tekrar yola düzüldük.

Vahada ana vatandan birlikte gelen yedek atlarımız bir azizlik yaptı. Çöl hayatına alışmamış olan bu hayvanlar bir gece bizi, çöl ortasında bırakıp geri kaçtılar. Atımın ölmesi ve atlarımızın kaçması, bu can pazarında ailemiz için bir felâketin başlangıcı oldu. Ayağım henüz iyileşmemişti. Bundan sonraki yolculuğu öküzle yapmam gerekiyordu. Bundan dolayıdır ki, Altındağ'dan Kasgöl'e kadar olan bir haftalık yolu öküzle katettim.

AKINCILIĞA BAŞLIYORUZ

Nihayet Himalaya eteklerine ulaşmıştık. Dinlenmeye ihtiyacımız vardı. Bir sene kadar Kasgöl denilen yerde kaldık. Burada 1934'te Doğu Türkistan'ı terk eden Kazak Türkleri'nin obasıyle karşılaştık. Başkanları Hüseyin Teyci idi. Bize yardım ettiler. Fakat, yaptıkları yardım kâfi gelmiyordu. Bunu halletmenin yegâne çaresi de akıncılıktı.

Tarih boyunca kurulan Türk devletleri akıncılık yapmak suretiyle kuvvetlenmemişler miydi? Akıncılık, düşmana anî kayıplar verdirmek, düşmanın sırrını öğrenmek veya ganimet elde etmek amacıyle

Kazak süvarileri Türkiye yolunda.

yapılan az sayıda savaşçıların katıldığı vuruşlardır.

İşte, Kasgöl'de katıldığımız bir sene zarfında üç-dört akın yaptık. İlk akını Kızıl Çin'deki Kansu eyaletinin göçebe Kalmuklar'ına yaptık. Babamın da dahil olduğu 40 cenkçi bu akından bir buçuk ay sonra döndüler. Birçok gaminetler elde etmişlerdi, ama asıl istenileni elde edememişlerdi. Açlığa, susuzluğa dayanıklı develere ihtiyacımız vardı. Bu maksatla Kalka'ya ikinci akın yapıldı. Kalka, Kansu eyaletinin Tibet sınırında yaşayan cenkçi ve cesur bir kavimdi. Üstelik bir Kızıl Çin garnizonu tarafından da korunuyordu. Cenkçilerimiz bu akından bir ay sonra döndüler. Kanlı çarpışmalar olmuş, bir kişi de şehit vermişlerdi. Fakat istenilen netice elde edilmişti.

İş yalnız deve, at ve mühimmatla bitmiyordu. Yol boyunca yiyeceğe de çok lüzum vardı. Bunun içinde Tibet iklimine alışık yerli koyunlar biçilmiş kaftandı. Bu amaçla üçüncü akın da koyunculuğu ile tanınmış Tangutlar'a yapıldı. Tangutlar da Kalkalar kadar cenkçiydiler. Kalka'nın başına gelenleri bildiklerinden müdafaaya çoktan hazır durumdaydılar. Hakikaten Tangutlar, şiddetle karşı koydular, fakat sonunda yenildiler. Akıncılarımız koyunlarla geri döndü.

Son akın başka bir özellik taşıyordu. Dongkang denilen beldede bir Kızıl Çin garnizonu vardı. Öteden beri bu garnizonun bize saldırmak için hazırlıklar yaptığı kulağımıza geliyordu. Sonunda babam ve adamları Dongkang'a hücum ettiler. Garnizon oldukça kalabalıktı. Ciddî bir alarm durumundaydı. Fakat, yapılan vuruşta garnizonun büyük bir «hiç» olduğu ortaya çıktı. Babamlar ağustosta, silâh, cephane v.s. ganimetlerle geri geldi.

Bir akşam üzeri, karşımızdaki dağın eteğinde alevler gördük. Ruslar gelmişti. Evet, işte Kızılordu karşımıza karargâh kurmuş, gururla alevler yükseltiyor, azametini göstermeğe çalışıyordu.

Kasgöl'de rahat bir sene geçirmemize rağmen, ailemizde felâketler birbirini takip ediyordu. Dedemin vefatından bir kaç ay sonra, babaannem vefat etti. Babam da bir av esnasında yaralanmıştı. Kızılordu karşımıza karargâh kurduğu gün babaannemin cenazesi kalkıyordu.

HİMALAYA GEÇİTLERİNDE

Apar-topar yola koyulduk. Ortalık kış kıyametti. Kar henüz yağmıştı. Sarp bir dağın yamacına tırmanmağa başlamıştık. Gece sabaha kadar yol aldık. Ertesi sabah konakladığımızda kızılların elçi gönderdiğini işittik. Elçiye zeval olmazdı. Ka-

bul edildiler. Teslim olmamız, aksi halde yok edileceğimiz bildiriliyordu. Bizimkiler de: «sizler teslim olunuz» cevabını vermişler. Bu cevabın taşıdığı mâna, her şeye göğüs germemizi emrediyordu. Durmadan yol aldık. Kar gittikçe kalınlaşıyor, tipi esiyor, bazen önümüzü dahi göremediğimiz oluyordu. Minbulak denilen yerde, tipi o kadar şiddetliydi ki, kum ve çakıllar havada uçuyordu. Bu tipide ben kayboldum. Sürünün peşinde olmama rağmen, çok üşümüş, kuytu bir yerde biraz oturmak için attan inmiştim. Uykuya dalmışım. Uyandığımda vefalı atımdan başka yanımda hiç kimse yoktu. Korkudan mıdır, nedir? Bir takım acayip sesler duymağa başlamıştım. Ne tarafa, nereye gideceğimi bilmiyordum. Ata binmek istedim. Sanki, diz bağlarım çözülmüş gibiydi. Ortalık kararmağa yüz tutmuştu.

Derken, atım kişnemeye başladı. Bir tıkırtı duyuyordum. Korktum. Çünkü, ayılar sürülerle dolaşırlarmış burada. Belki de gelen yabanî bir hayvandı. Fakat, korktuğum başıma gelmedi. Tok ve mert bir ses «kalk ayağa,» dedi. Bir çift ışıl ışıl siyah göz, keskin keskin bana bakıyordu. Kalkmağa gayret ettiysem de, kalkamadım. Gelen, Ali Bek Hâkim Bey'di. Zaten, liderimizin bir özelliği de, göç boyunca, kafilenin geçtiği yolu tekrar tekrar kontrol etmesiydi. Meselâ, benim gibi artda kalanları bulur, toplar gelirdi.

İNSANLAR BALON GİBİ ŞİŞİYORDU

Ali Bey kalkamadığımı görünce, derhal attan indi. Şöyle bir süzdükten sonra: «Balam, ısʻa yakalanmışsın» dedi. «Is» Tibet'e has bir hastalıktı. Kafilemiz bu hastalıktan kırılıyordu. İklime yabancı hayvanlarımız da sapır sapır dökülüyorlardı. İnsanlar balon gibi şişiyor, birkaç saat içinde ölüp gidiyorlardı. Bu hastalıktan ötürü ailemizden dört kişi kaybetmiştik. Üstelik ben de ısʻa yakalanmış balon gibiydim. Bu afete yakalanmamanın tek çaresi, bol bol insan idrarı içmek, Tibet'in yak öküzünün veya «kulan» adı verilen yabinî atlarının etini yemekti. Hastalığımın devamı müddetince amcamın bütün idrarlarını içtiğimi hatırlıyorum. Her musibet aksi gibi beni mi buluyordu, bilmiyorum. Isʻa yakalandığım gün, atım da aynı hastalığa yakalanmış ve ölmüştü. Hasta olduğum için de yaya yürüyemezdim. Beni, Tibet'in yerli hayvanı olan yak öküzüne bindirdiler. Ama, bu binmek değildi. Düşmemem için sımsıkı özüke bağlamışlardı. Bu fecî durum hastalığım iyileşinceye kadar devam etti.

Göçerken kafileden uzak düşmemek için, sürücüler, kafileden önce yola çıkardı. Kafileyle beraber yola çıkılacak olursa, sürü geride kalıp, kaybolma tehlikesiyle karşılaşabilirdi.

ÖLÜMLE BURUN BURUNA

Ben, iyileşmiş, tekrar sürünün başına dönmüştüm. Hafif yaz rüzgârının verdiği mahmurlukla sürüyü yola çıkardım. Sabah olmak üzereydi. Birden üzerime boşanan bir kurşun yağmuru altında kaldım. Koyunlar, tırpan değmiş ekinler gibi biçiliyorlardı. Ortalık koyunların acı feryatları, kurşun vızıltıları ile tarif edilmez bir manzara almıştı. Şayet atım akıl edip de gerisin geriye dönmeseydi, belki de bugün hayatta olamayacaktım. Meğer sürü ile birlikte Kızılordu'nun mevziine girmek talihsizliğine uğramışım.

Ateş hattından uzaklaştıktan sonra, kuytu bir yerde attan indim. Eyerimin

Akıllara durgunluk veren seyahati, başarıyle sonuçlandırarak Türkiye'ye ulaşan Gayretullah ailesi, 1959'da İstanbul'a geldiği gün. Arkada, ayaktaki çocuk, yazının müellifidir.

sağlam olup olmadığını kontrol ettim. Gevşek olan arka kolanımı kuvvetlice sıkıştırdım. Ortalık aydınlanmağa başlamıştı. Tekrar ata atladım. Karşı tarafımdaki dağa doğru gitmeyi akıl ettim. Mübarek hayvan bir tavşan kadar çevik ve hızlı koşuyordu. Dağın eteğine ulaştığımda, sağ taraftan dört, beş atlının hızla tırmandığını gördüm. Hemen bir dereye sindim. Düşman olabilirlerdi. Tırmananları dikkatle tetkike başladım. At koşturmalarına bakılırsa, pek Çinli'ye benzemiyorlardı. Zira, bu kadar dik yamaçta ancak, Türkler böyle at sürebilirlerdi. Korkum gider gibi olmuştu. Dereden çıktım ve var kuvvetimle «Muhammed, Muhammed» diye haykırdım. Eğer, Türk iseler İslâm'ın büyük peygamberinin adı hürmetine cevap vereceklerdi. Yanılmamışım, sesime aynı ton ve aynı lisanla cevap verdiler. Bir yıldırım hızıyle yanlarına indim ve tepeye çıkanların, Ali Bey, babam ve arkadaşları olduğunu gördüm.

Bir ara babamlar bir şeyler konuştular. Sonra beş, altı yiğit tepeden aşağıya yaya olarak inmeğe başladı. Merakım arttı. Dikkatle onları takip ediyordum. Yoksa beş-altı yiğit koca bir alayla mı vuruşacaktı?. Hayır, babamlar düşman atlarının tepenin arka tarafında olduğunu ve harekâtın oradaki mevziden idare edildiğini görmüşlerdi. İşte, beş-altı yiğit, bine yakın atı zapteder veya paniğe uğratırsa, düşman şüphesiz ki bozguna uğrayacaktı. Yiğitler, atlara iyice yaklaştıktan sonra yaylım ateşi açtılar. Atlar çil yavrusu gibi vadiye dağıldı. Otuza yakın atı da bizimkiler yakaladılar. Bunu gören düşman, arkadan sarıldığını sanarak ricat borusunu çaldı.

Çinliler'le birkaç defa daha savaştıktan sonra Himalayalar'ı aşarak Hind hududuna yaklaştık. Komünistler, son kozlarını oynuyordu. İkide bir yolumuzu kesiyor, kuvvet zoru ile geri çevirmeğe çalışıyordu. Bir gün sol yanımızı bir nehire, sağ tarafımızı da bir dağın yamacına dayamış, konaklamıştık. Şafakla beraber yola çıkıyorduk. Nehir gittikçe, dağın eteğine yapışıyor, daralıyordu. Üstelik nehir, yerini bataklığa terk etmişti. Birden mitralyöz ateşi ile karşılaştık. Çinliler fena şekilde tuzak kurmuşlar ve bizi vuruşmaya müsait olmayan bir yerde, sıkıştırmışlardı. Geri dönmek imkânsızdı. Çünkü, arkadan da sarılmıştık. Yegâne kurtuluş çaresi, bataklığı geçmekti. Kafile, iki düşmanla çarpışmak zorundaydı. Çığlık ve vâveylâ, kurşun ıslıkları birbirine karışıyordu. Bataklığa döküldük. Yüklü hayvanlar, yükle birlikte bataklığa batıyor, gömülüyordu. İki, üç saat süren vuruşmadan sonra, bataklıkta bütün ağırlıklarımız batmış, insanca birkaç yaralı ile karşıya geçebilmiştik.

Artık Keşmir hududuna gelmiştik. Hind makamları tarafından hemen kabul edilmedik. Üç ay hudutta alıkonduk. Bu üç ay içinde, komünistler iki defa hücum ettiler. Birinci baskında Çinliler kesin bir yenilgiye uğradılar. Birçok ganimet ve cephane bırakarak savaş alanını terk ettiler. Hindûlar bu manzara karşısında dehşete kapılmışlardı. İkinci baskın, bizim için çok acı oldu.

Tan yeri ağarmadan baskına uğramıştık. Kızıllar, üzerimize ellerindeki her şeyi boşaltıyorlardı. Ortalık cehenneme çevrilmişti. Çadırlar havada uçuyor, hayvanlar tırpanla biçilen ekinler gibi devriliyordu. Çığlıklar, meleşmeler vadiyi sarmıştı. Şafak atmıştı. Ortalık ışıdıktan sonra, herkes sığınabildiği, kayalıklardan ve inlerden çıkarken bile, birer kahramanlık nümunesiydiler. Mukabil hücumumuzla Çinlileri durdurmuştuk. Kaybımız mal ve mülkümüzle üç şehit ve birkaç yaralı oldu.

Sanki, gösterilen kahramanlığın mükâfatı imiş gibi, Hindûlar, hudutlarını ardına kadar açmıştı. Karakol komutanı ve subayları gözyaşlarını tutamıyorlar, bağırlarına basıyorlardı.

O geceyi hudut karakolunda geçirdik. Bileğimizdeki esaret zincirini kırdığımıza seviniyorduk. Ertesi sabah Keşmir'e doğru yol aldığım zaman, bizi Çinliler'den kurtaran vefakâr silâh yığınlarına bakarak göz yaşlarımızı tutamıyorduk.

Hafızamda kalan, kendi hâtıra mahsulümü kısa olarak nakletmeye çalıştım. Ama, Türkistan'da gene göçler oluyor, fakat Kızılordu çemberi onları dışarı sızdırmıyordu.

Ladak hava alanından kalkan uçak, bulutlar arasında kaybolurken, son defa olarak geriye dönüp baktım. Neredeydim, nereye ve nasıl gelmiştim? Geçirdiğim olaylar, gördüğüm kanlar, bir ömür boyunca boğazımda düğümlenip kalacak mıydı?

Komünizm, Türk'ün karakteri, gelenekleri ve dini ile bağdaşamamıştı ve bağdaşamayacaktı. Taklamakan'ı geçen, Himalaylar'a tırmanan, Umman'ı aşan bu, bir avuç Türk, bunun en güzel örneğini vermişti. Orta Asya'dan ayrılan biz binlerce Kazak Türkü, yıllar süren bir seyahatten sonra, Çinliler'in devamlı takibi ve ateşi altında, bir avuç kalmış, fakat Türkler'in Türkistan'dan sonra ikinci ve ebedî anayurdu olan Türkiye'ye ulaşmıştık.

Türkiye'ye Gelen İlk Gözbağcılar

Gözbağcı Carl Hermann'ın bir karikatürü.

Yazan: Metin And

TÜRKLER'DE hokkabazlık, gözbağcılık sanatı oldukça eskidir. Fakat yakın yıllara doğru bize vergi olan bu hokkabazlığın yerini Avrupa biçimi hokkabazlık almıştır. Eski Türk hokkabazlığının üzerinde bir başka yazıda duracağım. Bu yazımda geçen yüzyılın ve bu yüzyılın başlarında dışarı memleketlerden gelen ünlü gözbağcılardan bazılarını ele almak istiyorum. Bunların içinde bir ikisinin Türkiye'de ilk tiyatro binalarını yaptırtarak bize tiyatro sanatını tanıtıp sevdirmek gibi hizmetleri de olmuştur. Türkiye'ye gelen ilk gözbağcı Amerikalı Jacob Philadelphia (1735-1795), III. Mustafa'ya oyunlar göstermiştir. Ancak onun hakkındaki bilgimiz fazla değildir. Gene bir söylentiye göre 1750 yıllarında Joseph Pinetti de Türkiye'ye gelmiştir. Bu gözbağcı hakkında iki efsane vardır. Bunlardan birincisinde Rus çarına verdiği temsilin saat yedide başlaması gerekirken, sanatçı bir saat geç gelmiş, fakat seyircilerin saatleri gene önce yediyi gösterirken daha sonra hepsi sekizi göstermeye başlamış. İkinci efsaneye göre de Pinetti Rusya'dan ayrılırken St. Petersburg'un bütün kapılarından aynı zamanda çıkmıştır. Bazılarına göre bu iki efsane Türkiye'de olmuştur.

Sihirbazlar kralı diye bilinen ünlü Fransız gözbağcısı Robert Houdin «Mystères et Confidences» adlı kitabında, III. Selim çağında tanıştığı Torrini veya Comte de Grisy adlı bir gözbağcı'nın İstanbul'a geldiğini ve padişahın önünde gösteriler yapmak istediğini, fakat İstanbul'a varışından bir ay geçtiği halde bu isteğini gerçekleştiremediğini, padişahın ilgisini çekmek için önce halka gösteriler düzenlemek istediğini, bunun için de bir tiyatro binası yaptırdığını, tiyatronun dolup taştığını, bir temsile sadrâzamın bile geldiğini ve bunu padişaha anlatması üzerine saraya çağırıldığını söylüyor. Bundan sonra sarayda bir tiyatro kurmak için kendisine

işçiler verildiğini, sahnenin haremde bir altın kafesin karşısına kurulmasını istediğini, tiyatronun iki günde bitirildiğini anlattıktan sonra uzun uzun gösterilerin nasıl geçtiğini anlatıyor (1).

İstanbul'da tiyatro yaptıran gözbağcılardan biri de Torinolu Bartolommeo Bosco'dur (1790-1863). 9 ağustos 1840'da Galatasaray lisesinin karşısında ve İstiklâl caddesi üzerinde bir tiyatro binası kurmuştur (2). Bu tiyatro binası Mişel Naum Duhani'nin arazisi üzerindeydi, nitekim iki yıl sonra bu tiyatroyu Naum kendisi işletmiş. Burada opera, tiyatro, bale ve çeşitli gösteriler düzenlemiş, ta ki, bina 1870 büyük yangınında kül oluncaya kadar. Ancak Satanas imzalı bir yazarın, «Bosco'nun Serüvenleri» adıyle Paris'te 1851 yılında yayınladığı küçük bir kitapta Bosco'nun İstanbul'da kalışı üzerine ilgi çekici birkaç not bulunmaktadır. Padişahın Bosco'ya tiyatro kurması için imzaldığı ferman, 15 Rebiülevvel 1256 (21 mayıs 1840) tarihini taşıyormuş. Bu fermanı Rıza Paşa, Fransızca'ya çevirmiştir.

GÜVERCİNLERİN BAŞI DEĞİŞİYOR

Sultan Abdülmecid, Bosco'yu saraya çağırmış, Bosco sarayda yaptığı bir gösteride, siyah bir güvercinin başını beyaz güvercine, beyaz güvercinin başını, siyah güvercine takmış. Padişah aynı oyunu bir Habeş cariye ile bir Çerkes cariye üzerin-

---

(1) Geçen yıl Amerika'nın en ünlü gözbağcısı ve gözbağcılık tarihi üzerine kitapları olan Christofer Milbourne, eski Türk hokkabazları üzerine bilgi almak için beni görmeye gelmişti. Robert Houdin üzerine de bir kitap yazmış olan bu değerli sanatçı, bana Robert Houdin'in yazdıklarının doğru olmadığını, Torrini veya Comte Grisy adında bir gözbağcı yaşamamış olduğunu, bunun Robert Houdin'in uydurması olduğunu anlattı.

(2) Bosco'nun dört dilden İstanbul'da verdiği temsillerin iki ilânı kitaplığımda bulunmaktadır.

Büyük gözbağcılardan Houdin genç yaşındayken geniş bir şöhret sağlamıştı. Resimde, genç Houdin herkesi hayran bırakan oyunlarından birini yapıyor.

de yapmasını buyurunca, Bosco güç durumda kalmış, ot kaynatmak, yıldızlara danışmak için üç haftalık bir mühlet istemiş, sonunda da oyunu yapmadan Rusya'ya gitmenin yolunu bulmuştur.

Bosco adını kullanan başka gözbağcılar da vardır. Bunlardan biri 11 haziran 1874' de İstanbul'a gelmiştir. Kendisi Türkiye' ye daha önce gelmiş olduğunu, Yunan kralına da oyun yapmış olduğunu ilânlarında belirtmişti. Fransız tiyatrosunda ve Yüksekkaldırım'da oyunlar yapan Bosco, temsillerinde dört, beş yaşlarındaki bir çocuğa da oyunlar yaptırmış, kâğıtlardan İtalyan ve Türk bayrakları çıkarmıştır.

ÖLDÜRÜLEN SİHİRBAZ

1846 yılında İstanbul'a iki gözbağcı geldiğini biliyoruz. Bunlardan biri Fransız Debraine, öteki Baron'dur. Debraine, hem hokkabaz, hem vantrilogdu. Baron ise hem hokkabaz, hem atlet. Debrain, Çırağan Sarayı'nda padişaha oyunlar yaparken karısı da haremde kadınlara oyunlar gösterirdi. Bu oyunlardan biri kuşlarla yapılıyordu. Bir şehir adı tutulunca eğitilmiş kuşlar sekiz yüz kâğıt arasından istenilen şehrin kâğıdını çekip getiriyorlardı. Padişah sanatçıya otuz bin kuruş ödül verdi.

Pirini adında bir gözbağcı da 3 aralık 1849'da Çırağan Sarayında oyunlar yaptı. Oyunları arasında likör şişesi ve yeniden canlanan kuşlar oyunu vardı. Padişah kendisine yirmi bin kuruş tutarında para ile on bin kuruş değerinde bir elmas yüzük verdi.

29 eylül 1850'de Naum tiyatrosunda üç gözbağcı arasında bir yarışma oldu. Bu yarışmacılardan biri günün birinde ortadan kayboldu. Bunlardan F. Baron, polisin bütün aramasına rağmen bulunamadı, on dört gün sonra odasında kafası koparılmış, gövdesi de odanın kapısına çakılmış olarak bulundu. Değerli eşyaları da çalınmıştı. Ölmeden önce gazetelerden birine gönderdiği mektupta, birine sihirbaz dersleri vermiş olduğunu, bu kimsenin borcunu ödemediğini belirtiyordu. Polis bu sanığı aradıysa da Baron'un öldürülmesi olayı üzerindeki esrar perdesi kaldırılamadı.

1853 yılında da İstanbul'a iki ünlü gözbağcı geldi. Bunlardan ilki 28 mayıs günü Naum tiyatrosunda temsiller veren Herrmann'dır. Herrmann, içinde dört kuşaktan gözbağcı bulunan yüz elli yıllık bir gözbağcı ailesindendi. 1853 yılında gelenin bunlardan Carl Herrmann (1816-1887) olması gerekmektedir. İstanbul'da Herrmann daha çok aletsiz oyunlar göstermiştir. Bir mendilden tüy çıkarmış, elindeki güvercini yok etmiş, mendilleri yakıp bütün yapmış, masa üstündeki bir çocuğu bir tabanca atarak yok etmiş, gözü bağlı bir çocuk sorulanları bilmiştir. Ayrıca Hint ve Çin sihirbazlığı göstermiştir. Herrmann, daha sonra 2 kasım 1864'de İstanbul'a gelmiştir. Ancak bu önceki gelen Carl Hermann mıdır, yoksa onun kardeşi Alexander Hermann mıdır (1843-1896) bilmiyoruz. Ancak ilânlarda, 26 kral önünde temsil verdiğine, karısının da oyun yaptığına göre, ikincisinin olması daha doğru olmalı. Hermann temsillerini Naum tiyatrosunda verdi, iki parmağı arasında iskanbil kâğıtlarını değiştirdi, mendilleri kesip yaktıktan sonra bütün yaptı, ağzından yumurtalar çıkardı, havadan para topladı, mendil altından su dolu kristal kaplar, şapkadan eşyalar çıkardı, sütlü kahve pişirdi, halkalarla oyunlar yaptı. 12 kasım 1864'de Dolmabahçe Sarayında verdiği temsilde, içi balık dolu kaplara yer değiştirdi, tavşanlarla oyunlar yaptı, kuşlara konser verdirdi, akıldan geçenleri okudu, İzmir ve İzmit'te de temsiller verdi. Sultan oyunları öyle beğenmişti ki, hokkabazlar aynı oyunu tekrarlamazlarken Herrmann her oyunu Sultan için tekrarlamıştır. 1853' de gelen ikinci ünlü gözbağcı Philippe olmuştur. Sahne adı Philippe Talon (1802-1878) olan gözbağcı, ilk temsilini 24 mart 1853'de vardi. Bu temsilde iskambilleri dansettirmiş, mendilden kaz, hindi, balık dolu kaplar çıkarmış, kızı havada uçurmuştur.

KONUŞAN KESİK KAFA

Ertesi yıl, yani 1854 yılında Macar gözbağcısı Profesör Velle geldi. Naum tiyatrosunda temsiller verdi. Velle'nin oyunları arasında canlı bir insanın kafasını kesme, şapkadan kadın çıkarma, tılsımlı çeşme, mıknatıslı kadın, para yağmuru, İstanbul çarşısı, iki kelebek gibi oyunlar yer almıştı. Velle, seyircilerine armağanlar da dağıtıyordu. Profesör Velle, karısıyle 1869'da gene geldi. İstanbul'a gelmeden önce Napoli, Malta ve İzmir'de büyük başarı kazanmıştı. Oyunları arasında konuşan kesik kafa vardı. 1860 yılında Fransız hokkabazı Auboin Brunet'nin geldiğini, 18 mayıs'ta Naum tiyatrosunda oyun yaptığını biliyoruz.

Türkiye'ye dört defa gelmiş bir gözbağcı Romanyalı George Melides'dir. İlk defa 1865 yılında gelmiş, 20 nisan'da padişaha temsil vermiş, daha sonra Naum tiyatrosunda oyunlarını göstermiş. İkinci

Houdin, Şerlok Holmes'in yaratıcısı Sir Conan Doyle ile...

gelişi 1890 yılında olmuş, 5 kez Avrupa'da, 2 kez Amerika'da dolaşıp temsiller vermiştir. Bu gelişinde temsillerini Fransız tiyatrosunda vermiştir. 1896 yılında tekrar gelen Melides, oyunlarını Tepebaşı tiyatrosunda vermiş, 29 şubat temsilinde bir değnek vuruşu ile yılanlar, iskeletler çıkarmış, ispiritizma denemeleri göstermiştir. Fener'de Mnemossini tiyatrosunda bir adamın kafasını kesmiş ve ayrıca sekiz hokkabazlık dersi vermiştir. Melides'in son gelişi 1900 yılının 23 temmuzunda olmuştur.

1867 yılında Faure adında bir gözbağcı ile kızı Hélène gelmiştir. Bunlar o sırada bütün dünyanın merakını kurcalayan Davenport kardeşlerin ispiritizma oyunlarını Naum tiyatrosunda gösterdiler. Bu oyunda bir dolap içine bir seyirci gözbağcının ellerini, kollarını sıkıca bağlıyor, fakat dolabın içinde çalgılar çalınıyor, türlü olmayacak şeyler oluyordu. Faure ve kızı bu oyunu Davenport kardeşlerden farklı olarak aydınlıkta ve dolabın kapıları açık olarak yaptılar. Bunun yanı sıra Çinli hokkabaz, Kaliforniya altın madeni, bir erkek şapkasından çıkan kadın, İspanya'da iki sihirbazın savaşı, havada uçma, mıknatıslı iki kadın gibi oyunlar göstermişlerdir. Ayrıca Dolmabahçe sarayında da temsil verdiler. Aynı yıl kendisini Hindli sihirbaz diye tanıtan M. Buchwaldy ile karısı Mme Buchwaldy geldi. 28 kasımda Fransız tiyatrosunda temsiller verdiler. Mme Buchwaldy'nin Liszt'in öğrencisi olduğu ilân edilmişti, o da piyano konseri verdi.

1868 yılında üç gözbağcı geldi. Bunlardan ilki 9 nisanda Naum tiyatrosunda temsiller veren Theo idi. Burma, Cava hükümdarları ile Maysor Mihracesi'ne oyunlar yapmış olduğunu ilân ediyordu. 14 mayısta gene Naum tiyatrosunda Vicomte de Caton temsiller verdi, bu Fransız Alfred de Caton ile aynı gözbağcı olmalı. Fakat en önemlisi 1868 yılında Marius Caseneuve ile karısının gelişidir. Çünkü Türkiye'ye en çok gelen Caseneuve olmuştur. 1868'deki gelişinde Alkazar Lirik tiyatrosunda temsillerine başlamış, hafıza, manyetizma, katelepsi oyunları göstermiştir. Koluna uzun iğneler saplamış, kan çıkmamış; solunumunu ve kanını durdurmuş; Davenport kardeşlerin zincirlerle bağlı oyununu iki kızla yapmıştı... Bir de konuşan kesik kafa oyununu göstermiştir. Ancak bu oyunda başına hoş olmayan bir olay gelmiş, bunun üzerine gazetelere mektup yazmak zorunda kalmıştır. Kesik kafa oyununda kesik

kafanın bedeni aynalar arkasında gizliymiş; bundan kuşkulanan bir seyirci, aynalara doğru un fırlatmış, sanatçı da zor durumda kalmıştır. Caseneuve 1875'de Türkiye'ye geldiğinde ilk temsilini 16 haziranda Fransız tiyatrosunda vermişti. Yok olan bir yüzüğü seyircinin cebindeki portakalın içinden çıkarmış, Hind Sandığı adı verilen oyunu yapmış, bir de hicrî ve milâdî tarihi çevirebilmek için bir takvim düzenlenmiştir. 1881'deki gelişinde 9 ağustosta ilk temsilini Tepebaşı tiyatrosunda vermiştir. Bu temsilde yumurtlayan torba oyunu ile Davenport kardeşlerin oyunlarını göstermiş olduğunu biliyoruz. 1892'deki gelişinde ilk temsilini Societa Operaja Italiana adlı derneğin salonunda Mlle Alice Caseneuve ve Mlle Reine Desolange ile vermiş, 1893 yılında Fransız tiyatrosunda temsil vermeye başlamış, daha sonra 17 ocakta kendi tiyatrosunu açmıştır. Bu tiyatro Avrupa pasajı ile Galatasaray'ın karşısındaki Hammalbaşı sokağında 7 numarada bulunuyordu. Daha sonra Sponek birahanesinde temsiller vermiştir. 1905 yılındaki gelişinde Tepebaşı'nda Amfi tiyatrosunda hokkabazlık, ipnotizma, akıldan geçenleri okuma gibi oyunlar göstermiş, takvimleri, dominoları, iskambilleri ezbere bilmiş, seyircilerin bir kitaptan gizlice seçtiği bir yeri yardımcısı Mlle Desolange bulmuş, opera, şarkı, oyun adlarını bilmiş, akıllardan geçirilen şarkı veya müzik parçasını söylemiş veya çalmıştır.

1910 yılında Caseneuve yerine yeğeni ve tek öğrencisi Mme Reine Desolange, Türkiye'ye geldi, Varyete tiyatrosunda Tulûat oyuncusu Abdi Efendi'nin topluluğuyla birlikte temsiller verdi. Ertesi yıl Caseneuve gene geldi.

KIZGIN KILICI YUTAN HOKKABAZ

1869 yılında Naum tiyatrosunda Napoli'den Profesör Guidi ile karısı Mme Louise geldi. 5 kasımda temsil verdiler. Galatasaray lisesi karşısında St. Petersburg hastanesindeki hastalara da baktılar. Gene aynı yıl Çin İmparatorunun sanatçılardan Ling-look, Naum tiyatrosundan ateşte kızdırılmış 95 santim uzunluğundaki kılıcı yuttu, dişleriyle demir kır-

Bir insanı masaya yatırıp testereyle kesmek, gözbağcıların en çok rağbet ettikleri hünerlerdendir. İşte, büyük gözbağcılardan Blackstone, bir kadını keserken.

Danimarkalı Harry A. Jansen, bir oyun sırasında, yardımcısına bıçak sokuyor.

dı, yumurta yuttu ve kılıcın ateşte kızdırılmamış olduğunu ispat edene bin frank vereceğini ilân etti. 1870 yılında ise Nicolas Kazlow adında bir gözbağcı Naum tiyatrosunda temsil verdi. Onu Bosco'nun öğrencisi St. Roman (asıl adı Samuel Thiersfield) izledi. 24 mayısda Naum tiyatrosunda St. Roman sahnede görüntüler çıkardı ve kendisini saraydan şehzadelerin sünnet düğünü için çağırdılar. Ancak haziran ayında Beyoğlu'nda çıkan büyük yangında Naum tiyatrosu yanarken, St. Roman'ın bütün alet ve eşyaları da yandı.

1873 yılında İsveç sarayının hokkabazı Larinau, İstanbul'da ve St. Petersburg'dan Profesör Poletti ve kızı İstanbul'a gelerek temsiller verdiler. Bu sonuncusu Elhamra tiyatrosunda 1874 yılında bir adamı yok etti. Profesör Curti ise Yüksekkaldırım'da temsiller veriyordu. Aynı yıl Haçopulo pasajında Adam'ın konser salonunda 9 nisanda gözbağcı G. Giardano paralar, mendillerle oyunlar yapıyordu. Ertesi yıl, yani 1876'da Hokkabaz Thorn gene Haçapulo pasajındaki Adam salonunda 16 şubatta ispiritizma masası ile Hind çuvalı oyunlarını gösteriyordu. Chevalier Ernest Thorn daha sonraları İstanbul'a birkaç defa geldi. 1885 yılının nisan ayında Thorn, Homes ve Mlle Fey önce Hotel Angleterre'de, sonra Tepebaşı tiyatrosunda Cumberland ve Davenport kardeşler gibi ispiritizma ustalarının oyunlarını gösterdiler. Dönen bir masa çevresinde on beş kişilik bir seyirci halkasıyle Napoléon'un, Büyük Petro'nun ruhlarını çağırdılar. Seyircilerin sakladığı toplu iğneyi gözleri bağlı buldular, kapalı kutu içine yazılmış yazıları okudular, sonra Bursa'da temsil vermeye gittiler. Bu topluluk Yıldız sarayında da temsil verdi. Bu temsilde Padişah, Gazi Osman Paşa, Reşid Paşa, Mavroyeni Paşa ile dönen masa oyununu yaptılar. Akıldan geçenleri okuma oyununda Mlle Fey, Osman Paşa'nın tuttuğu Plevne kelimesini buldu. 1897 ve 1898 yıllarında Thorn, Odeon tiyatrosunda içkilerle, kanarya kuşlarıyle oyunlar gösterdi.

1877 yılında 19 kasımda Eptein adlı bir gözbağcı kendisine çevrilen silâhla yapılan bir oyunda, kaza sonucu ölmüştü. Bu oyunda seyircilerden birisi üzeri işaretlenmiş, bir kurşunu silâha sürüyor, sanatçının ağzına nişan alıyor ve ateş ediyordu. Sanatçı da bu işaretli kurşunu dişleri arasında tutuyordu. Fakat her nasılsa bir yanlışlık olmuş ve sanatçı ölmüştü. Epstein bu oyunda ölen tek gözbağcı değildi, hokkabazlık tarihinde nice ünlü sanatçılar bu oyunu yaparken böyle bir kaza sonucu ölmüşlerdi (3). Epstein'dan söz edişim bu sanatçının da Türkiye'ye kesin olarak bulamadığım bir tarihte gelmiş olmasındandır.

1881 yılında gramofonun ve elektrik ampulünün bulucusu Edison'un temsilcisi M. Gargeon de Viverols 11 martta Fransız tiyatrosunda temsiller verdi. Bu oyunlarda Edison'un fotoğrafını bir oyun olarak gösteriyordu. Ayrıca el çabukluğu çiçeklerle oyun yaptığı gibi yukarıda anlattığım Epstein'in ölümüne yol açan silâhlı oyunu da yaptı. Aynı yıl Taksim bahçesinde Profesör Kielig, hafıza, manyetizma ve hokkabazlık gösterileri yapıyordu. 1886 yılında Milano'dan Profesör Robert, Tötonia kulübünde iskambiller, çiçeklerle oyunlar ve hipnotizma denemeleri gösterdi. Profesör 1889 yılında gene geldi, Taksim bahçesinde seyircilerin sakladığı toplu iğneyi bulduğu gibi, hiptonizma ve telkin gücüyle seyircileri, havanın Kuzey Kutbu kadar soğuk olduğuna kandırdı. Gene 1889 yılında Dr. Mefis-

to ile M. Cordelier ve yardımcıları, ispiritizma denemeleri gösterdiler, bir de bir kızı ikiye doğradılar.

Aynı yıl Tepebaşı tiyatrosunda La Metemphycose adlı bir oyun gösteriliyordu. Bunda alçıdan bir kafa canlanıyor, konuşuyor, sorulanlara cevap veriyor, sonra ölü kafası oluyor, en sonunda da bir çiçek ve kuş kafesine değişiyordu.

1890 yılında ise Tepebaşı tiyatrosunda ekim ayında Profesör Becker geldi. Rus Çar'ına oyunlar yapmış olan Profesörün yanında 9 Rus kadınıyle birlikte on dört kişi bulunuyordu. Bu hokkabaz, kadınları havada tutuyor, şapkadan kız çıkarıyor, bir kadını yakıyor, onu iskelet yapıyordu. Ayrıca Sibirya'da kızakta giderken kendisine ateş edildiği halde bir şey olmaması sahnesini canlandırıyordu. Canlı bir atı göz önünde yok ediyor, bir insanın başını kesiyordu. 1891 yılında Verdi tiyatrosunda Profesör S. Soraci, 1893'de Stuart Cumberland'ın öğrencisi Mlle Phyllis Benley, Tepebaşı tiyatrosunda, gene aynı yıl sihirbazlar kralı Profesör Stempff ile yardımcısı Mlle Senfonie, Concordia tiyatrosunda İranlı hokkazaz Hasan Han, daha sonra hokkabaz Delaunay Petrowski temsiller verdiler. 1894 yılında altı yıl önce de gelmiş ipnotizmacı Pickmann, Tepebaşı tiyatrosunda manyetizma gösterileri yaptı. Pickman 1902 yılında Tepebaşı tiyatrosunda temsil verdi. Aynı yıl gelen M. ve Mme de Lafontaine, Concordia'da Pickmann'ın oyuncularının içyüzünü açıklayacağını duyurdu. Gene 1894 yılında Concordia tiyatrosunda Maskeli Adam ve yardımcısı cüce prenses Topaz sigara, puro, çiçekler, paralarla oyunlar yaptı. Aynı yıl Profesör Winckler Venturini Tepebaşı tiyatrosunda temsil verdi.

UÇAN SİHİRBAZ

1896 yılında Tepebaşı tiyatrosunda 26 aralıkta Profesör Robert von Wullmann oyunlar gösterdi. Onlarla aynı yıl M. ve Mme Spiridion Cardis seyircilerin üzerinde uçtu. 1897 yılında Profesör Odrap Cumberland, Bükreş'ten gelerek, gözü bağlı saklanan eşyaları buldu, gene gözleri bağlı olduğu halde yere tebeşirle çizili yollar üzerinde yürüdü, bunu nabız atışlarıyle yaptığını açıkladı. 1899'da Odeon tiyatrosuna Lunardi hokkabaz ailesi geldi. 1901'de ünlü hokkabaz Alex Canan ve Mlle Alban, Tepebaşı tiyatrosunda ilgi çekici oyunlar gösterdi. 1902'de Chevalier A. Williams Napodanova ve yardımcısı Miss Mary illüzyonizma, manyetizma, ipnotizma gösterileri yaptı. Abraham Paşa çiftliğinde, Adalar'da, Tarabya'da, Odeon tiyatrosunda temsiller verdi. 54 kiloluk bir kadını kaldırabilene beş yüz frank vereceğini ilân etti. 1904'de, 1 kasımda Concordia tiyatrosuna G. Hicks geldi.

1905 yılı da hokkabaz yönünden dolu bir yıldır. İvanov ve Mme Clemence, Odeon tiyatrosunda, Robert Pelot, Concordia'da, Profesör Chevalier Giardano ve Mme Mery, Union Française salonunda, M. de La Montaine, Tötonia klübünde oyunlar gösterdiler. 1906 yılının aralık ayında Tepebaşı Anfi tiyatrosunda Profesör Fedik ve karısı «kara ayna» dedikleri bir ayna üzerinde ölmüş ünlü kişilerin resimlerini canlandırdı. Aynı yıl birçok krallara ve imparatorlara temsiller vermiş Miecislas Andreyev ve karısı iskambiller, akıldan geçenleri okuma oyunları gösterdi. 1907'de Varyete tiyatrosunda Door-Leblanc (asıl adı Georges-François Blanc, St. Petersburg'dan «Paris falcısı» diye bilinen yardımcısıyle geldi. İstanbul'un çeşitli yerlerinde temsiller verdiler; akıldan geçenleri okuma, zincirlerden, bağlardan kurtulma oyunları gösterdiler. 1908 yılında Tepebaşı Anfi tiyatrosunda Trio Giardano bir insanın başını kesti. Sahneye doktorlar da çığırıyordu. Yalnız gazetelerde bu temsile yufka yüreklilerle gebe kadınların gelmemesi rica olunmuştu. 6 ocak 1911'de Tepebaşı tiyatrosunda Profesör Poper ve Door-Leblanc da temsil verdi.

Gözbağcıların yalnız Avrupa'dan gelmiş olduğunu sanmak yanlış olur. Yukarıda bir İranlı gözbağcının geldiğini söylemiştim. Bunun gibi Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis gazetesi 552 numaralı ve 1866 tarihli sayısında İran'dan gelen hokkabaz Mehmed İsmail Efendi'nin uzun uzun programını, Naum tiyatrosunda vereceği temsili anlatmaktadır. Sözü geçen gazete Mehmed İsmail Efendi'nin kılıçlarla, el çabukluğuyle, altın yağmuru, sandık oyunu, saat oyunu, tüfekle tabakları kırıp onarmak, şişe içindeki şarabı çiçeğe değiştirmek, Çinliler'in balık oyunu, iskambillerle oyun, kimya oyunu, boş kabın dolması, bir erkeğin kadın olması gibi oyunlar yaptığını anlattıktan sonra, sanatçının Avusturya, Rusya imparatorları, Prusya kralı ve kraliçesi, Sırp beyi ve Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa'ya oyunlar yapmış olduğunu belirtmektedir.

---

(3) Seyircinin silâhla sihirbazın ağzına ateş ettiğini ve gözbağcının atılan kurşunu dişleri arasında yakalanması oyununu Amerika'da Christofer Milbourne'dan seyretmiştim.

Sultan Hamid'le Mülâkatım

Hal'inden sonra, Sultan Hamid'in Selânik ve Beylerbeyi'ndeki muhafızları arasında bulunan Vasıf Bey, hâtıralarının bundan önceki kısmında, bu iki şehirde bulundukları sırada geçen olayları anlatmıştı. Hâtıratının bu son kısmında ise eski padişahla vukubulan iki görüşmesini anlatmaktadır.

MUHAFIZLIK vazifesinde kaldığım iki sene zarfında Sultan Hamid'le ikisi Selânik'te, ikisi İstanbul'da olmak üzere ancak dört defa görüşebildim. İki senede dört mülâkat ne kadar azdır. Onunla arzu ettiği zaman görüşme hakkını Rasim Bey yalnız kendisine hasretmişti. Yoksa hafızası yerinde, konuşkan ve devrine ait vakaları nakle müştak olan sabık padişah hakkında şüphesiz biz de şimdi daha zengin ve mütenevvi hâtıralara malik olabilirdik. Ne yapayım ki, 33 senelik bir tarihin önümüze açılmış duran kitabını biz, sadece seyir ile iktifaya mecbur kalıp onu okumak imkânını bulamadık. İçimizde bu hususta en bahtlı olan Dr. Âtıf Bey'di. Mesleği dolayısiyle sık sık içeriden istendiği için Hakan'la fazla temas imkânını buluyordu.

Ben, bahsettiğim dört mülâkatı o zaman not ederek saklamış bulunduğum halde maalesef ikisini şimdi bulamadım. Kaybettiğim anlaşılıyor. Hafızamın yardımıyle onları tekrarlamanın da imkânı yok. Yalnız elimde zamanında tutulmuş notları mevcut olan iki mülâkatı yazmakla iktifa edeceğim.

28/eylül/913, Beylerbeyi Sarayı

Dişçi Rıfat Bey, Müşfika Kadın-Efendi'nin dişini tedavi etmek üzere saraya geldi. Vazife sırası benim idi. Şehreddin Ağa, Dişçi Rıfat Bey ve ben, üçümüz birlikte içeri girdik. Şehreddin Ağa önde, gidiyor, biz de onu takip ediyorduk. Koridorları geçerken odalarından çıkmış kadınlar varsa namahrem erkek bulunduğunu anlayarak içeri çekilsinler, diye Şehreddin Ağa'nın ince sesi, ikide birde «destur» nidalarıyle etrafı çınlatıyordu. Bu minval üzere salon ve koridorları geçerek Kadın-Efendi'nin bulunduğu odaya vardık. Hakan, mutadı veçhile ayakta bize muntazırdı.

Müşfika Kadın-Efendi solumuzda tam pencerenin önüne yerleştirilen koltuğa oturmuştu. Arkası bize dönük olduğu için yüzünü göremiyorduk. Şehreddin Ağa, Hakan'la Rıfat Bey'in arasında her iki tarafa da hizmete yetişebilecek bir vaziyette el pençe ayakta beklemeğe başladı. Hakan bana, oturmak için karşısındaki sandalyayı gösterdikten sonra şu iltifatkâr cümle ile hitap etti:

— Bir yerde olduğumuz halde maalesef sık sık görüşmek fırsatları zuhur etmi-

yor. Halbuki ben sizi ilk gördüğüm günden beri pek severim. Halinizde bir nezaket eseri vardır.

— Teveccüh-i âlileri efendim.

Kadın-Efendi'nin dişi hakkında Rıfat Bey'den malûmat aldıktan sonra:

— Diş ıstırabını ulemâ ve meşâhir kabir azabına benzetirler, çok haklıdırlar. İnsanın buna tahammül etmektense dişini çektirmesi evlâdır. Ben diş çıkarmak için hiçbir zaman doktora müracaat etmedim. Vaktiyle çürüyen iki dişimi kendim çıkardığım gibi, geçenlerde beni öteden beri rahatsız eden bir dişimi de aynı usulle kendim çıkardım.

— Cidden büyük bir cesaret eseri efendim, dedikten sonra bunu çıkarırken bir ıstırap duyup duymadığını sordum. Ehemmiyet vermediğini gösteren bir tavırla:

— O kadarı kabil-i tahammüldür, dedi.

Hakan'ın bu hikâyesinde mübalâğa yoksa cidden fevkalâde bir cesaret ve maharet sayılacağı tabiîdir. Biraz sonra havalara nakl-i kelâm ederek:

— Havalar da birkaç gündür bozdu, dedi. Zaten İstanbul böyledir. Boğaziçi'nde kuran da çok olduğu için ilk ve sonbahar mevsimleri daima böyle geçer. Bu mevsimlerde insan kendisini çok iyi muhafaza etmelidir. Fanilesiz gezmemeli... Geçen gün Selânik'teki gibi boğaz oldumsa da hamdolsun geçirdim. Şimdi çok iyiyim.

«YUNAN ORDUSU, BALKANLAR'IN EN KIYMETSİZ ORDUSUSUR»

Daha sonra mevzuu Gümülcine meselesine intikal ettirerek bunun hakkında kendisinin ne fikir ve mütalâada bulunduğunu sordum (1).

— Vazifeden ayrılalı epey zaman olduğu için bu günün siyasî vaziyetine vakıf değildim. Avrupa devletlerinin hakikî düşüncelerinin ne olduğunu bilmiyordum. Mamafih benim zannıma kalırsa burasıyle alâkası olan Avusturya ile başka büyük bir devlet Makedonya ve Selânik'i asla Bulgarlar'a vermek istemeyecektir. Onların arzuları Makedonya'da bir muhtariyet teessüsüdür. Mamafih istikbalde neler olacağını katî olarak bilmek mümkün değildir.

Biraz sonra sözü, Yunan askerinin Selânik'te isyan ettiğine dair bugünkü gazetelerde yazılan bir fıkraya getirerek:

— Bunu okuduğum zaman hiç hayret etmedim, dedi. Çünkü Yunan ordusunu ben, pek iyi bilirim. Katiyyen disiplini yoktur ve Balkanlar'ın en kıymetsiz ordusudur. Yunan milletinin de bütün meziyeti şarlatanlığındadır. Atıp tutmasını pek severler. Çok cesaret taslarlar amma, bir defa da tokat yediler mi, adamakıllı sinerler. Türkler'den vaktiyle yedikleri dayağın acısını hâlâ unutmamışlardır.

— Evet fakat bu defa talihin büyük yardımına mazhar oldular, hayallerinde tasavvur edemedikleri şey hakikat oldu.

Önündeki kutudan bir sigara aldı. İçmediğimi bildiği için bana ikram etmek istemediğini, kendisinin de alışmış bulunmasından hiç memnun olmadığını söyledikten sonra:

— Bana Ramazan ayında en ziyade dokunan şey sigara içmemektir, dedi. Açlık ve susuzluğa pek aldırmam ama sigarasızlığa alışamıyorum. Mübarak Ramazan da gittikçe yaza geliyor. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse uzun günlerde oruç

Hâtıraların sahibi Vasıf Bey Cumhuriyet devrinde meb'us iken.

(1) Balkan Harbi'ni müteakıp Garbî Trakya'da kalan bazı Türk zabitleri, Bulgar hakimiyetinin teessüs etmemesi ve gerekince onlara karşı koymak için Gümülcine'de muvakkat bir hükümet teşkil etmişlerdi. Hakan'ın mütalâasını almak istediğim mesele bu idi. Hattâ bu muvakkat hükümetin iki kıymetten ibaret posta pulu bile vardı.

tutmak o kadar kolay değil.

— Hakk-ı âliniz var efendim. Bilhassa şimalde sâkin olan müslümanların bu yüzden çektikleri müşkilât hayli büyük olacak. Bugünkü Sabah gazetesinde buna dair bir yazı vardı. Bilmem manzûr-ı âlileri oldu mu? Yaz mevsiminde gündüzlerin pek uzun olması oralarda yaşayan insanlar için bu meseleyi hayli güçleştiriyormuş. O mıntıkalar için her halde istisnaî bir hüküm lâzım. Yani orucu güneşin tulû ve gurubuyle değil de meselâ saat hesabıyle takyit etmeli...

Bu bahsin açılmasından memnun görünerek:

— Hakkınız var, bu cidden düşünülecek bir meseledir dedi. Bunu vaktiyle Amerika sefiri de merak ederek bana sormuştu. Ben süferayı ara sıra iftara davet ederek onlara alaturka yemekler yedirirdim. Bana kalırsa Rusya'da ulema toplanarak imsak ve iftar vakitlerini tespit etmelidirler. Dinimizin mahall-i zuhuru olan Mekke ve Medine'de böyle yapılmıştır.

— Evet amma oruç müddeti güneşle kaim olduğuna, yani günün doğuşundan başlayıp gurubuna kadar devamı şart olduğuna göre ulema bu kaydın haricine çıkabilir mi?

İSLÂM'DA MÜŞKİLÂT YOKTUR

Hakan hiç düşünmeden cevap verdi:

— Hayır. Dinde böyle bir kayıt yoktur. Hakikî ulema bu şekilde söylemez. Böyle söyleyenler hakikati bilmeyenlerdir. Bunlara da ulema demek doğru değildir. İslâm'da hiç müşkilât yoktur. Her şeyin kolayı bulunmuştur. Gerçi vaktiyle müracaat edilen içtihad kapısı bugün kapanmış ise de kıyas yolu açıktır. Bununla her meselenin halli mümkündür.

— Acaba içtihad kapısı yeniden açılamaz mı? Zamanın tebdiliyle ahkâmın tebeddülü bir kaide-i esasiye olduğuna göre, bunun da yeniden açılmasında bir mahzur var mıdır? Hadiseler birbirine benzemeyeceği için bunların kıyasla halledilmelerinde de belki bazı şekillere tesadüf edilebilir.

— İçtihad suiistimale müsait bir yol olduğu için mahzurludur. Gerçi İranlılar hâlâ içtihad ile hareket ederler. Orada müçtehidler çoktur. Amma Sünnîlik'te bu kapı Sultan Salâhaddin zamanından beri kapanmış bulunuyor. Tekrar açılmasına da lüzum yoktur. Dediğim gibi kıyasa tatbikan her şeyin halli bugün için mümkündür. Bahsettiğim Amerika sefiri başka bir günde bana «Avrupa hükemasından bazıları İslâm'ın terakkiye mani olduğunu iddia ediyorlar. Bunun için ne dersiniz» diye sormuştu. Ben de kendisine: «Bu söz gayet büyük iftiradır; gerçi kitabımızda Cenab-ı Hak: 'Bana ibadet ediniz' diye buyurmuş ama, ibadetten başka bir şeyle meşgul olmayınız, dünyayı tamamen unutunuz, hattâ maişetinizi bile düşünmeyiniz, ben size nafakalarınızı gökten indiririm, diye bir emir veya vaadde bulunmamış, bilâkis çalışmaya emretmiş» diye cevap verdim. Bakınız Kur'an-ı Kerim'de ne buyuruyor:

«Fetekabbelallah...» diye başlayan bir ayet okudu, sonra devam etti: «Mânası da Cenab-ı Hakk'a karşı duanızın kabul olunması için nafakanızın kendi sayinizle temin edilmesi lâzımdır, demektir. İnsanları çalıştırmağa teşvik eden bundan kuvvetli söz olur mu?»

Benim İslâm hakkında Avrupalılar'ca hasıl olan yanlış telâkkilerin tashihi külfetini üzerimize almadığımız için mesuliyetin bize bilhassa ulemamıza raci olduğunu söylemem üzerine:

— Vaktiyle yetişmiş Müslüman âlimleri içinde bu husus için epey gayret sarf etmiş kimseler vardır. Hind ulemasından isminin Rahmetullah olduğunu zannettiğim bir zatla Hoca İshak Efendi bunların meşhurlarındandır. Bu zatların İslâm'ın faziletine dair yazdıkları eserler pek güzeldir. Hindli Hayrullah Hoca, Hindistan'da bulunan bütün Hıristiyan papazlarını İslâmlık ve Hıristiyanlık üzerinde bir münakaşaya davet ederek neticede hepsini ilzam etmiştir. Mesele İncil üzerine imiş. Hocanın pek vakıfane ve müdellel sözleri karşısında cevaptan aciz kalan papazlar nihayet «sehv-i kâtip, sehv-i kâtip» demekle iktifa etmişler. İshak Hoca da bu hususta meşhurdur.

— Yazık ki bu gibi kıymetli kitapların, çoğaltılıp halkın istifadesine vazedilmesine ehemmiyet verilmiyor. Buyurduklarınızın belki bugün mevcudu bile kalmamıştır.

— Hayır vardır, sahaflarda bulunur. Ben bir tane aldırıp size hediye edeyim de okuyunuz.

— Lûtfunuza teşekkür ederim, diye mukabele ettim.

Bir müddet sustu, sonra pencereden dışarıya bakarak:

— Bugün hava tebeddül etti, poyraz başladı, dedi. Bu havalar biraz soğuk olur ama, sağlamdır. Geçen günkü nezleleri yapan lodostu. Benim oldukça malumat-ı tıbbıyem vardır. Çünkü doktorlarla tıbbî bahisler üzerinde görüşmeyi çok severim. Her şahsa göre hususî bir hıfzıssıhha tedbiri lâzımdır. Siz, nöbetle-

Şehzadenin, Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesinde bir gezintisi.

ri hariçte geçirdiğiniz için kendinizi korumalısınız. Teniniz üzerine mutlaka yün bir fanila giymelisiniz. Rutubete karşı vücudu pek iyi muhafaza eden güderi yelekler vardır. Bilâhara çıkarmak şartıyle nöbet esnasında onları da giymeniz faydadan hâli değildir. Sonra avdetinizde de içeride mutlaka sıcak bir çay içmelisiniz. Buranın havası Selânik gibi değil, çok korunmak lâzımdır. Ben Selânik'ten çok, çok memnundum. Siz de bilirsiniz ya, oradan çıkmayı istememiştim. Hoş benim için mevkiin hiç kıymeti ve ehemmiyeti yoktur. Ben hem filozof ve hem de dervişim...

Dişçi Rıfat Bey işini bitirmek üzere idi. Hakan bu gece ağrı devam ederse dindirmek için ne yapmak lâzımgeldiğini sordu.

Rıfat Bey çantasını toplamış, hepimiz ayağa kalkmıştık. Kendisini hürmetle selâmladıktan sonra geldiğimiz tarzda yani yine Şehreddin Ağa'nın destur nidaları arasında avdet ettik.

Beylerbeyi: 30/Kâ. Sani/914

Hakan'la bir mülâkat fırsatı daha zuhur etti. Yine Dişçi Rıfat Bey refakatinde Şehreddin Ağa'nın destur nidaları arasında içeri girdik. Hakan usulü veçhile bizi ayakta karşıladı. Selâmımızı iade ederek beni pek iyi gördüğünü söyledikten sonra, birkaç gündenberi devam eden soğukların şiddetine nakl-i kelâm ederek:

— Ben tarihe ve seyahat kitaplarına meraklıyım, dedi. Kutup seyyahlarının maceralarını, meselâ Nansen'in seyahatini pek iyi bilirim. Onları okurken familyam da yanımda dinlemişti. Şimdi ara sıra aramızda biz de kutuplarda oturuyoruz diye lâtife ediyoruz.

Sonra Selânik'in havasına ve oradan ayrılmanın üzerinde uyandırdığı tesire geçerek:

— Ah Selânik, dedi. Allah bilir orayı düşündüğüm zaman göz yaşlarımı akmaktan men edemem. Oradan o kadar memnundum. Bir memleket kaybettiğimiz için müteessir olmakla beraber ben şahsen oradan ayrıldığım için de müteessifim. Selânik'i birkaç cihetten severdim. Evvelâ orada bir medeniyet bulurdum. Akşamları pencerenin önüne oturup gelen geçenleri seyrettiğim zaman herkesin kemal-i edep ve intizamla gezintisini yaptığını görürdüm. Bu hal şüphesiz medenî bir tecrübeye delâlet eder. Sonra havası mutedildi. Benim ayaklarımda romatizma vardır. Selânik'te bulunduğum müddetçe bu rahatsızlıktan muzdarip olmadım. Bundan başka manzarası da gayet lâtif idi. Benim eh işte şöyle bir parça ressamlığım da vardır. Birkaç defa oraların resmini almak istedim. Fakat pozisyon iyi gelmiyordu. Bir fotoğraf makinem olsaydı evvelâ fotoğrafı alıp, bilâhara kâğıda nakledebilirdim. Bu daha kolay olurdu. Fakat bulunmadığı için yapamadım.

Gurup zamanında oranın pek güzel manzarası vardır. Gökyüzünde âlem içinde âlemler görülür, sahralar, ovalar peyda olur, sonra manzara değişerek yeniden bir takım güzellikler meydana çıkar. Böylece gurup tam bir saat sürerdi. Ben her akşam bu manzarayı seyretmekle mütelezziz olurdum. Otuz seneyi geçen devlet hizmetinin yorgunluklarını oranın âsude hayatında dinlendiriyordum.

«ONU BEN NEFYETTİM»

Biraz sükût etti. Ben şöyle bir bahis açtım.

— Bilmem bugünkü gazeteler manzûr-ı senîyeleri oldu mu? Selânik müdafii daha doğrusu Selânik'i teslim eden Hasan Tahsin Paşa da memlekete gelmiyormuş, Avrupa'da kalacakmış.

— Yüzü yok da onun için, dedikten sonra şu sözleri söyledi: Ben Tahsin Paşa'nın cemaziyelevvelini bilirim. Tabiî siz benim kadar tanımazsınız. O, mektepten çıkma değil, jandarmalıktan yetişmedir; vaktiyle Sadrazâm Nedim Paşa'nın yaverliğini yapmıştı. Ben kendisini şayanı itimad bir zat zannederek Taşkışla kumandanlığına getirmiştim. Daha evvel bu vazifede Tevfik Bey isminde gayet namuslu ve gayur bir zat bulunuyordu. Tevfik Bey başka bir vazifeye tayin edilerek çekildiği için Taşkışla kumandanlığı münhal kalmıştı. Tahsin Paşa bu vazifede rahat durmadı. Askeri ihtilâl ettirdi, hattâ bundan sonra gittiği Selânik'te de buna benzer bir takım yolsuzluklarını duyduğum için ben kendisini Halep'e kadar nefyettim. Oradan ancak meşrutiyetin ilânı üzerine kurtuldu. İstanbul'a gelince de, benim tarafımdan sürgün edilmiş olduğu için pek itibar gördü. Bu adamın bilâhara Selânik'teki kolordu kumandanlığına tayin olunduğunu doktordan duyduğum zaman pek mütehayyir olmuştum. Osmanlı ordusunda Selânik gibi mühim bir merkeze gönderilecek başka kumandan bulunamaz mı idi? Selânik'te son zamanlarda benimle görüşmek için bir gün köşke geldiğini Rasim Bey'den duymuştum. Zabit Efendiler muhalefet ettikleri için girememiş. Benimle ne görüşmek istiyormuş acaba? Hiç şüphesiz hüsnüniyetle gelmemiştir. Maksadı mutlaka bana burada bir fenalık yapmaktı.

— Eski Yunan muharebesinde biraz hizmeti var diyorlar.

— Hayır yoktur. Yunan muharebesinde en çok iş gören zatlar Rüştü ve Edhem Paşa'lardır. Bilhassa Rüştü Paşa. Şimdi âyan meclisine aza intihap olunan bu zat, kafalı bir adamdı. Edhem Paşa da muktedir bir kumandandır.

Daha sonra, sözü kendisinin Yunan harbindeki hizmet ve himmetine getirerek:

— Yunan muharebesinde erkân-ı harbiyenin elinde Golç Paşa tarafından tertip edilmiş bir plan vardı. Halbuki elde mevcut olan haritaların bu plana tevafuk etmedikleri anlaşılmış. Bir gece ordugâhdan bâb-ı seraskerîde mahfuz eski haritaların gönderilmesine dair bir telgraf aldım. Hemen adam gönderip bu haritaları buldurdum ve bir tren-i mahsus hazırlatarak yaverlerim vasıtasıyle derhal ordugâha gönderdim. O vakit iki gece benimle maiyetimdekiler uyumamış idik. Cenab-ı Hak şahidimdir. O zamanlar çok çalıştım. Hüsnüniyetle uğraştım. Neticede bu sayimin mükâfatını da aldım.

Sözlerine biraz fasıla vermişti, ben sordum:

— Bugünkü Peyam gazetesinde Rus-lar'ın gene bir Balkan ittihadı hazırlıklarına dair bir fıkra mevcuttu. Bilmem manzûr-ı âliniz oldu mu? Ruslar hâlâ bizi rahat bırakmak niyetinde değiller.

— Evet, gördüm. Ruslar böyle bir şeyi daima yapmak isterler. Mesele, İstanbul'un onları hüsn-i idaresine bağlıdır. Ruslar'ı gücendirmemek lâzım. Ben daima bu politikayı takip ederdim. Şimdiki çarın pederi, bana haber göndererek: «Bizim Osmanlı hükümetiyle aramızda ne dinen, ne siyaseten artık hiçbir meselemiz kalmadı. Osmanlı hükümeti benim hayırhanlığımdan emin olsun» diye söz vermişti. Bir imparatorun namus üzerine verdiği söz, şüphesiz ki, kuvvetli bir teminattır. Şimdiki genç imparator da pederinin hareketini takip ederek birkaç defa bana bu hususa dair teminatta bulundu. Ben o vakit İstanbul'daki Rus sefiriyle de çok iyi görüşürdüm. Türkçe, Fransızca lisanlarına âşina ve yaşlıca bir zat olan sefirin bu teminat meselesinde çok yardımı olmuştur. Ruslar aleyhinde yazılan bazı yazılar, onların gücenmesine sebebiyet verir. Her halde matbuatta böyle yazıların neşrine müsaade edilmemelidir. Ruslar idare olunmalıdır.

Rıfat bey işini bitirmiş çantasını topluyordu. Hakan tekrar bana hitap ederek:

— Hakikaten pek naziksiniz dedi. Sizi cidden göreceğim gelmişti. Çok memnun oldum. Ben çok vefakâr bir adamım. Kalbim vefa ile doludur. Elini kalbi üzerine koyup, bunları şerhedecek olsam bir kitap vücuda gelmiş olur, dedi.

Kendisini hürmetle selâmlayarak odayı terketik.

S O N

İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi

İDRİS

Kur'ân-ı Kerîm'de, iki yerde adı geçen, peygamber ve sabırlılar arasında bulunduğu bildirilen İdris'e Hristiyanlar ve Musevîler «Henoch» adını verirler. Ölümsüzlüğe eriştiği ve Tanrı tarafından göğe çekildiği hususunda bütün din kitaplarında ittifak vardır. Arap yazarlarından bir kısmı, ismin ders kelimesiyle ilgili olduğunu iddia etmektedir.

Âdem'in nesli çoğalıp aralarında kötülükler arttığı için Tanrı İdris'e peygamberlik ve suhuf vermiştir. İslâm edebiyatında ilim ve fenne vâkıf, ilk defa kalemi kullanan, elbiseler dikip giyen şahıs olarak gösterilir. İlk defa ata bilip, Kabil'in müfsit ahlâklı çocuklarına ve torunlarına karşı Allah yolunda cihada kalkan Hz. İdris, ilk müneccim sayılır ve tıp ilmine de vukufu olduğu söylenir. O zamana kadar insanlar, hayvan derilerine sarılı gezerken Hz. İdris'in dokumacılığı meydana getirerek ilk defa elbise diktiği rivayet edilmekte ve bu suretle de terzilerin pîri sayılmaktadır.

Kâbe'yi Zemzem kaynağının yanında, yapanın da İdris olduğu, Kısas-ı Enbiyâ'da yazılıdır. Üç yüz altmış beş yıl yaşayan İdris'in Şit'in torunlarından olduğu, şehir ve kasabalar kurduğu da rivayet edilmektedir.

HAVVÂ

Yeryüzüne gelen ve beşeriyetin annesi sayılan ilk kadına Müslümanlar'ın verdiği isimdir. Hristiyanlar «Eva» derler. Tevrat'ta bu ismin «hayat» mânasına geldiği, çünkü Havvâ'nın canlı bir şeyden yaratıldığı ve canlıları dünyaya getirdiği yazılıdır.

Din kitaplarına göre, Tanrı, Âdem'e bir eş olarak Havvâ'yı yaratmış, onlara memnu meyvayı yemekten sakınmalarını bildirmiştir. Fakat, Havvâ şeytana uyarak eşine şarap içirmiş, onu günaha sokmuştur. İki günahkâr, cennetten yeryüzünün ayrı ayrı yerlerine indirilmiştir. Âdem'in uzun yalvarmalarından sonra Tanrı iki insanın buluşmasına müsaade etmiş; Âdem ile Havvâ zemzem suyunun bulunduğu yerde birleşmişlerdir.

Âdem'le Havvâ'nın cennetteki hayatı birçok sanatkâra mevzu teşkil etmiş, bu konuda kıymetli eserler meydana getirilmiştir. Yasak edilen meyvayı yemeleri üzerine Allah, sadece onları cennetten kovmakla kalmamış, bu hadiseye karışan yılanı da karnının üzerinde sürünmeğe mahkûm etmiştir.

Tanrı, ayrı bir ceza olarak Havvâ'ya ve Havvâ kızlarına, onlara

bütün hayatları boyunca ıstırap çektirecek hayz, gebelik, doğum ağrıları gibi mahkûmiyetler vermiştir. Rivayetlere göre, Havvâ kırk defa ikiz olarak doğurup insanların ilk anası olmuş, Âdem'in ölümünden sonra iki yıl daha yaşamış ve onun yanına gömülmüştür.

DÂVUD

Beni İsrail peygamberlerinden olan Hz. Dâvud, Milât'tan önce Kudüs şehri civarında Beytüllahim'de dünyaya gelmiştir. Hıristiyanlar ve Musevîler, David olarak tanırlar. Gençliğinde babasının koyunlarını otlatırken Peygamber İsmail tarafından takdis edilmiş ve İsrail ordusu kumandanı Tâlût'a halef tayin edilmişti.

Sesi gayet güzel, yakışıklı, güçlü, kuvvetli ve pek cesur olan Dâvud, düşman hükümdarı olan Câlût'u öldürmek şartıyle Tâlût'un kızına namzet gösterilmişti. Dâvud, Câlût'u sapan taşıyla başından vurarak öldürdü, fakat kendisini şiddetle kıskanan Tâlût'tan korkup saklandı. Tâlût'un ölümü üzerine hem peygamber, hem kumandan, hem de hükümdar oldu. Kudüs, Suriye ve Arabistan'ın bir kısmını fethetti.

Dâvud, komutanlarından Orya'nın karısına âşık olarak bu komutanı sınıra gönderdi ve ölümüne sebep oldu. Sonra da onun karısıyle evlendi. Bu, Hz. Dâvud'u büyük vicdan azaplarına uğrattı. Meşhur Peygamber Süleyman, Orya adlı kumandanın eski karısı olan Bethsabe'den dünyaya gelmiştir. Tanrı Dâvud'u isyan eden oğlunu öldürtmek zorunda bırakarak azaba soktu.

Kur'ân-ı Kerîm'de kutsal kitaplardan Zebûr'un Dâvud'a vahyedildiği yazılıdır.

Kudüs'teki Beyt-i Mukaddes'in esasını Dâvud kurmuş ve kendi yerine geçen küçük oğlu Hazret-i Süleyman ikmal etmiştir. Dâvud, yetmiş beş yaşında vefat etti. Kabri Kudüs surlarının dışındadır. Hayatı birçok ressam ve heykeltraşlara mevzu teşkil etmiştir.

OSMAN

Hazret-i Muhammed tarafından kendilerine cennet müjdelenen on kişiden biri olan Hazret-i Osman, üçüncü İslâm halifesidir. Kureyş kabilesinin ulularından bir zattı. Hazret-i Ebû-Bekr'in ikazı ile İslâm'ı kabul etmiş, bunun üzerine Hazret-i Muhammed'e damat olarak kızı Rukıye'yi almıştır.

Hazret-i Osman, Kureyşliler'in eza ve cefasına dayanamayan diğer Müslümanlar'la birlikte ve Hazret-i Muhammed'in müsaadesiyle eşi Rukıye ile birlikte Habeşistan'a göçenler arasında bulundu. Hicret'ten evvel Mekke'ye döndü ve Hazret-i Peygamber'le birlikte Medine'ye hicret etti. Bedr gazâsında eşi Rukıye ağır hasta bulunduğundan bu gazaya iştirak edememişti. Gazânın kazanıldığı haberi Medine'ye vardığı zaman, Rukıye ölmüş bulunuyordu.

Hz. Muhammed, kızının ölümünden sonra ikinci kızı Ümm Külsûm'u Hazret-i Osman'a verdi, bu sebeple kendisine «Zinnûreyn» (iki nurlu) lakabı takıldı. Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra Hicret'in 24. senesinde halifeliğe seçilerek on iki yıla yakın bir zaman halifelikte bulundu.

Hz. Osman'ın zamanında Kuzey Afrika, Horasan ve Kafkas gibi bölgelerde yapılan savaşlar neticesinde, İslâm imparatorluğu hayli genişletilmiştir. Ancak Hz. Osman, yaşlı, yumuşak başlı bir insan olduğu için, akrabasını yüksek makamlara tayin etmek gibi hatalarda bulunmuştu. Bu sebepten, bir kısım Mısırlı, Kûfeli, Basralı ve Medineli halk ,aleyhine döndü. Kendisini elli gün evinde muhasara ettikten sonra Kur'ân okurken şehit ettiler, 82 yaşındaydı. Hz. Osman, Kur'ân-ı Kerîm'i toplayıp sıralayan zattır.

Tunus'un en şöhretli din adamı Ebû Sehmal El Belevî türbesinin dış avludan görünüşü.

İslâm Tarihinin Büyük Şehirlerinden:

Kayrevan

Yazı ve Fotoğraflar: Erdoğan Arıpınar

ATLAS Okyanusu'ndan, Büyük Okyanus'a kadar uzanan; üzerinde güneşin batmadığı; son semavî dinin mânevî güneşinin ısıttığı ülkelerin bütünü: İslâm İmparatorluğu... Ve, bütün renk tonlarının nefes nefes bulunduğu engin tarihinde, hurma ağaçları ve mağrib rüzgârları arasında pırıl pırıl bir şehir: Kayrevan...

Bu, 1300 yıl öncesi... Hazreti Ali'den sonra nöbeti devralan, at ve develerini Batı'ya çeviren Emevîler'in Afrika'ya nam veren şehri Kayrevan'ı görünce, aklıma ilk defa rahmetli hocam Mükrimin Halil Yınanç geldi. Gözlüğünü sayfalarının arasına koyduğu elyazması kitapta sıra Ukbe'ye geldi mi; hoca, bizi bu denizden kilometrelerce içerideki İslâm'ın büyük şehrine götürürdü sanki...

AYYILDIZLI BİR ÜLKE

Tunus: Bayrağında kırmızı ve beyazı ayyıldız ile birlikte bulunduran Mağrib ülkesi. Milât'tan önce en cesur cengâverleri yetiştiren Kartaca, sonra 600 yıl intikam almış Roma'nın bir parçası, 440 da Vandallar'ı, 534'de Bizans'ı tanımış, sonra İslâm ordularının develerinin çöküp kutladığı topraklar...

Sahilleri yeşil, içerileri kuru, insanları Türk'ü seven, Türk'ten yana, Mâlikî mezhebine bağlananların çoğunlukta bulundukları bir ülke... Türk'ü, Osmanlı'yı Turgut Reis'ten tanıyan, Cerbe'si ile bizim tarihlere mal olmuş, en katı merkeziyetçi toplumda bile Türk'den bağımsız beylik almış, iyi bir dost...

Tunus'tan hareket eden otobüsümüz ancak öğleye doğru Kayrevan'a ulaşmıştı. Bu 1300 yıllık İslâm şehrinin tarihini şöyle bir aklımdan geçirdim... Emevîler İslâm imparatorluğunda görevi devralmışlar, I. Muaviye 661 yılında halife olmuş ve Mısır valiliğine Muaviye bin Hadik'i tayin etmişti. 668 yılı başında Hadik, Afrika seferine karar verdi. Fustat ordugâhından hareket eden orduya Ukbe bin Nâfi öncü olarak atandı.

ESKİ KAYREVAN

Ukbe, gözü pek bir kumandandı, cebrî bir yürüyüşle, Mağrib'e ulaştı. İlk olarak Bizanslılar'ın Byzacen dedikleri Tunus'u aldı. Güneye doğru yürüyüşüne devam etti. Bugün Greenwitch'e göre 35 derece 40 dakika kuzey enlemi, 10 derece 6 dakika 9 saniye doğu boylamının kesiştiği yere geldiğinde, verimli bir vadiye ulaştığını gördü. Vadi Zenud ve Vadi Mergellil adlı iki nehrin ortasında kalan bir ovaydı burası. Yanında bulunan Kureyş eşrafından Mervânoğlu Abdülmelik'e:

— İslâm için sonuna kadar müstahkem bir mevki olacak bir şehrin burada kurulmasına taraftarım, dedi.

Böylece Kayrevan'ın temeli atıldı. Şehir Fustat'a benzediğinden, beş daireli olarak inşa edildi. Çevrede bulunan iki Roma köyü Kamuda ve Kamunia'dan inşaat malzemesi taşındı. Şehrin etrafı surlarla çevrildi. Hâlâ aynı adla anılan ve Afrika'nın en büyük camii olan Ukbe bin Nâfi camiini yaptırdı...

667 yılında Mısır valisi öldü. Yerine geçen Mesleme bin M. Ensarî ensar içinde Hz. Ali aleyhtarı olanlardandı. Mesleme, Afrika'ya azatlılarından olan Ebul-Muhacir Dinâr'ı vali tayin etti. Muhacir'in ilk işi Ukbe'yi zindana attırıp zincire vurdurmak ve Kayrevan'ı bırakarak Takrun adında yeni bir şehir kurmaya çalışmak oldu. Bu iktidar iki yıl sürdü. Muaviye'nin ölümü ile Afrika müstakil vilâyet haline geldi. Ukbe Bin Nâfi tekrar valiliğe atandı, Muhacir de zindana yollandı. Ukbe'nin ilk işi Kayrevan'ı Afrika'nın başkenti yapmak ve adını taşıyan camii onarmak oldu. Böylece Kayrevan, Afrika'nın en ünlü şehri oldu... Sonraki yıllardaki, Batı'ya yürüyüş, Ukbe'ye şans getirmedi. Atlantik dönüşü şehit düştü...

ŞEHİR BAĞIMSIZLIĞA KAVUŞUYOR

Ukbe'den sonra Kayrevan, çok el değiştirdi. 762 - 763 yıllarında şehre hakim olan Haricîler'den İbnü'l - Eş'as şehri surlarla çevirtti. Sonra gelen 800 - 909 arasında hüküm süren Aglebîler, Kayrevan'a büyük eserler bıraktılar. Şehirdeki devâsa havuzları yaptıranlar onlardır. 723 - 724'de yeniden yapılan Ukbe camiini genişletip onarttılar... Kayrevan bundan sonra Mağrib'in bir aynası oldu. Çekişmeler oraya da intikal etti. Osmanlılar oraya kadar uzandı. Bazı disiplinsiz kabileleri 1701'de orada tecziye ettiler... Nihayet 1881'de imzalanan Bardo muahedesi Tunus'u Fransa buyruğuna sokarken, gene Ukbe'nin Kayrevan'ı yerli mukavemetin en güçlü merkezi oldu. 29/ekim/1881'de Gnl. Saussier'in kumanda ettiği işgal ordusu bütün Tunus'u çiğnedikten sonra Kayrevan'a da girdi.

Kayrevan 75 yıl sabırla bekledi. Şehir bugün gene Afrika'nın bağımsız Tunus Cumhuriyeti'nin önemli şehirlerinden biridir.

Kayrevan'ı 1966'da, yani kuruluşundan 1299 yıl sonra gördüm. 5 milyon nüfuslu Tunus'un kendi çapında bir şehriydi.

Tunus'da gezici bir sağlık ekibi, Tunuslu bir kızdan kan alıyor.

El Belevî türbesindeki çini duvarlar.

Hükümet bu, şehri daha ziyade turizm için hazırlıyordu. Aglebîler'in yaptığı dev havuzlar çok bakımlı idi.

Ukbe'nin adını taşıyan meşhur camiin 35 metre yüksekliğindeki dört köşe minaresi restore ediliyordu. Bu cami, başlı başına bir müze durumunda. Çünkü bütün sütun başlıkları Kartaca harabelerinden getirtilmişti. Cümle kapılarının üst ve yan köşe taşları da Kartaca motiflerini taşıyor... İçerideki ahşap kısımlar ise Arab tahta oymacılığının bulunmaz örnekleri... Ukbe'nin camiinde her düşen taşın yerine Milât'tan önceki yıllarda işlenmiş bir taş getirtilmişti. Sıcağa ve uzak mesafeye rağmen, Kayrevan turist ile doluydu. Cami halen ilk haline göre restore ediliyor.

Kayrevan'da bulunduğum sırada bir de yatır ziyaret ettim. Mağrib'in ünlü bir din adamıymış. Adı: Ebû Semhal el-Belevî. Hintli bir Müslüman mimar tarafından yapılan Ebû Semhal el-Belevî'nin türbesinin özelliği, dış duvarların çini işlemesi ve ziyarete müslümanlardan başkalarının alınmamasıydı... Şehirde Afrika'nın yetiştirdiği, büyük şair ve münekkit İbn Raşik el Kayrevanî'nin türbesine rastlamadım...

VE BİRAZ DA TUNUS

Tunus'ta kaldığım süre içinde bu genç cumhuriyete çeşitli açılardan baktım. Bu, genç cumhuriyetin en büyük özelliği milliyetçilik tutumu bakımından Türkiye'ye son derece benzemesiydi. Tunus, Müslüman'dı. Tunuslular, Arapça konuşuyor ve Arab harfleri ile yazıyorlardı. Fakat Tunus yalnız Arab değil, Tunus'luydu. Üstelik Tunuslular, ileri görüşlü... Turizm havası altında bütün Arapça isimler Roma'ya yıllarca kafa tutan Kartaca isimleriyle değiştiriliyor. Sahiller, hava alanları, yeni yeni kurulan küçük şehirlerde hep Milât'tan önce yaşamış isimler var.

Mağrib'in bu genç ülkesine, panarab akımını uygulamaya çalışanlar aldanıyorlardı. Tunus, Afrika'nın sıcak, katı havasından Batı medeniyeti ve görüşüne, serin

rüzgârlara açılan bir pencere idi. Birçok Arab ülkesinde Musa Peygamber'in dininin salikleri barınamadığı halde, Tunus'ta 35.000 kadar Musevî yaşıyor; iktisadî hayatta büyük rol oynuyor.

KALKINAN TUNUS

Hiç bir Afrika ülkesi çevrenin tesirinde kalmadan politik bir atak yapamazken, Tunus'un lideri Habib Burgiba, Orta Doğu'da fırtınalar yaratabilecek bir konuya rahatlıkla değiniyor, 5 milyon halkını tam temsil ederek: «Tunus'un görüşü budur» diyebiliyordu. Tunus'un para birimi, kıtaların bugün standart ölçüsü olan dolardan bir misli daha kuvvetli. Bir dinar'ın karşılığı, iki dolardı.

Tunus'un bir avantajı da inanmış ve genç idarecilerin elinde olması. 1967 Akdeniz oyunları için inşa edilen 100 milyon liradan fazla yatırım yapılmış tesislerin baş mühendisliğini 31 yaşında bir gencin yaptığını görünce, hayret etmedim, desem doğru olmaz.

Tunus bir an önce kalkınmaya çalışan 125.180 kilometre karelik bir ülke. Genellikle halk zengin değil. Bu yüzden turizm sanayii başta olduğu halde, devlet bazı işletme ve kuruluşlara iktidardaki parti Yeni-Düstur'un özelliği icabı el koymuş ve kontroluna almış durumda.

Ülkeyi yabancı sermaye ve ilginin her yönden gelenine açık buldum. Bu açıklığa karşı sıkı bir kontrol da yok değil. Birçok Amerikalı'yı kültür merkezlerinde görmek kabildi. Spor tesislerini bir demirperde firması yaparken, Tunus hava yolları yıllarca mücadele ettikleri Fransız hava yolları ile ortak çalışıyordu.

Tunuslu bir gazetecinin bana söylediği cümleyi Tunus'tan bahsedildikçe hatırlayacağım:

«Kartaca, Roma, Bizans, Vandallar, İslâm İmparatorluğu, Türk İmparatorluğu, Fransız medeniyetinin geçtiği bu topraklara 20 nci asrın uygarlığı da bütün cepheleriyle eninde sonunda gelecektir. Fakat onu o kadar Tunuslu yapacağız ki, kimse başkasının diyemeyecek.»

Ukbe bin Nâfi camiinin kapısında akşam sohbeti eden Tunuslu ihtiyarlar.

Yedikule Müzesi

Yazan: Yıldız Akyay

İSTANBUL'un büyük bir semtine adını veren Yedikule Hisarı hem yapısı, hem tarihi bakımından İstanbul'un önemli mimarî eserlerinden biridir. Fâtih Sultan Mehmed, 1457-1458 yıllarında Bizans surlarına ek olarak bu iç kaleyi inşa ettirtmiştir. Bizans tarihinde önemli bir yeri olan Altın Kapı'yı içine alan içkale, Osmanlı ve Bizans çağları yapılarının bir araya gelmesini sağlamıştır.

Yedikule hisarının girişi doğu yönde olup, Altın Kapı'nın karşısına isabet eder. Kapının üzerinde kare şeklinde 2 katlı küçük bir kule bulunur. Giriş ile Altın Kapı arasında kaldırımlı bir yol vardır.

Hisar yapıldıktan sonra içine bir de mecsit inşa edilmiştir. 1905 yılına kadar ayakta duran bu mescitten bugün, sadece yıkık bir minare ve minarenin dibinde bulunan bir çeşme kalmıştır. Hisarın avlusunda, mescidin bir mahallesi vardı. İrili ufaklı evleri, dar sokaklar ayırmaktaydı. XVII. yüzyıldan kalma bir resim, hisarın o zamanki durumu hakkında iyi fikir vermektedir.

Hisar avlusundaki mahallenin ne şekilde ortadan kalktığı bilinmemektedir. İstanbul'da vuku bulan büyük yangınlardan birinde ortadan kalkmış olabilir. Nitekim 1782 yılının 21 ağustos günü Unkapanı'ndan başlayarak Yedikule'ye kadar yayılan bir yangında bazı mahpuslar ölmüştür.

ALTIN KAPI

Roma imparatoru I. Theodosius (M. s. 378-395), kendisine baş kaldıran ve hükümdarlığını ilân eden Klemens Maxim ile yaptığı savaşta, onu esir aldıktan sonra katlederek isyanı bastırmıştır. I. Theodosius, kazandığı bu zafer üzerine, «Altın Kapı - Porta Aurea» adı ile tanınan bir zafer takı yaptırdı. Üç kemerli ve yanlarında kuleleri bulunan zafer takı, bu tip anıtların önemli örneklerinden biridir. I. Theodosius, Altın Kapı'dan başka, bugün kalıntıları Beyazıt meydanında Simkeşhane önünde duran bir tak daha yaptırmıştı. Avrupa seferlerinden dönen imparatorlar, Altın Kapı'ya gelir ve büyük törenlerle buradan şehre girerlerdi. Yolun iki yanına dizili halk, muzaffer imparatoru ve orduyu coşkun bir şekilde selâmlardı. Takın orta girişinden imparator, yanlardaki girişlerden ise halk geçerdi. Bu tak, ayni zamanda şehrin ana caddelerinden biri olan Triumphalis'in de başlangıç noktasındaydı. İmparator, iki tarafında heykellerle süslü revaklar bulunan caddelerden geçer, Forum Arcadius (Cerrahpaşa), Forum Bovis (Aksaray meydanı) ve Forum Tavri (Beyazıt meydanı den geçerek Ayasofya ve Sultanahmet camileri arasında yer alan Avgusteon adındaki meydana ulaşırlardı.

Takın dıştan genişliği 30 metre, yüksekliği 20 metredir. Üç kemerli takın sağ ve solunda, kare planlı birer kule bulunmakta ve dışarıya doğru 17,5 metrelik çıkıntı yapmaktadır. Kulelerle birlikte bütün genişlik 67,5 metreyi bulur.

Takın ve kulelerin cepheleri çok düzgün kesilmiş beyaz mermer kalıplardan harçsız olarak kaplanmış ve yapının muhteşem bir şekilde görünmesi sağlanmıştır. Zafer takının yan girişlere kıyasla daha yüksek olan orta yerinin iç ve dış kemerlerinin üzerinde latince bir kitabe bulunmaktaydı. «Zalimin (Klemens Maxim) yenilmesinden sonra Theodosius bu kapıyı süsledi. Altın devri ihya eden, bu kapıyı altından bina edendir.»

Bu kitabeden anlaşıldığı gibi, anıtın cepheleri altın yaldızla süslüydü. Kapının iç kısmında kitabenin tutturulduğu delikler, mermer kaplama üzerinde görülmektedir. Takın üzerinde I. Theodosius'un heykeli ile dört filden ibaret bronzdan yapılmış bir grup bulunduğunu öğreniyoruz. Bu heykeller M. S. VIII. ve IX. yüzyıllardaki zelzeleler sonucu düşüp kırılmıştır.

Tak, çeşitli zamanlarda meydana gelen zelzeleler ve hava değişimlerinin etkisi ile zarar görmüş, bu yüzden birçok değişikliklere uğramıştır. Osmanlı devrinde yan girişler örülmüş, orta girişte ise bugün de görülen küçük bir kapı bırakılmıştır.

KÜÇÜK ALTIN KAPI

II. Theodosius (M. S. 408-450), şehrin sınırlarını genişletmek zorunda kalmış ve Ayvansaray'dan başlayarak Edirnekapı, Topkapı, Silivrikapı ve Yedikule'den geçerek Marmara sahiline kadar uzayan kara surlarını yaptırmıştır. Bu surlar Altın kapının bulunduğu yerden geçirilmiş, o zamana kadar şehrin dışında münferit bir yapı olan tak, sur duvarlarının şehre geçit verdiği bir kapı olmuştur.

II. Theodosius, Hun imparatoru Attilâ'ya yenildikten sonra, surların önüne ikinci bir duvar daha yaptırtmış, bu dış surda, Altın Kapı'nın eksesine uygun bir kapı daha inşa edilmiştir. Bu kapı, Altın Kapı'nın ön girişiydi. Türkler zamanında kapı örülerek kapatılmış, 1838'de de ortası açılarak mermer çerçeveli bir kapı konmuş ve üstündeki duvara II. Mahmud'un bir tuğrası raptedilmiştir. İkinci kapıya da «Altın Kapı» denmekte, fakat bu iki kapı büyük ve küçük terimleriyle birbir-

lerinden ayrılmaktaydı.

M. S. XII. yüzyıl sonlarında dış hücumlardan dolayı Altın Kapı bir korunma yeri haline getirilmiş ve zafer kazanan imparatorların şehre girdikleri tören kapısı olmaktan çıkmıştır.

OSMANLI DEVRİ

Fâtih Sultan Mehmed, 1453'te İstanbul'u imparatorluğun başkenti olarak kabul etti. İstanbul'un her tarafını gezen Fâtih, bir kale yaptırtmak istemiş ve yer olarak da şehrin güney-batı köşesindeki «Altın Kapının» bulunduğu yeri seçmişti.

Hisarın nerede yapılacağı tesbit edildikten sonra, 1457 yılında inşasına başlandı. İç taraftan surlara bitişik olarak inşa edilen kalede, dört duvar ile üç yuvarlak kule vardı. Yapının beşinci duvarını ise Bizans suru teşkil ediyordu. Hisar duvarlarının Bizans suru ile birleştiği güney ve kuzey noktalarında, antik devirden kalma dörtgen planlı birer kule vardı. Fâtih'in yaptırttığı üç kule ile altın kapının iki kulesini de sayarsak, kule adedinin yedi olduğunu görüyoruz ki, hisarın «Yedikule» ismiyle anılmasının sebebi kolayca anlaşılır. Hisarın Bizans surlarıyle birleştiği yerde bulunan kule, XVII. yüzyıldan sonra yıkılmış ve bir daha yapılmamıştır. Kuzey kulesi ise XVIII. yüzyıldaki bir zelzelede büyük zarar gördüğünden III. Ahmed zamanında tamire başlanmış, ancak III. Osman zamanında bitirilebilmişti. «III. Ahmed kulesi» adı ile tanınan bu kulenin içi, ahşap katlara ayrılmıştı. Orada, zeminden kulenin tepesine kadar devam eden kalın bir direk vardı ki, bu en üstte bulunan koni biçimli çatıyı tutardı. Hattâ eski resim, gravür ve minyatürlerde görülen ve kulelerin üstünü örten sivri biçimli çatılar, geçen asrın ortalarına kadar mevcuttu. Çatının meyilli olan kısımlarında pencereler bulunuyordu.

Altın kapının yanındaki kuleler, meşeden yapılmış kalın kütüklerle katlara ve bölmelere ayrılmıştır. Güney taraftaki kuleye, sonradan eklenen istinad duvarının olduğu yerden girilir. Dolambaçlı bir dehlizden sonra karanlık ve yüksek bir mekâna varılır. Buradaki ahşap inşaat, üstteki oda ve hücreleri taşımaktadır. Meşhur «Kanlı Kuyu» bu kulenin zemininde dir. Kulenin üst katlarındaki bazı ahşap odalar, zindan olarak kullanılmıştır. Bugün de kısmen görülebilen ahşap bölmeler, zindanın son izleridir.

Yedikule hisarı, birçok tarihî olaylara sahne olması bakımından tarihimiz için önemli bir anıttır.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında saraydaki iç hazinede yer kalmadığı için, Rüstem Paşa'nın sadrâzamlığı esnasında, iç hazinenin bir kısmı Yedikule hisarında saklanmaya başlanmıştı. III. Murad'a kadar devlet hazinesinin korunduğu yer olarak kalan hisar, «Hazine» adı ile de tanınırdı. Burada hazineyi başlarında bir subayın bulunduğu 250 asker korurdu. Bu subay, bayramların dışında sadrazamın izni olmadan buradan ayrılamazdı. Niha-

Altın Kapı'nın orta ve yan girişlerinden birinin dıştan görünüşü.

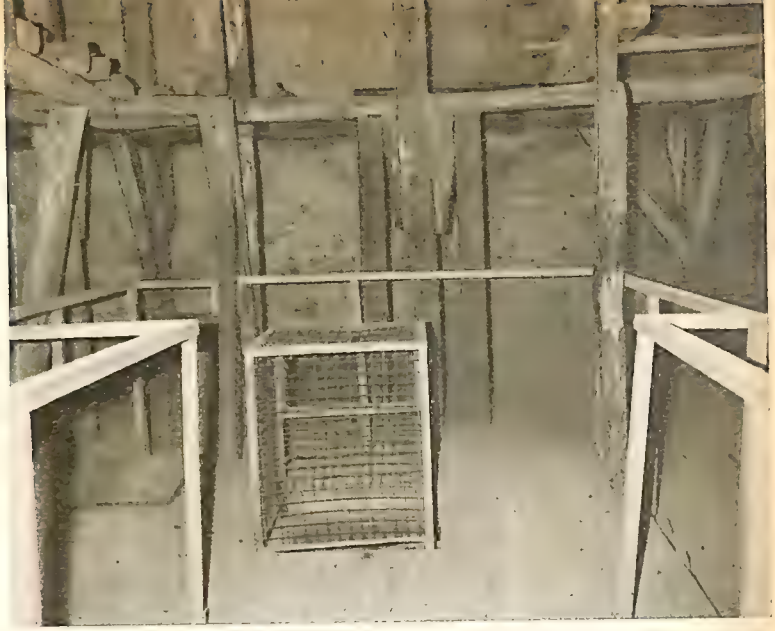

Altın Kapı'nın Güney kulesinin alt katındaki oda ve ağzında tel kafes olan kanlı kuyu.

yet III. Murad hazineyi hisardan alarak Topkapı sarayına nakletti. Bu tarihten sonra da burası, tamamen hapishane olarak kullanıldı.

HAZİNE, HAPİSHANE OLUYOR

Bu tarihten önce hisarda da bazı idam edilenler olmuştur. Meselâ Fâtih, sadrâzamı olan Mahmud Paşa'yı 1474'te 18 gün hapsettikten sonra burada idam ettirtmişti. Diğer bir hadise olarak son Abbasî halifesi III. Mütevekkil'i verebiliriz. I. Selim, Mısır dönüşü Mütevekkil'i beraberinde getirmiş ve Yedikule'ye hapsetmişti. 1520'de, Kanunî Sultan Süleyman tahta geçince sabık halifeyi Mısır'a iade etti.

Bu tip olayların içinde en önemlisi II. Osman'ın öldürülmesidir. Genç padişah, 1622 yılının 20 mayıs günü akşam üzeri, Yeniçeri ve sipahilerin ayaklanmasında, sadrâzam Davud Paşa ve kalabalık bir topluluk tarafından bir pazar arabasıyle Yedikule'ye götürülmüştü. Arabada Davud Paşa'dan başka, Yeniçeri Ağası Derviş Ağa ve Subaşı Kethudâsı Kalender Uğrusu denen şahıs da vardı. Sultan Osman, Altın Kapı'nın güney kulesinin üst katındaki bir hücreye götürülerek hemen öldürülmek istenmişti. Henüz 18 yaşındaki padişah önce kendini korumuş, düşmanlarıyla mücadele etmiş fakat cebecibaşı tarafında atılan bir kementle boğularak öldürülmüştür. I. Mustafa'nın annesi valide sultana delil olarak verilmek üzere de bir kulağı kesilmiştir. Sultan Osman katledildikten sonra o gece cenazesi Topkapı Sarayına taşınmış, ertesi gün (21 mayıs 1622) yapılan dinî merasimden sonra Sultanahmet camiinde babası I. Ahmed'in türbesine gömülmüştür.

Halk, bu ölüm haberini duyunca, öldürenlerin aleyhinde söylenmeye başlamış, kapıkulu askerleri de kendilerini temize çıkarmak gayesiyle II. Osman'ın katillerinin öldürülmesini istemişler ve aradan bir sene geçmeden 9 ocak 1623'te Davud Paşa, Sultan Osman'ın bindirildiği araba ile Yedikule'ye götürülerek, ayni yerde, Kalender Uğrusu ile beraber öldürülmüştür. Davud Paşa'nın cesedinin Murad Paşa Camii mezarlığına gömüldüğü rivayet olunur.

Cami yanındaki yolun genişletilmesi esnasında, mezarlar nakledilirken başsız bir iskelet bulunmuştur.

Diğer önemli idamlardan biri de, Deli Hüseyin Paşa'nınkidir. Girit serdarı Hüseyin Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın kendisini çekememesi yüzünden Yedikule'ye hapsedilmiş, 2 gün sonra da (29 aralık 1658) idam edilmiştir. Cesedi Küçük Altın Kapı'nın güneyinde gömülüdür. Burada Hüseyin Paşa'nın mezarından başka iki mezar daha vardır. Bunlardan biri, Hüseyin Paşa'nın torunu Halil Bey'e, diğeri Halil Bey'in babası Mehmed Bey'e, aittir.

KANLI KUYU

O zamanlar idam şekli başkaydı. Mahkûm önce kayışla boğulur, sonra da başı kesilerek karar infaz edilirdi. Cesetlerin

Altın Kapı'nın Güney kulesi'nin üst katındaki koridor ve odaların kapıları. II. Osman, solda kapısı görülen odada öldürülmüştü.

başları herhalde «kanlı kuyunun» başında kesilir ve kanları buraya akıtılırdı. Bu kuyu için çeşitli söylentiler varsa da doğru değildir. Meselâ cesetlerin bu kuyuya atılması ve sözde kuyunun denize açılması gibi... İdam edilenlerin cesetleri ailesine verilir veya denize atılır, başları ise idam emrini verene delil olarak götürülürdü.

KİTABELER KULESİ

Yedikule hisarı, aynı zamanda yabancı siyasî suçluların hapsedildikleri yerdi. Ecnebi mahkûmlar, hisar kapısının solundaki kulede otururlar ve hisar içinde serbestçe dolaşırlardı. Bazı mahkûmlar, kule kapısının dış tarafındaki taşlara Almanca ve Latince yazılar yazmışlardır. Bu sebepten ötürü, buraya «Kitabeler Kulesi» adı verilir. Hisarda tutuklanan mahkûmlar, muayyen kiralar karşılığında avlu içindeki evlerde oturabiliyorlardı. Bunlar, dışardan rahip getirtebiliyorlar ve hatta bazen şehre bile çıkabiliyorlardı.

Osmanlı devleti son yüzyıllarda, savaştığı devletlerin elçilik ve konsolosluk mensuplarını burada hapsetmeğe başlamıştır. Bunlardan Rus elçisi Tolstoy ve yine Rus elçisi Obreskov, birkaç yıl burada kaldı. Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi üzerine, Fransız maslahatgüzârı Ruffin, diğer elçilik mensuplarıyle 1798'den itibaren 3 yıl kalede hapis yatmıştı.

II. Mahmud zamanında hisar, hapishane olmaktan çıkarılmış ve 1831 yılında Sultanahmet'teki Aslanhane'de bulunan aslanlar buraya nakledilmiştir. Hisarın bazı kuleleri 1856'da barut deposu olarak kullanılmış ise de, sonradan boşaltılarak toplarla birlikte, Topkapı Sarayı birinci avlusundaki Aya İrini kilisesine taşınmıştır.

1869 yılında Midhat Paşa, Tophane-i Âmire'nin idaresinde bulunan Yedikule'deki fabrikalarda çalışmak ve askere sargı, çamaşır dikmek üzere bir Kız Sanat okulu açtırtmış, fakat 17 yıl sonra okul kapatılarak talebeler, Üsküdar ve Cağaloğlu'nda yeni yapılan binalara nakledilmişlerdir. Hisar, son olarak 1895 yılında Arkeoloji Müzeleri idaresine geçmiştir.

Hisarın onarımına, 1958 yılında başlanarak, şimdiye kadar Altın Kapı'dan itibaren III. Ahmed ve Darı kuleleri ile kaleye giriş kapısı yenilenmiştir. Şimdi Kitalebeler kulesi restore edilmektedir.

Çok zengin bir tarihi olan Yedikule Hisarı halen perşembe hariç, her gün, bütün haşmet ve tarihiyle, müze olarak halkın ziyaretine açıktır.

TÜRK DİLİNDE KADIN

Yazan: M. Şakir Ülkütaşır

İtalyan ressamı Bellini'nin bir deseni: Bir Türk kadını.

TARİHLERİMİZDE Türk kadınlarının içtimaî ve hususî hayatına dair pek az malûmat vardır. Hele Osmanlı Türkleri'ndeki kadın hayatının — hattâ adlarının — tarih sayfalarına pek az intikal etmiş olmasını, herhalde islâmî bir an'anenin tesiriyle, kadının mahrem sayılışında, bu hayatı tarih sayfalarına aksettirmenin âdeta bir günah telakki edilmiş olmasında aramalıdır.

Değerli tarihçimiz rahmetli Ahmet Refik, neşrettiği bir makalede (Tarihimizde taaddüdü zevcat, İkdam 10 ocak 1924), bu nokta-i nazarımızı, daha doğru bir ifade ile bu tarihî gerçeği, teyid eder mahiyette olarak, ezcümle şunları yazmaktadır: «...Divan kayıtlarında adlarının yazılması bile nâmahrem addedilen kadınlar, çocuk dünyaya getirmezlerse, «Hasekilik» saadetine nail olamazlar, Osmanlı hânedanına intisaplarının mükâfatını nâdide güzelliklerini haset ve kıskançlık içinde ifnâ etmek ve adları ebediyen mensî kalmak suretiyle görürlerdi.»

Halbuki eski Arap, Fars tarihçileri ile seyyahlarının yazdığı eserlerde ve yine eski Türk metinlerinde Orta Asya'daki Türk kadın hayatına dair dağınık, fakat Türkiye'dekine nispetle daha çok malûmat vardır.

Osmanlı Türkleri'ndeki kadın hayatını ise, bize daha çok tanıtan yabancı tarihçiler ve seyyahlar olmuştur. Onlar, âdeta pek hususî bir merakın — her halde kapalı harem hayatını öğrenmek iştiyakının — sevkiyle bize, bilhassa XVII. asırdan itibaren İstanbul'daki Türk kadın hayatına dair oldukça zengin malûmat vermişlerdir.

«KADIN» KELİMESİ ÜZERİNE KISA BİR ARAŞTIRMA

Bizde, kadın sözünün aslı hakkında yapılmış ciddî ve etraflı bir araştırma henüz mevcut değildir. En mufassal sözlüklerimizde bile, bu hususta yazılanlar, bize ufak bir fikir vermekten çok uzaktır. Ancak eski Türk metinlerinde, türlü tarihî eserlerde bu kelimenin kökünü, tarihî mahiyetini tenvir edebilecek dağınık, fakat oldukça etraflı bilgilere rastlayabiliyoruz .

Kadın sözü, umumî mahiyette, öz Türkçe bir kelime olarak kabul edilmektedir. Alman profesörü Bang ve Rus tarihçisi Barthold gibi iki meşhur Türkiyatçı bugünkü Türk lehçelerinde katun, katın, hotun ve kadın şekillerinde söylenen bu kelimeyi Sogdça'dan geçme bir söz olarak gösterirler. Bu bakımdan kelimenin menşei, ârî oluyor.

Bugün kullandığımız şekliyle «kadın» kelimesinin en eski şekline, gerek Turfan'da meydana çıkarılmış vesikalarda ve

Osmanlı devri Türk kadını tipleri: Yaylı tambur çalan bir saraylı ve Hazinedar Usta (sağda).

gerek Orhun kitâbelerinde rastlanmaktadır. Çin vekayinâmelerinin kaydettiklerine göre, VI. yüzyılda Göktürk Hakanı olan Bumin Han'a «İli Han» ve zevcesine de «Hatun» unvanları verildi. Hyacinth (cilt: 1, s. 267) in tercüme ettiği kaynağa göre bu kelime Çince'de yazılışına göre «Kohehe - dun» şeklinde okunmaktadır.

Kadın kelimesi, bugün en eski Türkçe metinlerden sayılan ve VIII. asrın ilk yarısında (732 - 735) dikilmiş olan Orhon kitâbelerinde «kraliçe, prenses, asîl hanım» mânalarına olarak «Katun» suretinde geçmektedir.

KÂŞGARLI MAHMUD'UN ESERİNDE «KADIN» KELİMESİNİN ANLAMI

Gerek Çin tarihlerinin ve gerek diğer tarihlerin verdiği malûmata göre «Hatun» unvanı, hükümdar zevcelerine verilmektedir ki, «imparatoriçe, kraliçe» mânalarına gelir. Netekim Orhon kitâbelerindeki «annem İlbilge Hatun» cümlesinde de bu izah tarzı teyit olunmakta, yâni bunun bir unvan olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kâşgarlı Mahmud'un Dîvanü Lugaati't - Türk adlı eserinde bu kelime hakkında şu malûmat var:

«Katun - kadın, hatun, Afrâsyab kızlarından olanların adı». Gene aynı eserde (Oğlagu Katun = asaleti olan kadın) /C. 1, s. 138/ cümlesine tesadüf ediyoruz. Bundan anlaşıldığına göre Katun «prenses, kraliçe (yani, sülâle âzası olan kadın» demektir. Katun kelimesinde, bu münasebetle bir de: «Han işi Bulsa kadın işi kalır» cümlesinde de «Katun», «Han» ile beraber zikrolunuyor. Bittabi bu atasözü Türkler'de «pederşâhî» ailenin mevcut olduğu bir zamana aittir (2).

Bu hususta Ziya Gökalp da yazdığı bir makalede (Türk ailesinin bünyesi, Yeni Mecmua, sayı 23, ekim 1917) şunları kaydetmektedir: «...kadın (eski Türkçede «katun» ki Arapçada «hatun» şeklini almıştır) prenses mânasınadır.

---

(2) Türklerde «mâderşâhî» ailenin bulunduğuna dair tarihte açık bir bilgi yoktur. Fakat, bazı akrabalık ifade eden kelimeler ile düğün âdetleri bize tarihteki «mâderşâhî» devri Türkler'in de geçirdiklerini göstermektedir. Tarih, Türkleri «pederşâhî» aile devrinde buluyor.

Orhon kitâbesinde «zevce» mukabili olarak «Kunçuy» kelimesi kullanılıyor. Kâşgarlı'ya göre «Kunçuy» hanım mânasınadır ki, hatundan bir derece aşağıdır.

Bundan başka Dîvân'da aynı kelimenin «katunlanmak = hanımlanmak, Han karısı şekline girmek» mastarına da tesadüf ediyoruz. Bu kelime Uygurca'da «katın, katun, kraliçe, asil kadın» şeklinde mevcuttur.

Bu münasebetle Türkçe'de kadınlığa ait bir takım kelimelerin eski şekillerini de buracıkta kaydedeceğiz. Elde mevcut tarihî vesikalardaki izahlara göre, anne, vâlide karşılığı olarak eski Türkçe'de «ög» ve prenses karşılığı olarak da Çince «Kunçuy» kelimeleri görülür. Gelin ve saire gibi kelimeler de bugünkü şekilleriyle aynı surette kullanılmakta idi.

AVRAT KELİMESİ NERDEN GELİR

Dîvânü Lugaati't-Türk'te Katun'dan müştak olmak üzere «katunlanmak» gibi bir mastara tesadüf edildiği halde Orhon kitâbelerinde bu tarzda bir fiil görülememektedir. Fakat her halde icabetmediği için kullanılmadığı nazar-ı itibare alınarak kelimenin tarihî mevcudiyetinden itibaren böyle bir masdarın mevcudiyetini kabul etmek zaruridir. Gene, Dîvânü Lugaati't-Türk'te; «Urugat katunlandı» diye bir ibareye raslanır ki, «basit kadın «yani avrat, hatun oldu» demektir.

Kadın kelimesi, yukarıda kaydettiğimiz gibi daha önceleri hükümdar karılarına verilen bir unvandı. Halk tabakasının karılarına ise ancak «uragut» denirdi. Öyle zan ve tahmin edebiliriz ki, bu kelime git gide «avrat-avret» şeklini almış, bugün bile hak dilinde muhafaza edilebilmiştir. Buna mukabil «katun» kelimesi ise Türkler'in Araplar'la münasebatından sonra, Arap diline geçmiş ve «hâtun» şeklini almıştır. Araplar bu kelimeyi «havâtîn-kadınlar» suretinde çoğul da yapmışlardır.

Ekmek yapan Türk kadınları.

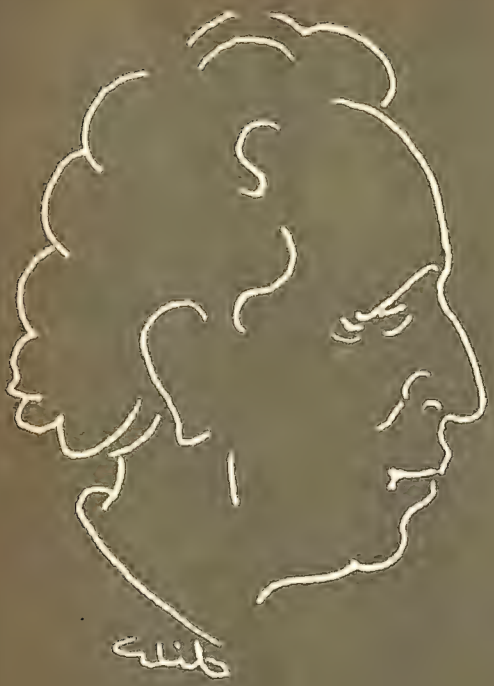

Türk Resminde Çığır Açan Sanatkâr

ÇALLI

Yazan: Elif Naci

ÇALLI İbrahim: Türkiye'de resim sanatının kaderi üzerinde büyük etkisi olan sanatkâr; şen, şakrak, daima neşeli ve sevimli, herkesin hayranlığını kazanmış, mutlu bir insan... Türk aydınını yeni ufuklara götürmeye çalışan bir neslin içinde, sınırları belirli, ölçüleri kesin bir sanatı yurda yaymak isteyenlerden biri ve önemlisi. Çallı'nın getirdiği bu yeni anlayış Batı'daki sanat cereyanlarından «Empresyonizm» dir.

O çağda Batı sanat çevrelerinde neo-impresyonisme, fauvisme, futurisme, cubisme gibi akımlar da vardı. Böyle olduğu halde Çallı İbrahim ve arkadaşlarının bu baş döndürücü sanat hercümerci içinde, hemen hemen devrini tamamlamış olan empresyonizmi seçmelerinin sebebini araştırmak, üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur.

Avrupa'dan döndükleri zaman Birinci Cihan Savaşı henüz başlamıştı. Çallı gelir gelmez o zamanki adı «Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi» olan Güzel Sanatlar Akademisi'ne öğretmen oldu. Hepimiz, bizim nesil, istisnasız onun talebesidir. Bu nesle ilk resim bilgisini veren Çallı'dır. O zamanlar, yani harp ve mütareke senelerinde Galatasaray mektebi salonlarında senede bir açılan resim sergilerinin hepsinde onun, arkadaşlarının ve talebelerinin resimleri teşhir edilmiştir. Bu senelerde Türk resmini temsil eden eserler bir elden çıkmış gibi, hepsi emperyonist ve serbest fırça mahsulleridir. Bu, Türk resminin bir nefes aldığı devirdir. Nazmi Ziya müstesna, Hikmet Onat, Sami Yetik, Feyhaman Duran gibi arkadaşlarının arasında Çallı İbrahim'i daha olgun, daha bilgili ve fırçasına daha hâkim görürüz. Nazmi Ziya'yı ötekilerden ayırd etmemin sebebi, onun gerçek bir Fransız empresyonizmine daha sadık kalışından ve bol renkli fırçasından toblolarına dam-

la damla şiir akıtmış olmasındandır. Yoksa Çallı, Cormon'da beraber çalıştığı arkadaşlarının hepsinden üstün bir kudrete, hepsinden üstün bir zekâya, üstün bir kabiliyete sahiptir.

Çıplakları, manolyaları, Ada çamları, Boğaziçi manzaraları, portre ve kompozisiyonları; görüşü daha genişledikten sonra yaptığı Mevlevîler'i, cami enteriyörleri bugün hatırımızda kalan değerli yadigârlarıdır. Sonuna kadar empresyonist mezhebinin baskısı altında kalmayıp, çerçevesini aşarak serbest ve modern sanatın icaplarına uymayı bilmesi, Çallı'nın önemini bir kat daha artırır. Şurasını da itiraf etmek kadirşinaslık olacaktır ki, eğer Çallı'nın bu toleransı olmasaydı onun, atölyesinden çıkıp Avrupa'ya gidenler belki de André Lhote'u, Hans Hoffman'ı aramayacak ve Türkiye resim çevresi belki daha bir müddet son akımları, hattâ kübizmi tanımayacaktı.

ÇIĞIR AÇAN SANATKÂR

Ben, Akademi'ye öğrenci olduğum zaman, kanson kâğıdı üzerine çizdiğimiz resimleri gölgelemekle uğraşıp dururduk. Kimse inkâr edemez ki, etütlerimizi bu kıskaçtan kurtaran Çallı olmuştur. Bu yeni görüş, yeni çalışma tarzı hepimizi etkiledi. Uzun seneler hepimiz onun paleti ile resim yaptık. Hepimiz birer Çallı İbrahim olmağa hevesli ve gayretli idik. Bize kabını çatlatma cesaretini veren ve sonraki kimliğimizi kazandıran odur. Ben hayatında bunu kendisine daima tekrarlamış ve hep tevazu içinde itirazlarla karşılaşmışımdır. Özel sergilerimden birindeki konuşmalarda yine bu iddiayı ileri sürdüğüm zaman bir stilizasyonumu göstermiş, ve bugün bile aynen hatırladığım şu cevabı vermişti:

— Bunu da ben öğretmedim ya!

HAYAT HİKÂYESİ

Çallı'nın hal tercümesini kendisinden şöyle dinlemiştik:

Çal'da doğmuş. İlk eğitimini orada yapmış. Kendisine ilk resim hevesi ayakkabılarını pençelettirdiği Rum kunduracının duvarlarındaki Köroğlu Ayvaz resimlerini seyretmekten gelmiş. Ablası arazisini satıp ona biraz para vererek İstanbul'a yollamış. Çallı bu parayı İstanbul'da har vurup, harman savurarak yiyip bitirmiş. Bir süre gazete satmış. Yeni Cami'de arzuhal yazmış ve nihayet adliyeye memur olmuş. Ara sıra Çarşıkapı'da bir Ermeni ressamın dükkânına gidermiş. İlk resim dersini bu Ermeni'den alırken ona: «Bu adamdan, bir şey öğrenemezsin, Akademiye git,» demişler, o da Sanayi-i Nefise Mektebine girmiş. Oradan da Avrupa müsabakasını kazanarak Paris'e gitmiş, döndüğü zaman Halil Paşa'nın aracılığı ile Akademi'ye öğretmen olmuş.

Çallı Paris'te Ecole Nationale des Beaux-Arts'da eğitim görmüş ve zamanın ünlü ressamı Cormon'un atölyesinde dört yıl çalışmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması üzerine, Fransa'da bulunan diğer Türk ressamlarıyle beraber yurda dönerek resim hocalığına başladı. Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocalığı emekliye ayrıldığı yıla kadar devam etti.

RİNDMEŞREP ÇALLI

Çallı İbrahim, resimleriyle olduğu kadar mizacı ve özellikleriyle de çevresinin dikkate değer bir şahsiyetiydi. Daima coşkun, şen, gözlerinin içine kadar gülen, tatlı bir insandı. Zarif nükteleri ile, doyulmaz sohbeti ile meclislerde aranan insandı. Öyle esprileri, öyle fıkraları vardı ki, gün geçtikçe bunlar nesilden nesile aktarılacak ve nihayet Nasreddin Hoca'ya maledilecektir.

Bilhassa içki sofralarında onun neşesine payan yoktu. Güzel, rahat ve keyifli içer, ağır ağır tane tane, düzgün ve pürüzsüz bir şiveyle konuşurdu. Pek coştuğu zamanlarda kalkıp bütün figürleriyle ve gerçekten başarılı bir şekilde zeybek oynadığı bile olurdu.

Ondan bahsederken resimdeki kimliğini ve başarısını, kültürümüze olan hizmetlerini bir yana bırakıp sadece bu işret sofralarından bahsedenlere son zamanlarda kızmağa başlamıştım. Çallı denince ilk akla gelen, onun bu rindmeşrep halinden başka bir de hakikî sanatkâr hüviyetini hatırlamamak büyük bir haksızlık ve nankörlüktür. Çünkü ben Çallı gibi yeni bir kabiliyeti asırlarca beklemek gerekeceği kanaatindeyim.

Bütün bu hayat, neşe, kabiliyet ve zevk dolu insan, 1960 senesi mayıs ayının 22'nci pazar gecesi sabaha karşı saat 4.30'da hayata gözlerini yumdu. Hocamın ölümünü işittiğim anda duyduğum acıyı tarif edemem.

Şöyle düşünmüş olduğumu çok iyi hatırlıyorum:

«Hocamdı. Elime ilk fırçayı veren o idi. Sarıya azıcık mavi katılınca yeşil olacağını, beyazın kırmızı ile pembeleşeceğini ondan öğrendim. Şimdi ben, yalnız Çallı'yı değil, yeşili, pembeyi, sarıyı da kaybetmiş gibiyim.»

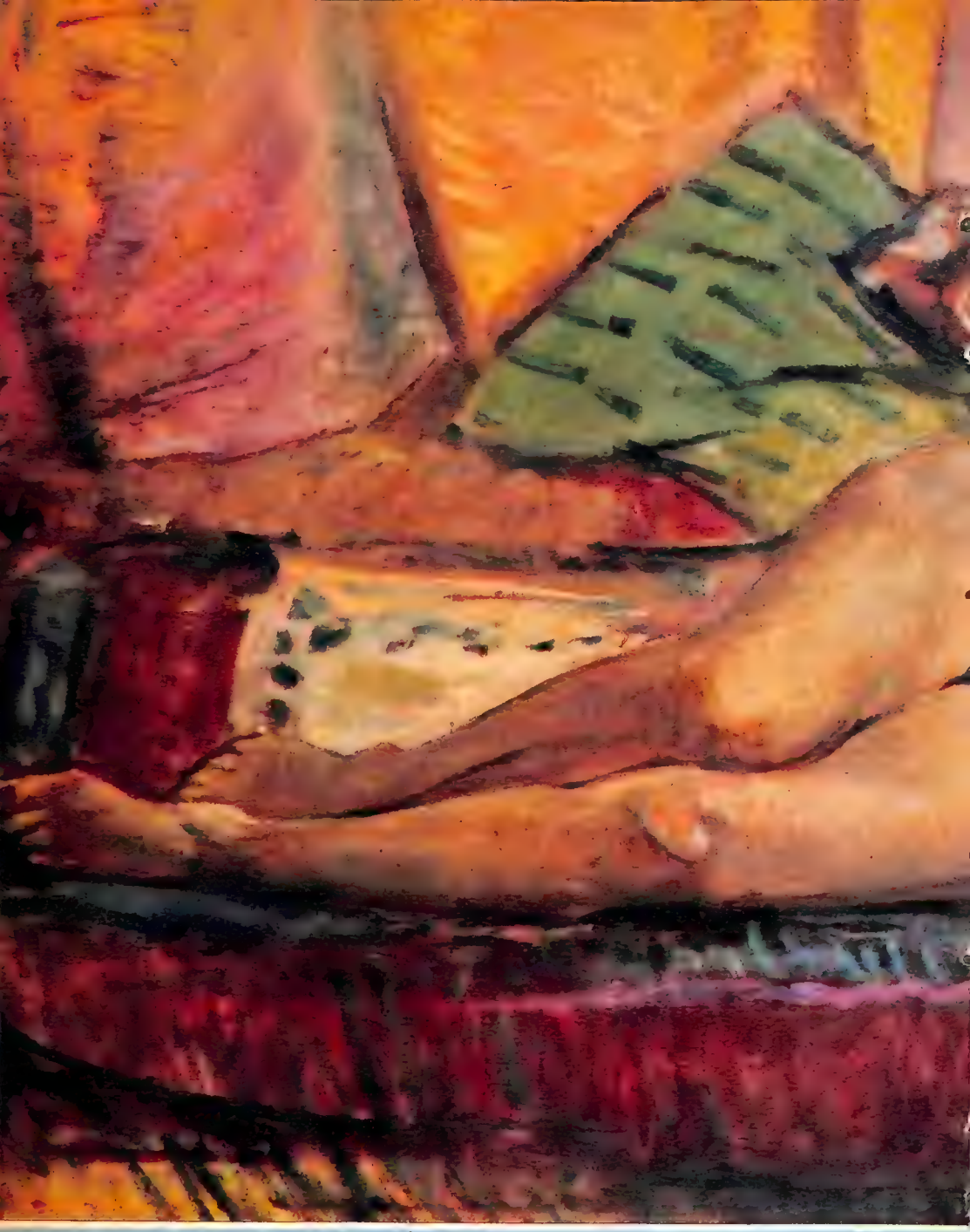

Çallı'nın Meşhur

ÇIP

Eserlerinden Biri:

L A K

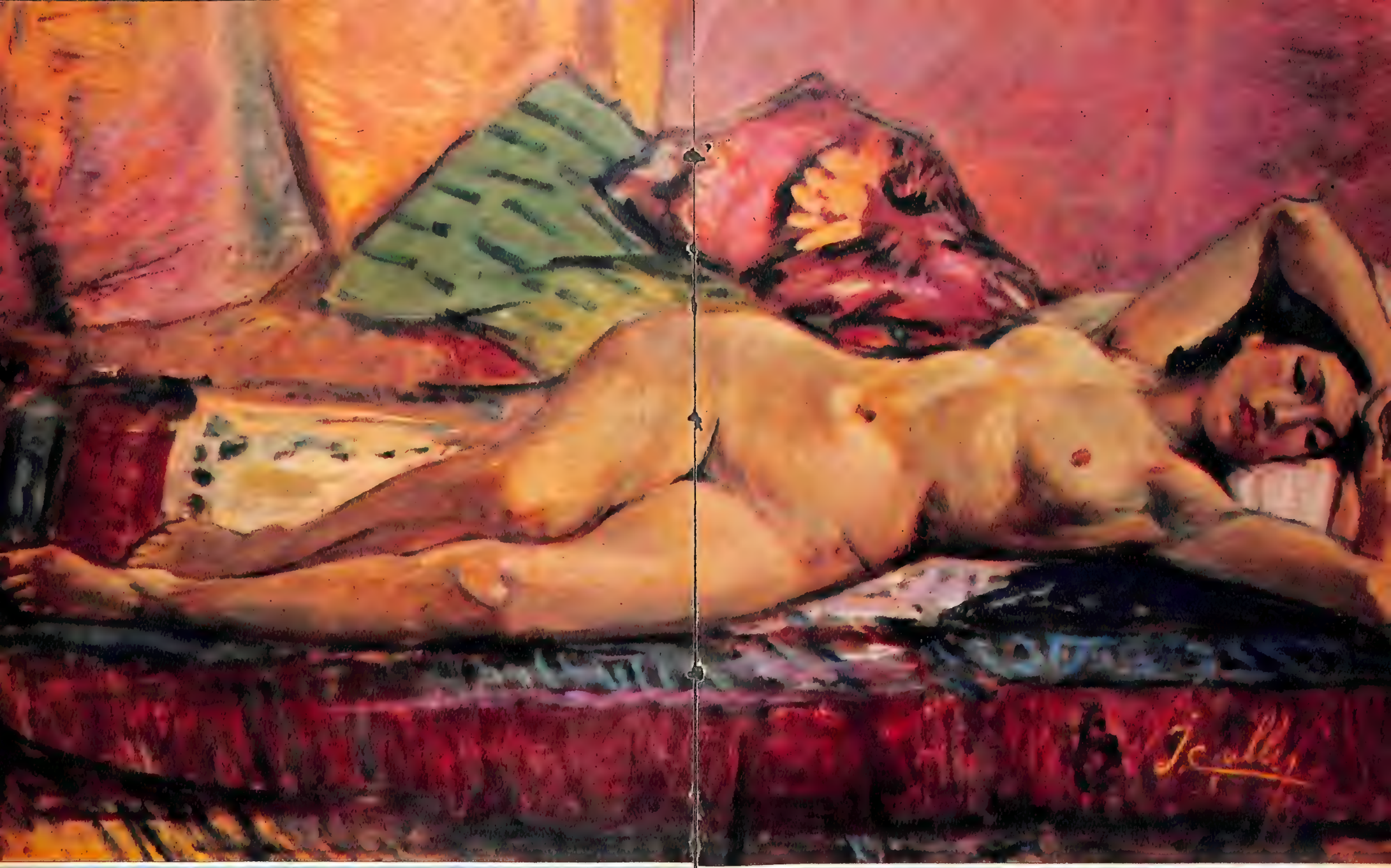

Çallı'nın Meşhur Eserlerinden Biri:

ÇIPLAK

XIX. yüzyılın sonunda bir bahriyeli:

Binbaşı Nail Bey'in hâtıraları

KEL SEYİD'DEN ÇEKTİKLERİMİZ

Bu havadisin doğruluğuna pek de inanmamakla beraber bir gün evvel mektepte geçen hadisenin bu neticeyi doğuracağını aklımız kesiyordu. O gün ne liva borusunu işittik, ne de paşanın yüzünü gördük. Hattâ içimizden namaz kılan sofular bile namaz vakti paşayı camiin sağ taraf maksuresindeki yerinde bulamadılar.

Bir gün evvel neler olmuştu? Şimdi onu nakledelim:

Mektepte sabah kahvaltısı âdeti yoktu. Mektebe girdiğimiz günden beri yalnız öğle ve akşam yemeği yerdik. Bahsedeceğim hâdiseden bir gün önce, francala şeklinde bir tayın ekmeği ile sütlü kahve veya sütlü çay vererek kahvaltı usulü de başlamış bulunuyordu. Beş senedir mazhar olmadığımız bu nimet nasıl oldu da önümüze kondu, bunu bilemiyorduk. Bu, herhalde mektep idaresinin «karîha-i ilhâm-ı sabîhasından» doğmuş bir kerem ve inayet değildi. Bu, herhalde Bahriye Nezareti'nden verilmiş bir emir veya talimat ile yeni ittihaz edilmiş bir usul olacaktı.

Mektepte öteden beri cari olan bir usul vardı. Bahriye ikinci sınıf (=son sınıf) talebesinden her gün sırasıyla bir kişi nöbetçi efendisi olurdu. Nöbetçi efendisinin vazifesi şu idi: Her sabah kalem odasından hesap edilip verilen tabela mucibince o günkü nizamî istihkakı kumanyadan tartarak tam olarak çıkarır. Müteahhit kasaptan gelen eti tartıp eksiği varsa tamamlatır. Fırından gelen ekmeğin beher çiftinin 960 gramdan veznen tamam olup olmadığını kontrol eder ve izam edilecek mertebede vezninde bir noksan varsa, noksanın mikdarını «sa'y-i mîrî» (1) edilmek üzere kalem odasına haber verir ve talebe istihkakının mutfakta bir gûnâ suiistimale uğramamasına dikkat ve nezaret ederdi.

O gün nöbetçi efendisi bendim. Süt geldi; tarttım, aldım. 960 gramlık ekmekten 40 gramı ifraz edilerek baston francalası şeklinde pişirilmiş, sabah kahvaltısı ekmeği de geldi; onu da tarttım, aldım. Gerçi vezninde fazlalık var idiyse de pişirilme tarzında bir kusuru olmadığı için, ilk defa yapıldığına nazaran acemilik dolayısıyla çeşniyi iyi tutamadıklarına, müteahhidin rızasıyla, kanaat getirerek sayı itibarı ile tamam ve vezin itibarı ile fazla olan bu francala taklidini de müteahhidin zararına kabul ettim.

Sabahın sütlü çayı tevzi edildikten bir müddet sonra öğle yemeğinin ekmeği geldi. Her gün bir partide gelen bu ekmeğin bu sabah yarısı geliyordu. Bu da yıllardan beri cari olan usulün bu sabahtan itibaren yeni bir şekle irca edilmiş olması itibarı

---

(1) «Sa'y-i mîrî», noksan olan vezin pahasının müteahhit hesabından kesilerek hazineye irad kaydedilmesidir.

ile fırın amelesinin yeni şekli bir sabah içinde kavrıyamaması yüzünden doğan makbul bir özürdü. Gelen ekmek fırından yeni çıkmış olduğu için dehşetli sıcaktı. Kantara vurduk. Pek fazla geldi. 960 gramlık bir çift ekmekten 40 gram kahvaltılık çıkarınca geriye kalan 920 gram ekmeğin bir tekinin 460 gram gelmesi lâzımken kantardaki vezne göre 600 grama yaklaşan bu ekmeği ortasından kırınca içerisi çamur gibi hamur çıkıverdi.

Ekmeği kabul edemiyeceğimi fırıncıya söyledim. İş dahiliye odasına aksetti. Dahiliye zabitleri de benim kanaatimi teyit ettiler. Ekmekler iade edildi. Yerine müteahhit hesabına çarşıdan ekmek alındı. Öğle yemeği de bu tarzda idare edilmiş oldu.

Ekmek müteahhidi öğleyin getirdiği ekmeği bir daha fırına salmış, ısıtmış, öğleden sonra tekrar getirmişti. Vezninde ve muayenede evvelkinden farklı bulmadım ve tabiatıyle ekmeği gene kabul etmedim.

Mesele bu defa mektep müdürüne aksetti. Mektep müdürü Piko Mehmed Bey de yemekhaneye geldi.

Piko Mehmed, elleri ceketinin cebinde, paytak paytak yürüyerek yanıma sokuldu. Selâmladım. Bana:

— Efendi oğlum, sen bu ekmeği almıyormuşsun, dedi.

— Evet efendim, almıyorum.

— Niçin?

— Hamur da onun için efendim.

— Hamur olduğunu nereden anladın?

— Nasıl anlamam efendim? Beş senedir yediğim bu ekmektir. Babamın evinde de bu ekmeği yiyordum. Çünkü babam da askerdir. Küçük yaşımdan beri yediğim bir ekmeğin hamur veya pişkin olduğunu anlamayacak kadar aptal değilim.

Piko Mehmed başka bir şey söylemedi. Sadece:

— Gel peşimden, dedi.

O önde, ben arkada paşa dairesine gittik. Merdivenleri çıktık. Tayyar Paşa'nın huzuruna girdik. Piko Mehmed, Tayyar Paşa'ya, üzerinden 47 sene geçtiği halde hâlâ aksi kulaklarımdan zail olmayan, aynen şu sözleri söyledi:

— Paşa Hazretleri, ben bu efendiye bir çift lâkırdı söyleyinceye kadar, o, elli çift lâkırdının belini büktü.

Tayyar Paşa kendisinden her vakit beklenilen hiddet ve şiddetten kat'iyen eser göstermedi. Galiba Piko Mehmed'in bir külhanbeyi edasıyle sarfettiği «elli çift lâkırdının belini büktü» sözünü benim gibi o da beğenmemişti. Sadece:

— Tık ayıyı hapse, dedi.

Beş dakika sonra debboy dairesinin bulunduğu geniş koridorun sonundaki penceresiz mahpesin parmaklıkları arasında hürriyetimi kaybetmiş bulunuyordum.

Talebe tayınlarının nefasetini müdafaa uğrunda hapsedildiğim mektebin içinde hemen şayi olmuştu. On dakika geçti, geçmedi, sınıf arkadaşlarımdan, makine mühendisliğine ayrılan Sütlüceli Hayri hapisanenin önüne gelerek parmaklığın dışından bana şu talimatı verdi:

— Şimdi talebe denize girecek. Son postanın denizden çıktığını boru sesinden anlarsın. Kurulanıp giyininceye kadar olan vakti hesapla. O vakit helâya çık. Biz gelip seni alacağız.

HAPİSTEN KAÇIYORUM

Sevindim. Boru seslerini yürekten kopup gelen bir dikkatle sayıyordum: Birinci posta denize girdi. Birinci posta denizden çıktı. İkinci posta denize girdi. İkinci posta denizden çıktı. Üçüncü posta denize girdi. Üçüncü posta denizden çıktı... Kurulandılar. Giyindiler...

Kapımın önünde bekleyen süngülü nöbetçiye seslendim:

— Hemşeri aç şu kapıyı! Helâya çıkacağım!

Nefercik kapıyı açtı. Çıktım. Karşımdaki merdivenden ayakyoluna indim. Ayakyollarının oradan başka girişi ve çıkışı olmadığı için bir tarafa kaçmak imkânı olmadığından nöbetçi benimle beraber aşağıya kadar inmeye lüzum görmedi.

Aradan çok geçmeden muazzam bir kalabalığın tahta döşeme üzerinde yürümesinden husule gelen patırtılı ayak seslerini işitmeye başladım. Bizim sınıfa iştirak eden diğer sınıflar talebesinden müteşekkil yüz kişiyi mütecaviz bir kalabalık ayakyolu merdivenlerinden indi. İnmesiyle dönmesi bir olan bu kalabalığın arasına ben de karışmış ve hürriyetimi kazanmıştım. Dönerken, beni muhafazaya memur olan mehmetçik şaşırmış, kimi tutup da deliğe tıkacağında müteredditt kalmıştı. Koridordaki odalarda oturan zabitler de ne olduğunu anlamak için kapılarının önüne çıkmış, bu tesanüdün kazandığı zafere hayretle bakıyorlardı.

Mektebin idare heyeti tarafından bir baskına uğrayarak tekrar tıkılmaktan beni korumak için o gün ve o gece arkadaşlarım beni yalnız bırakmadılar. En az 25-30 kişinin teşkil ettiği bir muhafız bölüğünün arasında geziyordum. Büyük bir cemaatle yemekhaneye gittik. Ekmekleri muayene ettik. Fırından gelen ekmekler kaldırılmış, yerine çarşıdan tedarik olunan has ekmek konmuştu.

Ertesi günkü akşamın ilk vapuruyla, Ertuğrul faciasında şehit olan Osman Paşa'nın büyük kardeşi Miralay Mehmed Raşid Bey, Ada'ya gelip mektep kapısından içeri girince vaziyet tevazzuh etmiş ve benim etrafımı saran muhafaza kordonuna da artık lüzum kalmamıştı.

Tayyar Paşa mektepteki nezareti esnasında talebe üzerinde bir sevgi hissi uyandıramamıştı. Azledilip gidişi talebeyi ne sevindirdi, ne de yerindirdi. Alelâde bir hadise olmuş gibi herkes lâkayt kaldı.

Bizden evvelki sınıf Girit'teki mektep gemisine staj yapmaya gitmişti. Beykozlu Hasan'la muhabere ederdim. Tayyar Paşa'nın azlinden sonra gönderdiği mektuba ilâve ettiği manzum bir yazı şöyle bitiyordu:

Her gün değişir hâli bütün ehl-i cihânın;
Mekteple Adâ bizlere, Tayyâr'a da kalmaz.

Sonraları ferikliğe terfi eden Tayyar Paşa, Bahriye Muhakemat Dairesi riyasetinde de bulunmuştu.

YENİ MEKTEP NÂZIRI

İlk geldiği gün talebeyi tabur ettirerek: «Liyâkatimin fıkdânına rağmen sizler gibi bir hey'et-i celîle-i ilm ü irfânın nezâretine tayin edilmekle mübâhî bendeniz...» diye başlayarak uzun ve mütevazı bir nutuk irad eden Mehmed Raşid Bey çok nazik ve kibar bir zattı. Güzel, yakışıklı, matbu endamlı, güzel giyinir, güzel konuşur bir centilmendi. Bütün bu içtimaî meziyetlerine rağmen mektep nâzırlığı zamanında maalesef derin ve ebedî bir iz bırakmaya muvaffak olamamıştır. Kendisinin çok sevdiği bir yemek olacak ki mektebin haftalık yemek listesine oturtma koymuş ve kendisine de talebe tarafından «Oturtma» lâkabı tevcih edilmiştir.

Mezuniyetimizden bir buçuk sene kadar sonra, yani 1894 senesinde Bahr-ı Sefid (Akdeniz) Filo Kumandanlığı vekâletinden dönen Miralay Külâhçızade Hüsnü Bey (=Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhâne Nâzırı Hüsnü Paşa) tarafından istihlâf edilmiştir. Daha sonra livalığa ve ferikliğe terfi ettiği zamanlar yıllarca «İdâre-i Mahsusa» (yani Osmanlı Seyr-i Sefâin idaresinin evvelki şekli, nezaretini ifa etmiştir.

DİNDAR BİR KAYMAKAM

Ders nâzırı Kaymakam Nazif Bey'in en büyük şöhreti dindarlığıdır. Beş vakit namazına zamime olarak cuma namazlarında caminin müezzin mahfiline çıkar ve imamın hutbeye çıkacağı sırada «İnnallahe ve melâiketehu yusallûne» âyet-i kerimesini o okur, bunu takip eden salâvât-ı şerifeyi de inşaiye muallimi Muhsin Hoca getirirdi. Cuma günleri namaz vaktinden epeyce evvel camiye gelen Kaymakam Nazif Bey, müezzin mahfiline çıkar ve cehren Kur'ân-ı Kerîm okuyarak hatim sürerdi.

Kısaca boylu, kır serpmiş kırmızı saç ve sakallı ve her kırmızı tüylü insan gibi duru beyaz tenli olan Nazif Bey'in talebe arasındaki lâkabı, bu kırmızılığından olsa gerek, «Domates» idi. Ders vakitleri vazifesi iktizası dershaneleri dolaşarak dersleri teftiş ederdi. İngilizce derslerinde, derse kaldırılmış ve elindeki kitabın yüzünden kıraat okuyan talebenin «the» kelimesini keskin «z» ile «zi» diye okuduğunu duyarsa:

— «Zi değil, the... Peltek zel» diye tashih eder ve kıraatte başka yanlış yapılırsa onu meskût geçişinden İngilizce'de «the» den başka bir şey bilmediğini ortaya koymuş olurdu. Türkçe derslerinde bazen lâfa karışan Nazif Bey, riyaziye ve tabiiye derslerinde sade dinler ve bir tek kelime konuşmadan usulcacık çıkar, giderdi.

Çeyrek, yarım saat ve üç çeyreği çalan saatlerin icadından evvel her çalar saat birden on ikiye kadar 78 ve öteki yarım günde de yine birden on ikiye kadar 78 ki cem'an bir günde 156 darbe vururdu. «Yusuf» isminin de ebced hesabı ile 156 ettiğini anlatan Nazif Bey, dershanede bir gün şu kıtayı okudu:

Sâ'atin mûcize'î Hazret-i Yûsuf idüğün
Zamm-ı âhâd ile zarbından işit leyl-ü nehâr
İsm-i Yûsuf sad-ü pencâh-ü şeş oldukda şümâr
Sâ'atê bak, gece gündüz bu hisâb üzre çalar.

Altı senelik mektep hayatımda Ders Nâzırı Nazif Bey'den öğrendiğim ve hâlâ da unutmadığım yalnız bu kıtadır. Pek de nankörlük etmiş olmayayım, galiba şunu da ondan öğrendim: Sultan Abdülaziz, Martin Hanri tüfeklerini satın alıp Osmanlı ordusunu bununla teslih ettiği sırada sarayın bahçesine bir testi dikerek Martin tüfeği ile nişan atar, bir türlü vuramazmış. O sırada padişahın nezdinde bulunan şair Ziya Paşa bu muvaffakiyetsizlikten dolayı padişahın ateşlenen gazabını yatıştırmak için irticalen şu kıtayı söylemiş:

Pâdşâhım sanma kim vurmaz nişânî kurşunun
Mâhı çâk eyler felek dê girse mihrin koynuna.
Satvet-î şâhâneden bîçâre destî havf edip
Belki kurşun işlemez bir muska takmış boynuna.

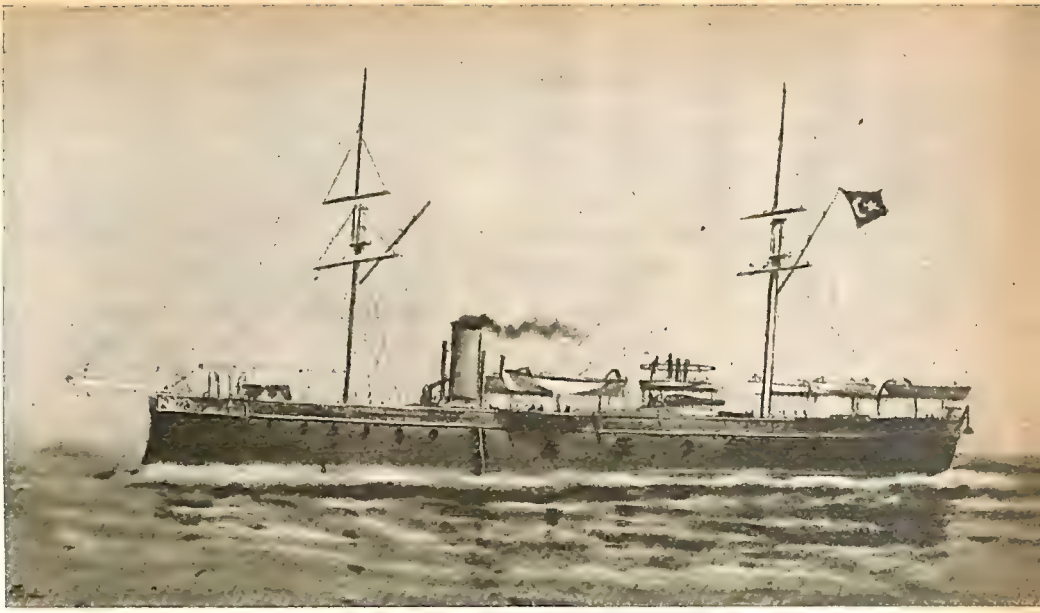

XX. yüzyılın başlarındaki savaş gemilerimizden biri: Necm-i Şevket.

Nazif Bey bir aralık mektep müdürlüğü vekâletini de ifa etmişti. Bu vekâlet devresi, Tayyar Paşa'nın ayrılmasından sonra Piko Mehmed Bey'in müdürlükten azlinden Ali Sinan Bey'in nasbına kadar olan fâsılaya tesadüf eder. Nazif Bey'in bu vekâlet devrinde dikkate şayan hiçbir icraatı yoktur. Yalnız bir akşam vukua gelen ufak bir hâdisenin, gülünçlüğü bakımından, burada zikri münasip olur:

Bizim altımızdaki sınıfta Gelibolulu Raşid adlı bir talebe vardı (2). Bunun mektepteki şöhreti «Kallabur Raşid» di. Kendisine bu lâkabın tevcihine sebep de şudur:

Bir gün kitâbet dersinde hoca Baba İhsan, Raşid'e:

— Kalburun cem'i ne gelir? diye sorar.

Raşid de kalbur kelimesini Arapça zannederek:

— Kallabur der ve sınıf arkadaşları tarafından tevcih edilen bu lâkabı, değil yalnız hayatında, öldükten sonra bile terketmemek vefakârlığında bulunur.

HEM DOMATA YE, HEM DAYAK

Raşid gülünç bir fizyonomi sahibiydi. Bilhassa arkadaşlarının «Sibirya ovası» ismini verdikleri alnı pek genişti. Bunun için kendi sınıfıyla altlı üstlü iki mücavir sınıfın afacanları Raşid'in fesini başından çıkararak alnına şamar atmayı itiyad etmişlerdi.

Bir akşam, divan taburu merasiminin bitmesiyle beraber başlayan bu şaka, haşaratın ceplerinde hazırladıkları ezik domateslerin Raşid'in alnında şaklamasına kadar varmıştı. Şakanın bu şekli alması hafif bir dövüşü intaç etti. Raşid, çokluğa karşı, bunda da kaybetti ve iş âkıbet müdüriyet odasına kadar intikal etti. Dâvacı ve dâva edilenler Müdür Vekili Nazif Bey'in odasında sıraya dizildiler.

Nazif Bey, şikâyetinin sebebini Raşid'den sordu. Raşid, dâvasını teşrih ederken:

— «Efendim, alnıma domata attılar» deyince Nazif Bey'in levni döndü. Kapısında duran hademeye nöbetçi zabitinin falakayı alıp gelmesine emretti. Nöbetçi zabiti falaka ile gelince Raşid'i al aşağı ettiler. Dâvacı Raşid dayağa mahkûm oldu. Dâva edilenler beraat ettiler. Raşid falakaya yatıp dayak yerken kendine mahsus bir eda ile medleri dört elif miktarı çekerek:

— «Hak revâ mıdır efendim? Hem bunlardan alnına domâtâ ye, hem de sizden dayak» diye bağırıyordu.

Bu garip muhakemede dâva edilenlere hiçbir şey sormadan dâvacının aleyhine dönmesi, galiba Nazif Bey'den talebesinin kendisine «domates» lâkabını takmış olduğunu bilmesinden ve Raşid'in «doma-

(2) Birinci Büyük Harb'de orduya nakledilerek tifüsten irtihal etmiştir.

ta» ismini birkaç defa tekrarlamasından ileri gelmiştir.

Kallabur Raşid, arasıra hazırcevaplıklar da ederdi. Kendi sınıf arkadaşlarından olup ilminin, irfanının yüksekliğinden aramızda «Reşid Hoca» diye anılan Makine Mühendisi Cerrahpaşalı Reşid, şakacı bir arkadaş olmakla beraber muzipliği de pek severdi. Raşid'in Ders Nâzırı Nazif Bey'den haksız yere dayak yemesini mucip olan vakayı ihdas edenler arasında o da vardı. Reşid Hoca, Raşid'e takılmaktan pek ziyade zevk duyduğu için bir gün yine bir şakalaşma arasında Raşid'e:

— «Raşid be! Sen Nasreddin Hoca'ya benziyorsun» demiş ve Raşid'den de:

— «Sen de eşeğine» cevabını almıştı.

YENİ MÜDÜR: KEL SEYİD

Mektep müdürlüğünde bulduğumuz Arif Bey kara kaşlı, kara gözlü ve kara bıyıklı, yakışıklı ve kibar bir zattı. Ne yazık ki bu melek gibi adamın müdürlüğü uzun sürmedi. Mektebe kaydımızdan üç dört ay sonra bu genç müdür bir gece ansızın ölüverdi. Ölümünün ailevî bazı sebepler dolayısıyle kalbinde yerleşen elem ve kederlerden ileri geldiğini rivayet etmişlerdi. O vakit çocuktuk. Bu gibi meselelere aklımız pek ermezdi.

Arif Bey'in ansızın irtihalinden bir müddet sonra Haddehane müdürlüğünden Bahriye Mektebi müdürlüğüne nakledilen Kel Seyid'in müdürlük hayatı, Bahriye Mektebi tarihinde başlı başına gülünç ve gülünç olduğu kadar iğrenç bir faslını teşkil eder. Başının saç bitmeyen kısımlarının çirkinliğini gizlemek için kulaklarına kadar geçirdiği kalıpsız fesi ve lâübali giyinme tarzıyle hiç bir kimseye hürmet ve riayet hisleri telkin etmekten katiyen nasibi olmayan bu uzun boylu ve alaca pösteki sakallı ihtiyar kaymakam, umduğu ve bulamadığı hürmeti, idare işlerini en nâçiz teferruatına kadar kendi eliyle çevirmekle meydana getirebileceğini ummuş olacak ki, ilk işi, bahriye ikinci sınıf'ın idarî imtiyazlarını baltalamak oldu.

Biz, küçükler önceleri işin farkında olmamıştık. Herhangi vaktin namazı olursa olsun o günün nöbetçi efendisi: «Efendiler, haydin namaza» diye seslenince bize şefkatli bir ağabey nevazişiyle vaki olan bu ihtara derhal mutavaat eder ve hemen yerimizden kalkarak camiin yolunu tutardık. Ne kaçışma, ne de koşuşma gibi intizamı bozacak hiçbir hâdise zuhur etmeden camiin kapısına varır, ama abdestli, ama abdestsiz camiden içeri girer, cemaate katılırdık. Yavaş yavaş farkına vardık ki, nöbetçi efendileri artık namaza gitmek zamanını ihtardan feragat eder gibi oldular. Bu ihtar da yapılmayınca, kimse de yerinden kımıldamaz oldu. Birkaç namaz vakti bu tarzda geçiştirildikten sonra, o vakte kadar hiç vukuu yok iken, nöbetçi zabiti kahve ocağının arka kapısında belirdi:

— Efendiler, namaza!

Nöbetçi zabiti bu emri vermekle beraber emrine itaat edilip edilmediğini, bir lahza bekleyerek, tetkik etmek külfetine bile katlanmıyordu. Kahve ocağının arka kapısından bu emri vermekle çekilip gitmesi bir oluyordu. Bahriye ikinci sınıf yerinden kımıldamayınca bu lâkayitlik birinci sınıfa da sirayet ediyor ve onlardan da sırasıyle idadî dörde, üçe, ikiye ve ikiden de biz ufaklara kadar intikal ediyordu.

Artık biz bile o tecrübesiz ve küçük aklımızla, nöbetçi zabitlerinin fahrî olarak vekâletini ifa eden sonuncu sınıfın bu fahrî vekâletten elini eteğini çekmesi üzerine nöbetçi zabitlerine fazla bir külfet yüklenmiş olduğunu ve yapılacak bin bir vazife arasında bir de talebeyi sürü ile camiye sevketmek işinin de kendilerine tevcih edilmiş olmasının onlara ağır gelmeğe başlamış olduğunu anlamıştık. Bu sebeple zabitler arka kapıdan bir kere görünerek: «Efendiler, namaza» demekle işi oluruna bağlamayı muvafık görmüşlerdi.

«ÇİZİ GİDİ EDEPÇİZLER!...»

Bu hal bir iki gün böyle devam etti. Bir akşam, gece müzakeresinden çıkıldıktan sonra gelen yatsı vaktinde kahve ocağının arka kapısında nöbetçi zabiti yerine elinde sopasıyle Kel Seyid göründü. Acem hurafelerinde resmini gördüğümüz boynuzlu dev gibi bir sayha atarak:

— Namaz bitecek. Çiz hâlâ burada oturuyorsunuz (3) diye bağırınca bahriye iki yerinden birden söküldü. Ve bu sökülme düşman baskınına uğramış bir kıta gibi bütün kahve ocağı halkına sirayet ederek deniz tarafındaki büyük kapıdan herkes birbirini iterek, kakarak kaçışmaya başladı. Bahriye ikinci sınıfın herhalde tertip edilmiş bir planı vardı ki, bu paniğe uğramış kalabalığın aralarına dağılarak hafif sesle:

— Efendiler! Dağılmayınız. Toplu gidiniz, diye talimat verip Kel Seyid'in sopa-

(3) Hangi diyarın evlâdı olduğunu bilmediğimiz bu kel kaymakam «s» harflerini «ç» gibi telaffuz ederdi.

sı önünde bir hezimet şeklini alan bu kaçışmayı muntazam bir ricat şekline sokmaya muvaffak oldular. İhtiyar haliyle genç talebeye yetişemeyen Kel Seyid arkadan naralarını atarken, önde koşan kalabalığın şurasından burasından da:

— Kel oğlana guguk avazeleri gecenin zulmeti içinde aksetmeye başladı. Fakat besbelli bir şeydi ki, bu guguk sesleri 12-13 yaşlarındaki küçük talebenin sesi değil, olgun delikanlı sesleriydi.

Kel Seyid hiç oralı olmuyordu. O hâlâ:

— Çizi gidi edepçizler çizi!... Abdeç almaççınız. Namaza gitmeççiniz. Verilen emre itaat etmeççiniz... Kellim, kellim lâyenfa (4) diye gırtlağını yırtarcasına direk direk bağırıyordu.

Kel Seyid'in bütün talebeyi zevk ile eğlendiren bu savleti bir defaya mahsus kalmadı. Hemen hemen beş vakte sirayet eder oldu. Bu hâdise bir mektep müdürüyle talebe arasındaki komedya şeklini çoktan geçmişti. Bu, âdeta mahalle çocuklarıyle İstanbul'un Deli Mustafa, Oturaklı Salih vesaire gibi meşhur meczupları arasında sokak aralarında başlayıp meydanlara intikal eden taş muharebelerini andırır bir şekil almıştı.

CAMİYE SIĞINANLAR

Mektep Nâzırı Tayyar Paşa dindar bir adamdı. Öğle ve ikindi namazlarını, hatta bazen de yatsıyı camide cemaatle kılardı. Camideki yeri de sağ taraftaki maksurenin ön safı idi. Kel Seyid'in elinde sopa ile savletinden en çok korkan biz küçükler, derhal soluğu camide alır ve maksuredeki mevkiinde kıyam vaziyetinde duran Tayyar Paşa'nın huzurundan ürkek son cemaat yerinde birikip paşanın secdeye varmasını beklerdik.

İlk rek'atta İmam Hacı Mustafa Efendi'nin arasında bir buçuk safı geçmeyen cemaat birinci secdede üçe, ikincide beşe bâliğ olur ve ikinci rek'atın ka'de-i ûlâ-

(4) Nutuk irad ederken Kel Seyid'in hatîbane talâkat ve belâgati bundan ileri gidemezdi. «Kellim kellim lâyenfa», «ne söylesen faydasız» manasında Arapça bir tabirdir.

O devirlerdeki bir deniz erinin kıyafeti.

sında cami hıncahınç dolmuş bulunurdu. Bununla beraber ka'de-i ahîrede imamla beraber herkes selâm verir ve eksik kıldığı rekatları tamamlamak için selâm vermeden kıyam ile namaza devam eden kimse bulunmazdı.

Bir gün Kel Seyid'in akını o kadar şiddetli olmuştu ki, önünden firar eden talebe, saflara katılmayı Tayyar Paşa'nın secdelerine taksime vakit bulamayıp korkulu bir saldırışla camiyi bir anda doldurivermişlerdi. Bu hücum ve bu patırtıdan yüreği ağzına gelen İmam Hacı Mustafa Efendi selâm vererek farzdan fâriğ olduğu vakit ağzından bilâ ihtiyâr şu sözler dökülüvermişti:

— Maâzallah, kâfir bastı zannettim!..

CAMİDEN KAÇANLARA CEZA

Kendisi dindar, namazında bir zat olmakla beraber Kel Seyid'in müdürlük zamanına kadar talebenin namaza devamı için bu derece şiddet göstermeyen Tayyar Paşa, herhalde Kel Seyid'in bu maskaraca akınlarından münfail olmuş olacak ki, ona bir ibret dersi vermek için, bir ikindi vakti, beraberinde bir iki dahiliye zabiti ile beraber Kel Seyid'in akınına o da iştirak etti.

Kel Seyid'in önüne katıp sürerek getirdiği talebenin camiye gireninden fazlası cami altındaki şadırvan kısmına dolmuştu. Tayyar Paşa da şadırvan kapısıyle caminin cümle ve sağ taraftaki koltuk kapılarını kapattırarak bütün talebeyi muhasara altına alıvermişti. Yoklama defterleri de geldi. Camiye girenlerin kimler olduğu yoklama ile tespit edilecek ve şadırvanda mahsur kalanlar zaten kapana kısılmış olduklarından camiye giremeyip öteye beriye saklananların da hatırları hasır ovasında istifsar edilecekti.

Şadırvanda mahsur kalmaktan kurtulmuş, fakat camiin her iki kapısı da birer zabit nezareti altında kapattırılmış olduğu için içeriye girmek imkânını bulamayan yirmi otuz kişi de dışarda kalmıştı. Bu dışarda kalanlar caminin deniz tarafındaki pencerelerin altına sığınmış oldukları için ne şadırvan kapısını kesen Tayyar Paşa ile Kel Seyid tarafından, ne de caminin cümle kapısıyle koltuk kapısını muhafaza altına alan iki zabit tarafından görülebiliyorlardı. Çünkü şadırvan kapısı paşa dairesinin bir köşesinden başlayıp caminin bir köşesine kadar uzanan duvarın iç tarafında olduğu gibi cümle kapısı da caminin tam ortasında ve arka tarafında, koltuk kapısı da caminin sağ cihetinde idi.

Biz, camiye girebilmeye muvaffak olanlar son cemaat yerinin deniz tarafındaki pencerelerden yarı belimize kadar sarkarak ve ayaklarımızdan tutup bizi başaşağı düşmek tehlikesinden koruyan arkadaşların yardımıyle, caminin altındaki imam efendi odasıyle, matbaa dairesi ve dalgıç bölüğü odası pencerelerinin kare şeklindeki parmaklıklarına tırmanarak, caminin döşeme tahtaları seviyesine kadar yükselebilen arkadaşları ellerinden tutup çekerek birer birer caminin içine almış, dayaktan kurtarmıştık. Hattâ bu yirmi, otuz mülteci arasında İmam Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu, sınıf arkadaşım Said de vardı.

Şadırvan kapısı önünde dayak faslı başlamıştı. Kapıyı açıp ağıldan koyun çıkarır gibi birer birer çekerek hasır ovasına yıkıyorlar ve dayak atıyorlardı. Biz bu acı manzarayı mihrabın iki tarafına isabet eden ön pencerelerden seyrediyorduk.

Cami kapısına da yoklama defterleri gelmişti. İsmi okunan kendini gösteriyor ve isminin hizasına işaret edilerek serbest bırakılıyordu.

DAYAK KAÇAKLARI

Bu muazzam kıstırma ve tarama ameliyesi yapılırken şadırvan kısmında gayet tuhaf bir hadise olmuştu. Dalgıç bölüğü efradının ikamet ettikleri odanın kapısı önüne raslayan şadırvan tavanına, dalgıç sandalının kürekleri asılı dururdu. Tavanla küreklerin arası bir adamın ufkî vaziyette, yani yatarak sığınabilmesine müsaitti. İki kısımda istif edilmiş olan bu küreklerin üstüne bizden bir evvelki sınıftan Beykozlu Hasan'la Çanakkaleli İsmail (5) sığınmışlardı. Dayak faslı bitip de ses seda kesilince artık dayak yiyecek kimse kalmadığı için Tayyar Paşa ile maiyetinin çekilip gittiklerine zahip olan merhum İsmail bu dayak bolluğunda yakalarını böylece zararsız kurtarmanın sevincini ilân için yattığı yerden ayağını Beykozlu Hasan'a doğru uzatıp sallarken, henüz aşağıdan çekilmemiş olan Tayyar Paşa tarafından görülmüş ve ikisi de sığındıkları yerden indirilerek bu gafletlerinin mükâfatını, kendilerinden evvelkilere nisbetle iki misli almışlardır.

Umumî bir mahiyet alan bu dayak, maddeten talebeye atılmıştı ama, dayağı manen Kel Seyid yemişti. Çünkü Tayyar Paşa müttaki bir adamdı. Dinî salâbet sahibiydi. Fakat vakurdu. Namazdan ka-

(5) Çanakkale mebusu Atıf Bey'in enistesi

50 yıl önce Heybeli sahilinde bir gazino.

çanların çocuktan başka bir şey olmadıklarını göz önüne alarak ne böyle cezaların en şiddetlisi olan sıra dağına çeker, ne de Kel Seyid'in yaptığı gibi, bir sopa ile alayını önüne katıp curcunaya kaldırırdı. Kel Seyid'in meramı çocuk terbiye etmek değil, birkaç renk olmuş sakalıyle ihtiyarlık hengâmında yeniden çocukluk çağına ricat etmek ve onlarla koşmaca oynamaktı. Nitekim bunun başka bir şekli de donanma gecesi tecelli etti:

İkinci Abdülhamid'in doğum günü kamerî ay hesabıyle şabanın 16'sına tesadüf eder. Velâdet şenliği diye anılan bu doğum günü şabanın 15 inci gecesine tesadüf eden Berat kandilinin ertesi gecesi yapılan donanma ile tesid olunurdu. Şemsî sene ile kamerî sene arasındaki on bir günlük fark dolayısıyle bu gibi dinî ve ananevî günler her sene 10 veya 11 gün evvel gelmesi sebebiyle yılın bütün mevsimlerini dolaşır ve kısa bir tabir ile 33 senede tam bir devir yapardı. Burada bahsetmek istediğimiz velâdet gecesi de kış mevsimi içinde hulûl etmiş bulunuyordu.

Mektebin jimnastik edevatı henüz iç bahçeye nakledilmiş değildi. Cami ile büyük kapı arasına raslayan, deniz kıyısındaki bir yerdeydi. Mektebin şurasında burasında usulen birçok ispermeçet mumlu cam fenerler yakılmış ve jimnastik direkleri de bu çeşit fener dizileri ile donatılmış bulunuyordu. Arada sırada bir iki el veya çanak mehtabı yakılıyor ve tektük de havaî fişek atılıyordu. Bu yakılan mehtaplar ve atılan fişekler hep Kel Seyid'in marifetli elinden geçiyordu. Bu ateş eğlencelerinin etrafına talebeden büyücek bir kalabalık birikmişti. On üç, on dört, hatta on beş yaşındaki çocuklardan olgunlaşmış bir delikanlı sükûn ve vekarı beklenemezdi ya! Mehtap ve havaî fişeği yakan Kel Seyid'in etrafındaki çocuk kalabalığı da bu ateş sanayiini hem seyrediyorlar, hem de birbiriyle konuşuyorlardı. Buna kızan Kel Seyid:

— Çizi gidi utanıp arlanmazlar, diye bir sayha atarak sopayı kapınca etrafını kuşatan çocuk kalabalığının üzerine saldırdı. Biz önde, o arkada paşa dairesinin köşesinden kıvrılarak kahve ocağı cihetine doğru koşuştuk.

Gelecek sayımızda :

«PAÇA MERAKLISI BİR MÜDÜR!...»

Yeni Valide Camii

Yazan :
K. Tuğcu

Fotoğraflar :
D. Diköz

Üsküdar'ın selatıyn camileri arasında, meydanın ve vapur iskelesinin sağında 1708 yılında inşasına başlanan Yeni Valide Camii adının ifade ettiği gibi Üsküdar'daki selatıyn camilerin en yenisidir. Semtte üç adet Valide Camii bulunmaktadır. İlki, Hicrî 991, Milâdî 1583 tarihinde II. Selim'in eşi ve III. Murad'ın annesi Nurbânû Valide-Sultan adına yapılmıştır. Semtin ilk selatıyn camii ve vapur iskelesinin karşısında bulunan ve 1547 tarihinde tamamlanan Mihrimah Sultan Camii'dir. Bu cami, Valide camiinden 36 yıl önce Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Geçen sayımızda Mihrimah camiini okuyucularımıza tanıtmıştık. Üsküdar'daki ikinci valide camii, I. Ahmed'in eşi Kösem Valide-Sultan adına yapılan ve 1050 Hicrî, 1640 Milâdî tarihinde ikmal edilen camidir. Çinili Cami adıyle anılır. Semtin son yapılan selatıyn camii de Yeni Valide camiidir.

Yirmi üçüncü Osmanlı hükümdarı olarak 30 yaşında ve 1703 tarihinde tahta çıkan III. Ahmed, pek zarif, hassas, sanatsever, hattat ve şair bir zattı. «Necîb» müstear adıyle şiirler yazardı. Zamanında şiire, akademik sanatlara zevk ve sefaya fazla önem vermiş, daha sonra damadı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın yardımıyle İstanbul'u zarif köşkler, kasırlar, bahçeler, mesire yerleriyle süsleyip, Lâle Devri'ni yaratmıştı. Bu arada, hükümdarlığının beşinci yılında, annesi Râbia Emetullah Gülnûş Valide-Sultan adına Üsküdar'daki bu zarif camii yaptırmıştır. İnşaata hicrî 1120 Milâdî 1708 tarihinde başlanmış ve iki yıl içinde tamamlanmıştır.

Üsküdar meydanının sağ tarafında, çarşı içinde, şimdi tamamen meydana çıkarılmış, etrafındaki pespaye binalar yıkılmış olan Yeni Valide camii, çifte şerefeli iki narin minaresi ve minarelerinin arasında yükselen ana kubbesiyle III. Ahmed inkılâbının karakteristik bir mimarlık eseridir. Tütün deposu olarak yapılan sahildeki kırmızı binalar bu güzel eseri deniz cihetinden kısmen kapatmaktadır. Mimar Sinan'ın ölümünden 120 yıl sonra inşa edilen bu büyük eserin mimarının adı henüz bulunamamıştır.

Yeni Valide camii ana yapısından başka sebil, çeşme, sıbyan mektebi imareti ile de bir hayır müessesesi teşkil etmiş ve Üsküdar'ın on bir imaretinin en fazla fakir, fukara besleyen, sıcak yemek ve gıda temin eden müessesesi haline gelmiştir. Mâbedin sol köşesini ve hunkâr mahfilinin önünü işgal eden çeşme, sebil ve açık türbe Üsküdar'ın mimarî süslerindendir. Çeşmenin üç tarafını, camiin kıble kapısındaki gibi istalaktitli mermer sarmaktadır. Musluğun etrafında kabartma yemişlikler vardır. Bu yemişliklerde, elma, armut, nar, limon ve bıçak saplanmış bir karpuz görülmektedir. Bunların biraz ötesinde içinde, lâle, karanfil, gül demetleri bulunan vazolar ve şair Tâib'in hicrî 1121 (Milâdî 1709) tarihini gösteren mısraları vardır. Altı sütunlu ve beş pencereli sebil de devrinin en muvaffak bir eseridir. Sebil, bitişiğindeki çeşme ile beraber hicrî 1709 tarihinde tamamlanmıştır. Naîmâ'nın on satırlık kitabesi bu tarihi bildirmektedir.

Mâbedin dış avlusuna beş kapıdan girilmektedir. Avlunun kıble kapısından girilince solda bir saçak altında abdest muslukları sıralanmıştır. İç avluya üç kapıdan girilir. Avlunun üç tarafını on dört sütun üzerinde yükselen on yedi kubbe örtmektedir. Sütun başlıkları istalaklitlidir. Son cemaat yerini dört büyük sütun üzerinde yükselen beş kubbeli bir revak örtmektedir. Mâbedin kıble kapısını üç taraftan bol ve gür istalaktitli bir mermer süsü sarmaktadır. Bu şekildeki bu kapı tezyinatı, diğer mâbetlerin hiç birinde görülmemiştir. Damla halindeki her süsün önünde yuvarlak kabartmalar vardır. Bu kabartmalarda yıldızlar, hendesî şekiller, mühr-i Süleymanlar (birbirine geçmiş üçgenler) tam yüz on altı defa tekrarlanmıştır. Hiç bir şeklin diğerine benzememesine dikkat edilmiştir. Kapının üzerinde Lâle devri şairlerinden Tâib'in on iki satır halinde 36 mısralık bir tarih kitabesi okunmaktadır. Bu kitabede camiin, kimin adına yapıldığı, inşaatın başlanış ve bitiş tarihleri belirtilmektedir.

Avlunun ortasında sekiz sütun üzerinde yükselen mermer şebekeli şadırvan kıymetli bir eserdir. Üstünde yine şair Tâib'in on altı mısralık bir tarih kitabesi vardır.

Mâbedin ortasını, eteğinde yirmi dört pencere bulunan muhteşem bir kubbe örtmekte ve bu kubbeyi dört taraftan dört küçük kubbe desteklemektedir ki, her biri üçer pencerelidir. Bu kubbelerin eteklerinde üçer istalaktik salkımı sarkmaktadır. Mâbet nisbeten çukur bir sahada ve hemen hemen üç cepheden kapalı bulunmasına rağmen yüz on yedi penceresinden aldığı ışıkla tatlı bir loşluk ve uhrevî bir hava içerisindedir. Mermer işleme sanatının olgunluğuna mukabil çini malzemesinin kalitesi nisbeten düşüktür. Bu yüzden de zamanın hükümdarı, tavsayan çini iş-

Yeni Valide Camii'nin içi (solda) ve meydandan görünüşü (sağda).

lerine yeni bir canlılık vermek için teşebbüslerde bulunmuş, camiin inşasından kısa bir zaman sonra daha nefis çini eserleri temin edilmiştir.

Mâbedin mermer ve oyma şebekeli minberi Sinan devrinin minberlerinden aşağı kalitede değildir. Mihrabın istalaktitleri çok itinalıdır. Mihrabın üzerindeki mermer oymacılığı da taşçılık sanatının şaheseridir. Etrafını açık yeşil zeminli çiniler kaplamaktadır. Çinilerde umumiyetle açık ve koyu yeşiller, limon sarısı, kiremit renki hâkimdir. Kıble kapısının üzerinde müezzin mahfili vardır. Mâbedi iki tarafından, kıble kapısına kadar olan yerlerden mermer şebeke kenarlı mahfiller sarmaktadır. Yan mahfillerin üzerinde üçer kubbe vardır. Bu mahfilleri altışar istalaktit başlıklı sütunlar tutmaktadır.

Ana kubbe, dört fil ayağına dayanmaktadır. Mabedin üç kapısı vardır. Renkli alçı pencereleri çok zariftir. Kapıları son cemaat mahalline açılan çifte şerefeli minarelerinin taştan oyma korkulukları ve şerefe altlarındaki istalaktitler dikkate değer bir kıymettedir.

Sebilin yanındaki üstü açık türbe ve Valide-Sultan'ın mezar taşları birer sanat eseridir. İçeriden, türbenin üst tarafını iyi bir yazı ile besmele ve Âyetü'l-Kürsî sarmaktadır. Valide-Sultan, camiin ikmalinden beş sene sonra Edirne'de vefat etmiş ve nâşı İstanbul'a getirilerek 1715 yılında kendi adına yapılan camiin yanındaki türbeye gömüldü.

İstanbul'un Dünü ve Bugünü

Kadıköy İskelesi

Bugün, trafiği en kesif iskelelerden biri, Kadıköy'dür. Kâgir binası, modern iskelesiyle şirin bir görünüşü vardır. Yukarıdaki resim, eskisini, sağdaki de bugünün yeni iskelesini gösteriyor. İskelede duran vapurlar bile eski ve yeni devri dile getirmeye kâfi...

İstanbul'un eski ve yeni evleri

İstanbul, bugün baştan başa yeni yapılarla donanıyor, fakat az da olsa, eski Türk mimarî üslûbunu taşıyan evleri görmek mümkündür.

Eski İstanbul evlerinin kendine has bir asaleti vardır. İşte bunlardan biri: Yer yer dökülmüş sıvası, çatlamış bacasıyle, eski İstanbul'un sembolü gibi durup durmakta. Bugünün evi ise rahat ve tertemiz. Yüz yılımızın en büyük özelliği de bu değil mi?

Beyaz Saray ve ABD Başkanları

ESARETİN KALDIRILMASI VE İÇ HARP

Yazan: Prof. Frank Freidel
Çeviren: Öz Dokuman

1850 yılının temmuzuydu. Güneyliler'e karşı sert bir ihtarda bulunan Başkan Zachary Taylor, ansızın hastalandı, beş 'gün sonra da hayata gözlerini kapadı. Yerine Başkan Yardımcısı **Millard Fillmore** (1850 - 1853) geçti. Bu sıralarda Kuzeyliler'le Güneyliler arasında esaret üzerindeki görüş ayrılıkları iyice derinleşmiş, havada kara bulutlar toplanmaya başlamıştı. 1800 yılında New York' da doğan ve hukuk öğrenimi yapan Millard Fillmore, selefi gibi şiddet siyaseti gütmeyip, uzlaştırma tezi savundu. Halbuki Taylor, insan haklarına karşı gelenleri «vatan haini ve casus» olarak asacağını söylemişti. Fillmore'un uzlaştırıcı tutumu yine de ortalığı tamamen sakinleştiremedi. Hele, kaçan zenci esirlerin cezalandırılmasına dair bir kanun imzalaması havayı büsbütün bulandırdı. Bunun sonucu olarak da yeni seçimlerde başkanlığı kazanamadı. İç savaş sırasında ise, önceleri Lincoln'e muhalif kaldı ama sonradan onu destekledi. Fillmore, zarif ve şık giyinmesiyle tanınan başkanlardan biridir.

Franklin Pierce (1853 - 1857) başkan seçildiği zaman ülkede huzur ve sükûn vardı, daha doğrusu öyle görünüyordu. Bazı Güneyli müşavirlerinin etkisinde kalarak hareket etmesi, fırtınanın daha çabuk patlamasına sebeb oldu. Gene de, bundan dolayı, Franklin Pierce'i suçlamamak gerekir, belki onun yerinde kim olsa daha başka türlü davranamaz ve her an patlamaya hazır fırtınaya engel olamazdı.

Franklin Pierce 1804'de New Hampshire'de doğdu, Bowdin kolejinde okudu. Amerikalı yazar Nathanial Hawthorne onun sınıf arkadasıydı. Başkan seçildiğinde, ülkede refah ve barış vadetti. Bunun yanı sıra asıl başarısı dış politikada oldu. Başkan Fillmore devrinde başlayan Amerikan - Japon dostluğu gelişti, buna ilâve olarak da 1854 yılında İngiltere'yle bir anlaşma imzalamayı başardı. Bu anlaşmayla, Kanada sahillerindeki Amerikan balıkçıları da imtiyazlı bir duruma geçiyorlardı.

Pierce, dış politikadaki bu başarısına paralel bir iç politika güdemiyordu. Çoğunlukla Güneyliler'e taviz veren davranışları Kuzeyliler'i sinirlendiriyor, ona cephe almalarına sebep oluyordu. Bu arada 10 milyon dolar karşılığında, Arizona ve New Mexico dolaylarındaki Gila River bölgesini satın alarak Birleşik Devletler'in topraklarına kattı.

1857 yılı gelmişti, seçim zamanıydı, Demokrat Parti Franklin Pierce'i ikinci defa başkan adayı seçmedi, onun yerine James Buchanan'ı aday gösterdi. Seçimi kaybeden Pierce doğduğu şehire döndü, 1869'da da öldü.

On beşinci başkan **James Buchanan** (1857 - 1861) Pennsylvania'lıdır. 1791'de doğdu. Hukuk okudu. Mutedil görüşlü bir politikacıydı. Amerika'nın sakin bir devrinde belki de çok başarılı bir başkan olabilirdi ama, federal anayasayı korumak amacıyle sert tedbirlerin zarar vereceğini sanarak Güneyliler'in görüşlerine eğilimli bir politika gütmesi, Kuzeyliler'i kızdırdı.

Bu arada, çekişmelere son vermek için Kansas'a esaret kabul etmiş devlet statüsünü tanıdı. Bu da Cumhuriyetçiler'i kızdırmaktan başka bir işe yaramadı. Başkanlık devresinin sonlarına doğru pasif bir siyaset yürütmesi, başarısızlığını büsbütün perçinledi. 1861 yılında başkanlık seçimini Abraham Lincoln kazandığı zaman James Buchanan onun için: «Kim olursa olsun, savaşı kabulden başka çaresi yoktur» demişti. Sonraki yıllar bu görüşün ne kadar yerinde olduğunu ispatlamıştır.

ABRAHAM LİNCOLN (1861 - 1865)

1861 ile 1901 arasındaki yıllar Amerika'nın batıya doğru yayıldığı, genişleyip sanayileştiği yıllardır. Her ne kadar «kaçınılmaz bir olay» diye nitelenen iç savaş, Amerika'nın gelişmesini kısa bir süre engellemişse de, bu devrede, federal hükümetin otoritesi güçlenmiş, iç savaş sıralarında beliren, bazı Güney eyaletlerinin federasyondan ayrılma eğilimi önlenmiştir. Bu da, Amerika'nın en büyük başkanlarından biri olan Abraham Lincoln' ün eşsiz başarısıdır.

Abraham Lincoln'ün zaferi belki, hükümet kuvvetlerini, baş kaldıran eyaletlere karşı ezici bir üstünlükle yönetmesidir, ama şu da unutulmamalıdır ki, asıl başarısı, ülkede esareti kaldırması, insanların eşit ve özgür yaşamasını sağlamasıdır.

İyi bir yazar ve kuvvetli bir hatip olan Lincoln, kendisini şöyle anlatır:

«12 şubat 1809'da Kentucky'deki Hardin County'de doğdum. Ailem Virginialı'dır. Annem, ben daha on yaşındayken öldü. Sonraları da babam, Indiana'ya göçtü. Çok vahşi, yabani bir yerdi burası, koca ayılar, sık ormanlar vardı. Ben, işte böyle bir yerde büyüdüm.

«Indiana'da bir okul vardı ama, ona da pek okul denmezdi; üç sınıflıydı çünkü. Sadece okuma, yazma ve basit hesap öğretirdi. Zaten ben ne öğrendiysem, hayat-

ta karşılaştığım güçlükler sonucu öğrendim. Boyum 1.91, kilom da 87. Saçlarım siyah, gözlerim gridir. Başka da bir özelliğim yoktur.»

Lincoln'ün gençlik yılları oldukça ezici ve güç geçti. Her şeye rağmen genç adam hukuk tahsilini tamamladı ve 1846 yılında Whig partisinden kongreye seçildi. Kongrede vazife gördüğü bir devre içinde pek başarı gösteremedi, ve avukatlığa başladı. Bu yıllarda, Amerikan siyasî hayatında çok tanınmış biri vardı: Stephan A. Douglas. Douglas, Demokrat Parti'liydi ve «Küçük Dev» diye ün kazanmıştı.

Lincoln 1858'de gelişmekte olan Cumhuriyetçi parti'ye girdi, iki yıl sonra yapılan başkanlık seçiminde de Demokratlar'ın adayı S. A. Douglas'ı yenerek başkan oldu.

İÇ SAVAŞ PATLIYOR

Mart ayının ortalarıydı, Güney'den gelen kara bulutlar bir fırtına hızıyle yaklaşıyordu. Başkan Lincoln, bir çatışma halinde, federal kanunları şiddetle uygulamaya karar vermişti. İşte bu sırada, Charleston'da Kuzeyliler'e ait Fort Sumtere erzak ve cephane götüren kafileyi Güneyli'ler topa tuttular ve birliği esir ettiler. Böylece iç savaş başlamış oldu. Günlerden 12 nisan'dı.

Çarpışmalar iki yıl kadar sürdü, bazen bir taraf kazandı, bazen öteki... 1863 yılının güzüne doğru Kuzeyliler'in zaferi kesinleşmişti artık. Bu durumu gören Lincoln de, 1 ocak 1863'de esirlere hürriyet veren beyannamesini yayınladı. Böylece bütün insanların hür doğduğu ilkesi bir kere daha hukukun temel müesseselerinden biri olarak tekrarlanıyor ve anayasanın teminatı altına alınıyordu.

1864 seçimlerinde yeniden başkanlığı kazandığında, General Grant kumandasındaki Kuzeyliler, Lee'nin yönettiği Güneyliler'i yenmişlerdi artık...

1865 yılının baharında Lee teslim oldu. Bundan beş gün sonra 14 nisan günü Lincoln, Washington'daki Ford tiyatrosunda bir piyes seyrederken öldürüldü. Katil John Wilkes Booth adlı bir oyuncuydu; bu hareketle, Güneyliler'in amacına hizmet ettiğini söyledi. Aslında gerçek bunun tam tersiydi, Lincoln'ün ölümüyle, esirlik üzerindeki çekişme, bir zaman için karanlığa gömülmüş oluyordu.

YİRMİNCİ YÜZYILA DOĞRU

Bugün Beyaz Saray'da Lincoln'ün çeşitli tabloları vardır, bunların hepsinde Lin-

XIX. yüzyılın sonları, Amerika'nın batı'ya yayıldığı yıllardır. Kaliforniya'daki zengin altın madenleri ve işlenmiş topraklar, binlerce insanın Batı'ya göçmelerine sebep olmuştur.

Hakkında senato tahkikatı açılan ilk başkan Andrew Johnson'dur. Resimde, senato'nun tahkikat kararı kendisine verilirken.

coln, çok düşünceli ve ağır bir yük altında ezilir gibidir. Bunda çok sevdiği karısı Mary Todd Lincoln için çıkarılan dedikoduların etkisi vardır belki de. Dedikodular çirkindir ve Mary Todd'u Güneyli eğilimli biri olarak göstermektedir. Hattâ bazıları daha da ileri giderek, onun bir casus olduğunu söylemiştir.

Lincoln çocuklarına düşkün bir babaydı, başkanlığı sırasında Beyaz Saray'a hemen her gün çeşitli ziyaretçiler gelir, ondan taleplerinin yerine getirilmesini isterlerdi. Bu yıllarda, başkanlar Beyaz Saray'da halkı kabul ederek, onlara yakınlaşmaya çalışmışlardır.

Lincoln'ün beklenmeyen ölümünden sonra başkanlığa, yardımcısı **Andrew Johnson** (1865 - 1869) geçti. 1808'de North Carolina'da doğan ve zorlu bir hayat geçiren Johnson, en talihsiz başkanlardan biridir, hattâ senato tarafından, hakkında meclis tahkikatı bile açılmıştır. Ancak gerekli üçte iki çoğunluk sağlanamadığından, Andrew Johnson, bir oy farkıyle mahkûm olmaktan kurtulmuştur.

Ulysses S. Grant (1869 - 1877) Amerika'nın on sekizinci başkanıdır. İç savaşta federal kuvvetlerin kumandanı olarak ün yapmıştır. Başkan seçildiğinde Amerikan milleti, iç savaşın doğurduğu üzüntü ve yaraların giderilerek tam bir huzur ve barışın geleceğini sanıyordu. Ne var ki, çevresine topladığı müşavirlerin telkinlerinden kurtulamayıp, hükümet mekanizmasını şahsî politikasıyla yürütemeyen Grant, bir türlü etkili olamadı.

1822 yılında doğan Ulysses S. Grant, orduda çeşitli görevler aldıktan sonra, kara kuvvetleri başkumandanı oldu. Sakin ve sessiz bir insandı, yargılarında güçlüydü, hatasız bir taktik kabiliyetine sahipti.

Grant iki devre başkanlık yaptı. Muhafazakârdı. Sağlam para ve koruyucu gümrük tarifesi taraftarıydı. 1873 yılındaki ekonomik çöküntüyü, az zararla atlatıp, enflasyonu önlemiş ve ekonomiyi düzenlemişti.

Rutherford B. Hayes (1877 - 1881) bir devre başkanlık yapmıştır. Ohio'da doğmuş, hukuk okumuştur. Cumhuriyetçi parti adayı olarak seçimi kazanınca, güneydeki zencilerin haklarını koruyacağını vaadetmişti. Başkanlığı sırasında, mahallî idarelere daha çok imtiyaz tanınmasını savundu ve güney'deki eyaletlerde Cumhuriyetçi Parti'yi kuvvetlendirmeye çalıştı. Bu politikasında, kısmen başarı gösterdi. Birçok Güneyli lider onun, malî ve ekonomik siyasetini benimsedi.

BİR BAŞKAN DAHA VURULUYOR

ABD.'nin vurularak öldürülen başkanlarından ikincisi de **James A. Garfield**' dir (1881).

1831 yılında Ohio'da doğan Garfield, iki yaşındayken babasını kaybetti. Klasik diller öğrenimi yaparak, Hiram kolejine Latince ve Yunanca profesörü oldu. Geniş omuzlu ve uzun boyluydu. 1862'de Ohio'dan kongreye temsilci seçildi, başarı gösterdi, sonraları da kongre'nin önde gelen temsilcilerinden biri oldu.

1880 yılı gelmişti. O yıl Cumhuriyetçi Parti tarafından, başkan adayı seçilecekti. Garfiel, aday olarak, John Sherman'ı gösterdiyse de, partinin bir kanadı, buna muhalif kaldı. Adaylar gerekli çoğunluğu sağlıyamıyordu. Nihayet, James Garfield, 36. turda, başkan adayı seçilebildi. Yardımcısı da Chester A. Arthur'du.

Seçimde rakibi, Demokrat adayı General Winfield Scott Hancock'u yenerek başkanlığı kazandı. Kongre fırtınalı bir devreye giriyordu. Garfield, dengeli bir iç siyaset gütmek amacıyle bazı makamlara muhaliflerini getirdi. Gene de bazı kongre liderlerini memnun edemedi.

Bu çekişmeli oturumlar, sürüp gidiyordu. Temmuz ayının ikisiydi, başkan Garfield, kısa bir tatile çıktı. Baltimore'daki istasyonda, trenin gelmesini bekliyordu. Genç bir adam yaklaştı yanına, tabancasını çekerek kurşunları üstüne boşalttı. Adam Chicagolu bir avukattı, adı Charles J. Guiteau idi.

James Garfield, haftalarca ölümle pençeleşti. Alexander Graham Bell, işte bu sırada telefonu yeni icat etmişti. Kurşunun yerini tespite çalıştı ama, başaramadı, başkan 19 eylül 1881'de hayata gözlerini yumdu.

James Garfield'in ölümüyle başkanlığa geçen yardımcısı **Chester A. Arthur** (1881-1885) İrlanda asıllı bir papazın oğludur. Vermont'da doğdu, hukuk okudu. İç savaş sırasında New York'taki Cumhuriyetçi Parti teşkilâtında çalıştı, 1880 yılında Cumhuriyetçiler'in başkan yardımcısı adaylığını kazandı.

James Garfield'in ölümü üzerine başkan olunca, hükümet mekanizmasının daha tarafsız bir şekilde çalışmasını sağlayacak tedbirler aldı. 1883'de Pendleton kanununu çıkardı. Artık, memurlar, siyasî düşüncelerinden dolayı işten çıkarılmayacak, bazı federal memurluklara girmeden önce de yazılı sınava tabi tutulacaklardı.

Bağlı olduğu partinin prensiplerinden imkân oranında sıyrılmaya çalışarak başkanlık görevini yürüten Chester Arthur 1883 yılında, gümrük tarifelerini % 25 indiren kanunu imzalayınca, güney ve batıdaki federe devletlerde bir fırtınadır koptu. Bundan istifade eden Demokratlar, başkanı yıpratmaya başladılar, böylece gümrük tarifelerindeki indirim iki parti arasına bir çıban başı gibi dikildi.

Geniş çapta bir göçü öngören kanunu da ilk defa olarak Chester Arthur çıkarmıştır. Onun başkanlığı sırasında, Amerikan donanması, güçlenme yoluna girmişti.

DEMOKRAT BİR BAŞKAN

İç savaştan sonra seçilen ilk demokrat başkan **Grover Cleveland** (1885-1889) ve (1893-1897) yıllarında olmak üzere iki defa başkanlık etmiştir.

1837 yılında New Jersey'de doğdu, hukuk öğrenimi yaptı. 44 yaşına geldiğinde siyasî hayatta oldukça sivrilmiş bir kişiydi. Başkanlık seçiminde sadece mensup olduğu Demokrat Parti tarafından değil, Cumhuriyetçiler'in bir kanadı tarafından da desteklendi.

Çalışmalarını daha çok, iç savaştan zarar görmüş çiftçilerin malî güçlerini düzeltmeye yöneltmişti. Çok çalışır, gece yarılarına kadar okurdu. Gümrük tarifelerinde indirim isteyen teklifi kongrede şiddetli muhalefetle karşılaştı. Demokratlar, onu, yaklaşan seçimlerde kazanmak için bir parti taktiği yapıyor diye itham ettiler.

1888 seçimini rakibi cumhuriyetçi Benjamin Harrison'a kaptırdı. Cleveland'ın kendisine o derece bir güveni vardı ki, Beyaz Saray'dan ayrılırken, «eşyayı ve gümüş takımları iyi muhafaza edin, nasıl olsa tekrar döneceğim,» dedi ve döndü de...

1892 yılıydı, başkanlık seçimi gelip çatmıştı, tekrar Harrison'la karşılaştı ama, bu defa onu yendi, Beyaz Saray'dan ayrıldıktan dört yıl sonra, gene başkan olarak oraya döndü.

Bu devrede Amerika'da şiddetli bir buhran, ekonomik hayatı sarsıp duruyordu. Cleveland bunu önlemeye çalıştıysa da, partisi 1896 kurultayında William Jennings Bryan'ı ona tercih etti.

Cleveland, Beyaz Saray'da evlenen ilk başkandır. O zaman 49, gelin Frances ise

Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük başkanlarından biri olan Abraham Lincoln'un Beyaz Saray'daki ünlü tablosu.

21 yaşındaydı. Beş çocukları oldu. Frances Folsom, enerjik, hareketli bir kadındı. Evlendikten sonra da çok aktif bir hayat geçirdi. Hatta Beyaz Saray'ın ev sahibeliği o denli hoşuna gitmişti ki, kocası 1889 yılında seçimi kaybedince, çok üzüldü buna. Cleveland'lar üst kattaki kırmızı odayı severlerdi. Kızları Esther, burada doğmuştur. Ev sahibeliği görevini, başarıyle yürütürdü.

Amerika'nın 23. başkanı **Benjamin Harrison** (1889 - 1893) dır. 1833 yılında Ohio' da doğdu, avukat oldu. İç savaş sırasında, Indiana valisi onu, albay rütbesiyle, gönüllüler birliğine kumandan tayin etti. Savaştan sonra, Kongre'ye temsilci seçildi.

1889 yılında başkanlığı kazanan Harrison, iç politika kadar dış politikada da önemli kararlar aldı. Fakat, ekonomik bakımdan pek büyük bir başarıya ulaştığı söylenemez. 1892 yılı ise Harrison'a pek şanslı gelmedi. Karısını kaybetti. Kasım ayında toplanan parti kurultayında da rakibi Grover Cleveland'a yenildi.

Harrisonlar kalabalık bir aileydi, kendisi ve karısından başka, kızı, damadı, üç torunu ve kayınbabası da Beyaz Saray'da kalırlardı. İşte bu yüzden de Bayan Harrison, Beyaz Saray'da ufak bir değişiklik yapmak istemiş, mimarlara planlar çizdirmişti. Ne var ki, Kongre, Bayan Harrison' un isteğini pek makbul görmedi; kendisine, ancak 35 bin dolarlık bir tahsisat verdi. Bununla da Beyaz Saray'ın Batı ve Doğu kanatlarında ilâveler ve değişiklikler yapıldı. Bu bile zamanında bir hayli fırtına koparmıştır. Beyaz Saray'da porselen koleksiyonunu kuran ilk ev sahibesi odur.

YİRMİNCİ YÜZYIL

XX. yüzyılın ilk başkanı olan **William McKinley** (1897 - 1901) Ohio'da doğdu, hukuk okudu. Başkan seçildiğinde Amerika' daki ekonomik kriz henüz geçmemişti. O yıllarda tröstleşme alabildiğine yayılıyordu. O kadar ki, 1904 yılında sermayeleri 7 milyarı bulan 318 tröst vardı. Gazeteler kendisini, tröstlerin temsilcisi olarak hicvediyorlardı. Bu sıkıntılı günlerdeydi, Maine savaş gemisi Havana limanında batınca, Küba'ya harp ilân etmesi için sıkıştırıldı, o da harp ilânı zorunda kaldı. 100 gün süren çarpışmalar sonunda, Amerikan donanması, İspanyollar'ı yendi,

Modern işletmeciliğin kurucularından Henry Ford, sanayileşen Amerika'da imal ettiği ilk otomobillerinden birini kullanıyor.

Amerikalılar'ın Batı'ya yayılması, yerli kabileleri tedirgin eder, sık sık Amerikan kalelerine saldırmalarına sebep olurdu.

böylece Atlas Okyanusu'nda Amerikan donanmasının hakimiyet devri açılmış oldu.

Bütün bunlar McKinley'i feci akıbetten kurtarmaya yetmedi. 1901 yılında, Buffalo'daki Pan-Amerikan sergisini gezerken Leon Czolgosz adlı bir anarşist tarafından tabancayla vuruldu, bu olaydan sekiz gün sonra da öldü.

Yirminci yüzyılın başlarında iki başkan vardır: Theodore Roosevelt ve Woodrow Wilson. Her ikisi de başkanlık otoritesini güçlendirmiş, icra kudretinin sınırlarını genişletmiştir.

Bu yüzyılın ilk başkanı **Theodore Roosevelt**'dir (1901-1909). 1858 yılında New York'da doğdu, zengin bir ailenin çocuğuydu. Tabiatı seven bir mizacı vardı. Daha üniversitede öğrenciyken «1812 yılının Deniz Savaşı» adlı bir kitap yayınladı. 23 yaşında New York meclisine seçildi. Sonraları da donanma bakanlığı müsteşarı oldu.

1900 seçimlerinde başkan yardımcısı seçilmişti. McKinley'in öldürülmesi üzerine de başkanlığa geldi. Dış işlerine çok önem veriyordu. Başkanlığı sırasında daha aktif bir dış siyaset izledi. 1905-Rus-Japon savaşındaki çabasından dolayı kendisine Nobel barış mükâfatı verildi. 1909 yılında başkanlıktan ayrılınca çok sevdiği ava çıktı, Afrika'ya gitti. Gene de siyasetten ayrılmadı, 1912 yılındaki Cumhuriyetçi kurultayında adaylığını koyduysa da, parti teşkilâtı, Taft'ı ona tercih etti.

Beyaz Saray'da Bayan Harrison'un yaptırdığı ilâveler daha çok Theodore Roosevelt ve ailesine yaradı. Roosevelt'ler de oldukça kalabalıktı, 6 çocukları vardı. Çocukların en büyüğü olan Alice, babası başkan seçildiğinde 17 yaşındaydı. Çekiciliği ve güzelliğiyle devrin büyük gazetelerinde kendisinden defalarca bahsettirmiştir. En küçüğü olan Quentin ise çok yaramazdı, Beyaz Saray'ın büyük salonlarında koşup dururdu. Hattâ bir defasında, eski başkanlardan Hayes'in karısı Rutherford B. Hayes'in büyük boy yağlı boya tablosunu elindeki oyuncakla yırttı.

27. Başkan olan **William Howard Taft** (1909-1913) daha, gençliğinden beri yüksek mahkeme başkanı olmak isterdi. Kader onu Amerika'nın başına getirdi ama hayal ettiği gayesine de başkanlıktan ayrıldıktan sonra kavuştu, 1921 yılında yüksek mahkeme başkanı oldu.

William Howard Taft çok seyahat ederdi. Uzun yıllar Manila'da bulundu, o vakitler, Filipinler'de sivil valiydi. Beyaz Saray'a bir Şark görünüşü getirdi. Taft'lar Beyaz Saray'da otomobil kullanan ilk başkan ailesidir.

XX. yüzyılın başında Amerika modern devreye giriyordu. Artık, siyaseti kendi kıtasına has kalmayacak, er geç Avrupa'ya çıkarak, onun kaderine karışacaktı.

Gelecek sayımızda:
DEVLEŞEN AMERİKA

İSTANBUL'UN Tarihî Ağaçları

Yazan: Ertan Ünal

İSTANBUL'un tabiî süslerinden biri olan ağaçlar, şehrin tarihine ayrı bir renk, bir özellik katar. Bu şehrin en yaşlı canlıları onlardır. Nice baharlar, kışlar yaşamış, görmediğimiz kahraman kişileri görmüş, böylelikle eski İstanbul'un vaz geçilmez birer yadigârı haline gelmişlerdir.

1655 yılının ortalarında bir gün, Yeniçeri ve sipahiler, ulûfelerinin ödenmemesi yüzünden isyan etmişlerdi.

Muazzam bir kalabalık halinde Topkapı Sarayına giden yeniçerilerin elebaşıları, yapılan ayak divanında Sultan Mehmed'in huzuruna çıkarak bazı şahısların idamını istediklerini bildirdi. İdamı istenenler arasında kendisinin de sevdiği kişiler bulunuyordu. Kabul etmedi, defteri vezirlerinden biri vasıtasıyle geri yolladı.

— Kullarım bu defterde olan kişilerin katillerinden vazgeçin. Malları alınsın, kendileri sürülsün diye buyurdu.

Asker hep bir ağızdan,

— Hayır, katlolunmadıkça feragat etmeziz, seni dahi istemeziz...

diye bağırınca, çaresiz isteklerine uymak zorunda kaldı. Divit ve kalem istiyerek bostancıbaşıya Kızlarağası Behram Ağa, Kapıağası Boşnak Ahmed Ağa, ve Koca İbrahim Ağa'nın içlerinde bulunduğu 30 kişinin «kayıtlarının görülmesi» için bir hatt-ı hümâyûn yazdı. Emir derhal yerine getirilerek boğdurulan kişilerin cesetleri saray duvarlarından dışarı atıldı.

Bu arada defterde adı geçenlerden bir kaçı Üsküdar'a kaçmışlardı. İçlerinden yalnız biri Hasodabaşı yakalanarak boğduruldu. Sipahiler öldürülen şahısların başlarını keserek Atmeydanı'ndaki yüce çınarın dallarına astılar.

Bazı tarihçiler boğdurulanlar arasında bir de kadın olduğundan bahsederlerse de, bu iddianın doğruluk payı bilinmemektedir.

Olay, halk arasında büyük korku yarattı. Dallarında rüzgârla birlikte insan başlarının sallandığı çınar ağacı günlerce halk tarafından korku ve heyecanla seyredildi. Olay dilden dile anlatılarak, kulaktan kulağa fısıldanarak zamanla bütün anadolu'ya yayıldı. Çınara da dallarında meyva yerine insan başı biten efsanevî bir ağacı hatırlattığı için halk tarafından «Şecer-i Vakvak» adı verildi.

Bu yaşlı çınar ağacının tanık olduğu başka olaylar da vardır. Sultan İbrahim'i tahttan indirmek için ayaklananlar, Sadrâzam Ahmed Paşa'yı yakalayıp Vezir Sofu Mehmed Paşa'nın konağına getirmişlerdi. Sofu Mehmed Paşa bir taraf-

Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı ve Hariciye nâzırı Râşid Paşa'yı öldüren Çerkes Hasan Bey, Beyazıt'taki dut ağacına asılarak idam edilmişti.

tan onu teskin ederken, öte taraftan müftüden katli için fetva aldı. Servetinin yerini öğrendikten sonra da boğdurttu. Cesedi Atmeydanı'ndaki çınarın altına getirilerek bırakıldı. Ertesi gün bir yeniçeri «Mafsal ağrılarına iyi gelir» diyerek cesedi parça parça halka sattı. Kalan parçalar toplanarak gömüldü.

1826 yılındaki büyük yeniçeri isyanında yakalanan elebaşılar Sultanahmet Camii mahfili altındaki odada boğdurulduktan sonra cesetleri meşhur çınarın dallarına asılarak halka teşhir edildi.

Bugünkü İstanbul Üniversitesi binasının, Beyazıt meydanına açılan cümle kapısı önünde bir dut ağacı vardı. II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında kestirilen bu yaşlı dut ağacı da bazı suçlular için sehpa vazifesi görmüş, cesetler bu ağaca asılarak teşhir edilmiştir. Bu ağaca asılanların en meşhuru Binbaşı Çerkes Hasan Bey'dir. Çerkes Hasan 1876 yılında Midhat Paşa'nın konağını tek başına basarak Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı ve Hariciye nâzırı Râşid Paşa'yı öldürmüştür.

Çerkes Hasan 1872'de kurmay çıkmış ve Şahzâde Yusuf İzzeddin Efendiye yaver olarak tayin edilmiştir. Serasker Hüseyin Avni Paşa, Abdülaziz'in tahttan indirilmesinden ve daha sonraları ölümünden sonra, onun tehlikeli bir sempatizanı olarak bildiği Çerkes Hasan'ı da Bağdad'a göndererek, ondan kurtulmak istemişti. Çerkes Hasan, buna kızarak Serasker aleyhine konuşmaya başladı. Bunun üzerine tevkif edilerek hapsedildi. Birkaç gün hapiste kaldıktan sonra yaptıklarından pişman olduğunu söyleyerek affını istedi. Talebi kabul edilerek serbest bırakılınca, hükümet erkânının o gece toplanacağı konağa giderek Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı görmesi gerektiğini söyledi. Bir şeyden şüphelenmeyen hizmetkârlar onu toplantının yapıldığı odaya aldılar.

Çerkes Hasan büyük bir soğukkanlılıkla toplantının yapıldığı odaya girdi ve tabancasını çekerek ilk hamlede Hüseyin Avni Paşa'yı delik deşik etti. Daha o günün sabahında, kendisinden af talebinde bulunan Çerkes Hasan'ın böyle bir harekette bulunacağını hiç beklemeyen Avni Paşa boş bir çuval gibi yere yığılıvermiş, diğer paşalar ise ihtilâlcilerin baskınına uğradıklarını zannederek bitişik odaya sığınmışlardı. Gözü dönen Çerkes Hasan kapıyı kırarak Hariciye nâzırı Râşid Paşa'yı da bir kurşunda öldürdü, yaverlerden üçünü de arka arkaya vurdu. Bu ara-

Gülhane Parkı'nın cümle kapısının karşısına düşen tarihî çınar.

Eyüp Camiinin avlusundaki tarihî ağaç ve şadırvan.

da kendisine mani olmaya çalışan Bahriye nazırı Ahmed Paşa'yı da kama ile ağır şekilde yaraladı.

Bir gecede aralarında nâzırların da bulunduğu beş kişiyi öldüren Çerkes Hasan yakalandı ve idama mahkûm oldu. Beyazıt meydanındaki dut ağacına asılarak idam edildi.

Dut ağacı II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında kestirildi. Ağaç hakkında anlatılanları dinleyen Padişah, uğursuzluk getireceğini söylemiş ve kesilmesini emretmişti. Emir hemen yerine getirildi ve dut ağacı da tarihe karıştı.

Sünbül Efendi türbesinin hemen yanında bulunan, altı-yedi asırlık servinin İstanbul tarihinde özel bir yeri vardır. Adı, asırlarca üzerinde taşıdığı ve kimin tarafından konulduğu bilinmeyen zincir yüzünden «Zincirli Servi»ye çıkan ağaç çok eskiden beri, İstanbullular tarafından mukaddes bilinerek ziyaret edilmiştir. Son zamanlarda çökme belirtileri gösterdiği için büyük bir destek yapılmış, zinciri de çıkarılmıştır.

Rivayete göre, bu ağaç bir mahkemenin görevini yerine getirmekteydi. Herhangi bir suçtan zanlı olarak yakalanan şahıs, ağacın dibine getirilip bırakılırdı. Servinin üstünde bulunan zincir, getirilen şahıs gerçekten suçluysa kendiliğinden hareket ederek başına değiyordu. Masum bir insan gelince de zincirde hareket görülmemekteydi.

Evliya Çelebi seyahatnâmesinde ağaçtan bahseder ve halkın zincir düşünce kıyamet kopacağına inandığını söyler.

II. Sultan Mahmud, Kerbelâ şehidi Hazret-i Hüseyin'in iki kızının Bizanslılar tarafından bu servinin dibinde boğdurulduğu rivayeti üzerine 1813 yılında buraya bir türbe yaptırmıştır. Efsaneye göre Hazret-i Ali'nin Bizans imparatoru tarafından esir edilen kızları Hıristiyan dinini kabule zorlanmış, düşünüp taşınmaları için de kendilerine kırk günlük bir süre verilmişti. İmparator iki kardeşi Kocamustafapaşa camii'nin yerinde bulunan bir binaya kapatmıştı. İmparatorun kızı sık sık onlara uğrar, teselli etmeye çalışırdı.

Kırk gündük süre sonunda iki kardeş din değiştirmeyi kabul etmedikleri için imparator tarafından bu servinin dibinde öldürülmüş ve servi ağacının yanına gömülmüştür. İşte bu rivayeti işiten II. Sultan Mahmud, onlar için bir türbe yaptırmıştır. Türbenin duvarlarını süsleyen hattat Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi de ayni şeyleri tekrarlamaktadır.

Bugün halk arasında «Çifte Sultanlar» diye bilinen bu iki kız kardeşin türbesi sık sık ziyaret edilir.

Topkapı Sarayı birinci avlusundaki çınarın da özelliği vardır. Bugün tamamen kurumuş olan bu ağacın özelliği, diğerleri gibi sehpa yerine, haremden kaçan bir genç kıza barınak olmasıdır. Ağacın altı yedi asırlık olduğu kuvvetle tahmin edilmektedir.

Fâtih devrinde ve daha sonraları İstanbul'a gidip gelen elçiler ve yabancılar, gölgesinde yeniçerilerin dinlendiği bu ağaçtan «Yeniçeriler Çınarı» diye bahsederler.

Yine Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda Aya İrini Kilisesi'yle, Darphane arasında, bundan elli yıl öncesine kadar, yaşlı bir servi ağacı bulunmaktaydı. Birkaç asırlık olduğu tahmin edilen ağacın altında Bizans azizelerinden birinin yattığı rivayet olunduğundan Hıristiyanlar tarafından sık sık ziyaret edilip kandiller yakılırdı.

Ancak sonraları servi kurudu ve çöktü. Çöküşüyle beraber azizenin mezarı da kayboldu. Servi yıllarca azizeye bekçilik etmiş, mezarının kaybolmamasını sağlamıştı.

Gülhane Parkı'nın karşısında, yol ortasındaki çınar, birkaç asrın yükünü birden omuzlarında taşımaktadır. 350 yıllık bir geçmişi olan ağaç III. Sultan Ahmed'in kız kardeşi Zeynep Âsıma Sultan tarafından Hicrî 1183 yılında yaptırılan camiin önündeki küçük kabristan içindeyken, yolun genişletilmesiyle, caddenin ortasında kalmıştır. Yol genişletilirken ağacın kesilip kesilmemesi, belediye meclisinde sert münakaşalara yol açmıştı. Müzakereler sonunda ağacın kesilmemesi kararlaştırıldı.

Çok eskiden yapılan bir tamir sırasında bir işçinin çınar kovuğuna soktuğu taş, çeşitli rivayetlerin doğmasına yol açmış, taşın da ağaç gibi birkaç yüz yıllık olduğu iddia edilmiştir. Bir rivayete göre, de bu taş, bir gezintiden dönerken, Fâtih'in atının bir ayak darbesiyle yerinden kopmuş ve ağacın gövdesine saplanıp kalmıştır. Şüphesiz bu rivayetin doğru olmasına imkân yoktur. Çünkü Fâtih devrinden bahseden eserlerde böyle bir olaya rastlanmamıştır.

II. Sultan Mahmud, devlet işlerinden arta kalan boş zamanlarını devrin meşhur musikişinaslarını dinlemekle geçirir, bu işi bazen Büyükdere çayırında yapardı. Padişah, burada bulunan ve gövdesinin çevresi otuz metreyi aştığı söylenen bir çınarın gölgesinde saatlerce oturur, dinlenirdi. Rivayete göre, çınar kovuğunda bir de kahve vardı. Sonraları bu kahvede dikkatsizlik eseri çıkan bir yangın bütün ağacı kül etmiştir.

Türkiye'de Dericilik

Türkiye, «debağat» denilen deri işleme sanatının beşiği ve yayıcısı olmuştur. Anadolu, deri işleme sanatının estetik ve sağlamlık bakımından harikulâde örneklerini verdiği ve sanatın zirvesine yükseldiği devrelerde, Avrupa'da tek imalci yoktu. Sahtiyan ve maroken batıya Anadolu'dan yayılıyordu. Bunlar ancak XVIII. yüzyıl ortalarına doğru önce Fransa'ya, daha sonra diğer Avrupa memleketlerine geçmiştir. Avrupalılar, bu Türk mamûllerini her ne kadar taklit etmek istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. Derilere verilen elâstikiyet ve yumuşaklık sadece Türkler'e özgü bir sanat sırrı olarak kalmıştır. Böylece, Türk deri işleme sanatı, Batı dünyasını yüzyıllar boyunca âdeta büyülemiştir. Esasen «sahtiyan» ve «maroken» in adı daima «Türk» adı ile birlikte anılmıştır. En eski İngiliz literatüründe bile sahtiyan, «Turkey-Leather» (Türk derisi) diye adlandırılmıştır.

Roma imparatorluğunun son devirlerinde yüksek sosyete mensupları lüks giyim eşyası olarak Türk pabuçlarını giyerdi.

Osmanlılar tarafından ham deriden çeşitli renklerden yapılan çeşitli ev, giyim ve savaş malzemeleri bugün müzelerimizin en değerli eserleri arasındadır. Bunları hâlâ büyük bir zevk ve hayranlıkla seyrediyoruz. Aradan yüzyıllar geçtiği halde bütün bunlar gerek sağlamlık, gerek işleme ve renk bakımından daha dün yapılmış gibi, bütün zarafet ve güzelliklerini muhafaza etmektedir.

Türkiye'deki deri işçiliği sadece eski devirlerde değil, bugün bile Avrupa'daki benzerlerinden daha üstündür.

Windsor Dükü ve Düşesi, evlendikleri gün.

AŞKI VAZİFEYE TERCİH ETMEDİM

Yazan: Windsor Dükü - Çeviren: Naci Serez

Bundan otuz bir yıl önce İngiltere kralı VIII. Edward, Madam Simpson adında dul bir Amerikalı kadınla evlenmek arzusunda olduğunu İngiltere halkına açıkladı. İngiltere'deki kilise ileri gelenleri kralın dul bir kadınla evlenmesine şiddetle itiraz ettiler. Zamanın İngiliz Başbakanı Baldwin de ayni şekilde hükümetin bu arzuya karşı olduğunu bildirdi. Bunun üzerine VIII. Edward tahtından feragat ederek sevdiği kadınla evlendi. Üstelik İngiltereden uzun bir süre ayrı kaldı. Bu enteresan olayın iç yüzünü sonradan Windsor Dükü unvanını alan Kral VIII. Edward'ın kendi yazmıştır.

Tahttan feragate karar verdiğim sıradaydı. Bir perşembe günü odama getirilen gazeteler bende şok tesiri yaptı. Öyle ki, gazeteleri okuduğum zaman bir kral mı, yoksa cani mi olduğum şüphesine düştüm. Şunu anladım ki, basın hem yaratan, hem de mahveden bir müessesedir. İngiltere basını beni yıllarca övmüş, çeşitli alanlarda örnek olarak göstermişti. Halbuki şimdi bunu bir tarafa bırakıyor, tabiîlikten hiçbir zaman ayrılmamış olan bu insanı yıkmaya karar veriyordu. Gazeteler bir taraftan bana hücum ederken, bir taraftan da hükümetin tutumuna dikkati çekiyordu. Yani kısacası halk efkârını temsil eden gazeteler, hükümeti tutuyor ve bu sayede Başbakan Baldwin mücadeleyi kazanacak duruma giriyordu.

Aleyhimdeki bu cereyana karşı harekete geçmek lüzumunu duydum. Tahttan feragat mesajımı o günlerde sadece tasarlamakta idim. Fakat bu durum karşısında bunu hemen yayınlamaya karar verdim. Radyo mesajımı yazmaya başladığım zaman Londra'daki iki kraliyet müşavirine telefon ettim ve derhal beni görmelerini istedim. Bu esnada içeri Wallis (Madam Simpson) girdi. Elinde Londra'da çıkan resimli bir dergi vardı.

— Bunları gördünüz mü? Diye sordu.

— Evet, dedim, çok üzücü.

— Meseleyi bu derece ileri götüreceklerinden zaten şüphem yoktu. Size ve bana hücum etmelerini anlıyorum ama, krala hücumlarını anlamıyorum.

Wallis daima, neşeli, metin ve canlı bir kadındı. Fakat o sabah yüzünde bir facia korkusunun ifadesi okunuyordu.

— Yazık, benim hatam, sizin anayasa hükümlerinizi bilmemiş olmamdır. Fakat şimdi görüyorum ki, evlenmemiz mümkün değil; onun için benim hemen bugün öğleden sonra İngiltere'yi terk etmem lâzım.

— Bütün sorumluluk benim. Bir imkânını bulabiliriz, sanıyordum. Peki İngiltere'yi bırakıp nereye gideceksiniz?

— Fransa'ya giderim.

Hazine memurunu seyahat hazırlıklarını yapması için görevlendirdim. O gün iki müşavirimin de yardımlarıyle tahttan feragat mesajımı hazırlamağa devam ettim. Feragat mesajımda sadece insanların hislerine hitap ediyordum. Herkesin hayatında böyle hissî anlar olabilirdi. Devletten ve başka kimseden yardım istemiyordum. Anlayış bekliyordum. Buna göre de radyo mesajımın bir paragrafında şöyle diyordum:

«Madam Simpson da, ben de kendisinin kraliçe olması hususunda bir ısrarda bulunmadık. Ancak, evlendikten sonra, bir kralın ailesine lâyık olacak bir unvan verilmesini arzu ettik.»

Beraber olduğumuz son dakikalar çok hüzünlü oldu. Ayrılık ikimize de fecî gelmişti. Bu ayrılığın ne kadar devam edeceğini bilmiyor, bir daha ne zaman ve nerede tekrar görüşeceğimiz hakkında ikimiz de bir şey söyleyemiyorduk. Onun için ayrılığımız tahminimden daha hazin oldu.

Wallis, o güne kadar benimle evlenmesinin uzak da olsa bir ihtimal olduğunu düşünmüştü. Fakat şimdi bu yüzden krala karşı ayaklanmakta olan kuvvetleri görüyordu. Bu sebeple Fransa'ya gitmek üzere gizlice hareket ederken beni bir daha göremeyeceği kanaatinde idi.

TAHTTAN FERAGAT MESAJI

Onu, yanında bir emniyet memuru olduğu halde yolcu ettikten sonra ben de radyo mesajımı okumak üzere Londra'ya hareket ettim. Başbakan Baldwin ile, belki de hoşlanmayacağım bir görüşme olacaktı.

Başbakanla buluştuğumuz zaman kendisine radyoda yayınlamaya karar verdiğim feragat mesajını verdim. Beklemediği bu karar karşısında ertesi gün bakanlar kurulunu toplayacağını söyledi. O gün, bütün üzüntülerime bir de annemden gelen mesaj eklendi. Annem, mesajında gazetelerde çıkan yazılardan acı duyduğunu, derhal gidip kendisini görmemi istiyordu.

Başbakanla olan görüşmelerimden ve kararlarımdan mümkün olduğu kadar annemi haberdar etmek istemiyordum. Fakat o beni davet edince görüşmek üzere Marlborough House'a gittim. Kendisi-

Windsor Dükü, evinin bir köşesinde, madalyalarına ve mareşallik asasına bakarken.

ne şahsî işimle onu ve ailemizin diğer fertlerini meşgul etmemeye, her şeyi kendim halletmeye kararlı olduğumu söyledim. Annem bu evlilik fikrinden caydığımı tahmin etmiş görünüyordu, fakat bir şey sormadı. Ayrıldığımız zaman hayal kırıklığına uğradığını görüyordum.

Geri döndüğüm zaman Buckingham sarayının önünde muazzam bir kalabalık toplanmıştı. İki müşavirim daha sonra gelip beni gördüler ve Churchill ile Beaverbrook'un fikirlerini açıkladılar. Onlara göre başbakana karşı savaşmam gerekiyordu. Bilhassa Churchill, benim bir gün bile İngiltere'den ayrılmamın doğru olmayacağı kanaatinde idi. Aksi halde Baldwin duruma istediği gibi hakim olacaktı.

Ertesi sabah Windsor şatosunda uyandığım zaman kalkıp balkona çıktım. Hava bulutsuz, güneş ılıktı. Wallis gitmişti. İçimi kaplayan hüznü derinden hissediyordum. O cuma sabahı beklenmedik bir değişiklik olmuştu. Halkın benim lehime döndüğüne dair işaretler vardı. Öğleden sonra müşavirlerimden Walter Monkton gelerek kabinenin kararını bildirdi. Hükümet benim radyo mesajımı incelemiş ve yayınlanmasına razı olmamıştı. Baldwin gene duruma hakim görünüyordu.

Durum şöyle idi: Ya ben feragat edecektim, ya da başbakan istifa edecekti. O gece başbakanla bir görüşme yapacak ve bakanlar kurulunun kararını öğrenecektim. Bu kararı esasen biliyordum. Baldwin geceleyin bizzat gelerek hükümetin benim radyo mesajımın, yazdığım şekli ile yayınlanmasını kabul etmediğini bildirdi. Bu arada mesajımı yayınlamakta ısrar ettiğim takdirde bunun İngiliz Milletler Camiası'nda hâdiselere yol açabileceğini bu sebeple de katî cevabımı mümkünse o gece vermemi istedi. Kendisine kararımın ne olduğunu bildiğini ve bunda değişiklik yapmak niyetinde olmadığımı söyledim.

— Cevabımı şimdi almış bulunuyorsunuz, dedim.

Başbakan biraz durakladı, sonra:

— Majeste, kararınızı değiştirmek için henüz vakit geçmemiştir. İngiliz milleti kararınızı değiştirmenizi bekliyor.

— Size nihaî kararımı en kısa zamanda bildireceğim.

O zamana kadar aleyhimde olan birçok kimse şimdi lehime dönmüştü. İngiltere camiasının her tarafından teşvik mesajları gelmekteydi. Başbakanın Avam Ka-

marası'nda aleyhimde yaptığı konuşmalar İngiliz halkında bana karşı lehte bir temayül uyandırmıştı. Buna rağmen radyo ile ilân etmek istediğim mesajımın reddedilmesi müşkül bir durum yaratıyordu. Ancak anlıyordum ki, tahttan feragat artık mecburiyet halindedir. Kraliyetin itibarı için bundan kaçmamak lâzımdır.

Gece saat sekiz sıralarında şatoya Winston Churchill geldi. Akşam yemeğini benimle birlikte yiyecekti. Churchill, konuşmamız sırasında şahsî işlerime temas etmedi, sadece hükümetin kanunlara aykırı olarak benim hakkında kararlar almakta olduğunu ve bunun İngiltere geleneklerine uymadığını belirtti.

AŞKI VAZİFEYE TERCİH ETMİŞ DEĞİLİM

Churchill gittikten sonra bütün geceyi uykusuz geçirdim. Ne yapacağımı düşünüyordum. Benim için üçüncü bir yol yoktu. Ya tahtta kalacak, ya da feragat edecektim. Feragat etmesem hükümet tezini kazanmış olacak ve kraliyete bir darbe vurmuş olacaktım. Wallis ile bu şartlar içinde saadet bekleyebilir miydik? Bu soruyu aklımda evirdim, çevirdim ve cevabının hayır olduğuna inandım. Krallığı vakar içinde kardeşime devredecek ve bu suretle politik bir krizin önüne geçecektim.

Kararımın esas sebepleri bunlardı. Bazılarının iddia ettiği gibi vazife ile aşk arasında aşkı vazifeye tercihim değildir. Elbette âşık olduğum için evlendim, ama tahttan feragitimi bir vazife olarak yaptım. Krallıktan feragat etmem bu mevkie değer vermediğimden ileri gelmemiştir.

Günler geçtikçe İngiltere'den ayrılma zamanımın yaklaşmakta olduğunu hissediyordum. Ailenin serveti ve krallığın devri konusunda görüşmek üzere kardeşimi şatoya davet ettim. Krallıktan çekilince Windsor düklüğünden de çekilmem gerekiyordu. Ve ilk defa olarak Windsor düklüğü şatosunu aileme açıyordum.

Bu arada Wallis, Fransa'nın Cannes şehrinde her şeyden uzak yaşıyor ve İngiltere kralına zararlı olabilecek bir harekette bulunmuyordu. Hattâ gerekirse evlenme tasavvurunu da bir tarafa bırakmaya hazırdı. Benimle Başbakan Baldwin arasında da artık bir mesele kalmamıştı: Tahttan feragatin formalitesini tespit etmek.

Bir gece kardeşim George, daha sonra da Başbakan Baldwin şatoya geldiler. Baldwin'le son görüşmeleri yaptık. Daha sonra Fransa'da bulunan Wallis ile telefonla görüştüm. Wallis benim feragat etmemi arzu etmiyordu. Gerekirse Fransa'dan ayrılacağını bildirdi, ben ise feragat işinin tamamlandığını söyledim.

Dük ve Düşes, Paris'deki evlerinde.

Windsor Dükü, eşiyle beraber, Londra'daki Westminister katedralinden çıkarken.

Tahttan feragat mesajı hükümet tarafından inceden inceye tetkik edilmiş ve son şekli politik bir ifade ile kaleme alınmıştı. Mesajda şöyle diyecektim:

«Ben, VIII. Edward, Büyük Britanya, İrlanda ve deniz aşırı İngiltere Dominyonları Kralı, Hindistan İmparatoru. Tahtımdan feragate dair katî kararımı bildiriyorum. Çocuklarımın da artık İngiltere tahtında hakları olmayacağını kabul ediyor ve feragatimin bir an önce yürürlüğe girmesini arzu ediyorum.

«Bu feragat beyannamesine bugün, 10 aralık 1936 tarihinde imzamı şahitler huzurunda koymuş bulunuyorum.»

Bunu imzaladıktan sonra tahtı kardeşim York Dükü George'a devrettim. Kendimi serbest bir fert olarak bulunca, olaylar hakkında İngiliz milletini aydınlatmak için şahsî bir mesaj hazırladım ve bu mesaj Londra radyosundan bütün dünyaya yayınlandı. Mesajda şöyle diyordum:

«Artık şahsım adına bir kaç kelime söylemek fırsatını bulmuş durumdayım. Daha önce de susmak niyetinde değildim, fakat anayasa hükümlerine aykırı hareket etmek istemedim.

«Birkaç saat önce kral ve imparator olarak görevimi bitirmiş bulunuyorum. Şimdi yerime kardeşim York Dükü geçmiştir. İlk sözüm onu kralım olarak tanımaktır. Bunu bütün kalbimle yapıyorum.

«Tahttan feragatimin sebeplerini biliyorsunuz, ancak şunu da bilmenizi isterim ki, bu kararı alırken, Gal Prensi ve sonra kral olarak yirmi beş yıl hizmet ettiğim imparatorluğu unutmuş değildim.

«Krallık mesuliyetleri ve görevleri gibi, ağır bir yükü, sevdiğim kadının yardımı olmadan taşıyamayacağım kanaatine vardığımı sizlere söylersem bana itimat edin. Şunu da bilmenizi isterim ki, tahttan feragat kararım tamamen tarafımdan alınmıştır. Benimle doğrudan doğruya ilgili olan şahıs beni kararımdan caydırmak için gayret sarfetmiştir.

«Kardeşimin siyasî konulardaki bilgi ve kabiliyetleri, feragatimi kolaylaştırmıştır. Artık yeni bir kralımız var. Ona ve milletime saadet ve refah dilerim.»

Son Dalış

Çeviren: Osman öndeş

Thresher, Amerika Birleşik Devletleri'nin ümit bağladığı atom denizaltılarından biriydi. 9 haziran 1960'da New Hampshire'daki Portsmouth tezgâhlarında inşaatı tamamlanarak denize indirilmişti. Donanmada bir yıl süren hizmetini müteakip dokuz ay için Portsmouth tezgâhlarına döndü. Çok az bir gürültü ile çalışan makineleri sayesinde otuz mil gibi yüksek bir sürat yapıyordu. Böylece Thresher muhteşem bir denizaltı gemisiydi. Fakat onun da insanlar gibi bir kaderi vardı. Denize indirildikten kısa bir müddet sonra bir romorkör insafsızcasına bindirmiş ve epey hasar yapmıştı.

Dalış Tecrübeleri

Meydana gelen hasar tamir edildikten sonra, derin dalış tecrübelerine başlanmıştı. Bu defa bir kısım cihazlarında hatalar bulundu. Thresher gene limana dönmüştü. Bir müddet sonra donanmaya katılırken herkes gemi için iyi şanslar diliyordu. Thresher 16 haziran 1962'de normal bakımı için gene Portsmouth'a gelmişti. 18 ocak 1963'te fabrikalardan ayrılması planlanmışken, makinelerinde üstün sessizlik temini maksadıyle bu tarih geriye atıldı. Halbuki bu tarz kararlar çok kötü tesirler yaratmaktaydı. Nitekim gemi mürettebatının moralleri bozulmuştu.

4 nisan 1963 günü idi. Thresher havuza alınmış ve son kontrolleri yapıldıktan sonra 8 nisan günü rıhtıma bağlanmıştı. Geminin kumandanı Binbaşı John Harwey idi. Artık hareket saati geliyordu. Geminin bütün dahilî telefon devrelerinde: «Personel manevra yerlerine!...» diye tekrarlanan emir duyulmaktaydı. Atom denizaltısı sür'atini arttırmıştı. Kurtarma gemisi ile 41 derece batı mevkiinde, saat 11'de buluşacaklardı. Bu noktadan itibaren Thresher bir tecrübe dalışı yapacaktı.

Thresher ağır ağır sularda kayboldu ve azamî dalış derinliğinin yarısına kadar hiçbir arıza meydana gelmeden daldı. Uçsuz bucaksız Okyanus ise binlerce metre karanlıklarla tüyler ürpertiyordu. Ama ilim tabiata galip gelmişti; denizaltı normal çalışıyordu... Bugünlük deney yeterli bulunmuştu. Gemi limana dönüyordu...

9 nisan günü ikinci ve daha derin bir dalış tecrübesi için Thresher yeniden Okyanusa açıldı. Syklark kurtarma gemisi ile sabahın erken bir saatinde Cape Code'da buluşmak üzere randevulaşmıştı. Saat 6.35'i gösteriyordu. Thresher dalış yapmıştı ve Cape Codedan 220 mil açıkta bulunuyordu. Telsiz cihazları ve su altı dinlenme aletleri durmadan çalışmaktaydı. Kurtarma gemisi Skylark da görünmüştü.

Son Dalış

Her iki gemi su altı telefonu ve telsiz telefonla muhabere ettiler. Thresher, kurtarma gemisine, rotasını ve mevkiini bildirdi. Arkasından da derin su dalışına başladığını haber verdi. Okyanusun atom denizaltısının dalış yaptığı yerdeki derinliği 2500 metre kadardı. Saatler değil, dakikalar geçmek bilmiyordu... Şimdi saat 9'du. Kurtarma gemisi hâlâ başlamakta olan faciadan habersiz denizaltı ile muhabereye çalışıyor ve meydana gelen aksaklığı normal bir arıza zannediyordu. On yedi dakika daha geçti... Thresher'le muhabere kaybolmuştu. Son sinyal bir takım anlaşılmaz ibarelerle doluydu. Sualtı dinleme cihazları denizaltıdan gelen garip gürültüler tespit etmişti. Bu gürültülerin ne olduğunu bir türlü anlayamıyorlardı... Çok geçmeden ses seda kesildi. Thresher son dalışını yapmıştı.

Skylark komutanı, bir yandan gemide alarm verirken, bir yandan da felâketi bütün dünyaya duyurmaya başlamıştı. Skylark'ın yayınladığı mesaj öğleden sonra New London'daki filotillaya ulaşmıştı. Derhal kurtarma gemisi ve bir atom denizaltısı kaza mahalline sevkedildi.

Cesetler Bulunamıyor

Atlantik filosu komutanı Thresher'in battığı yerin 100 mil çevresindeki bütün gemilere arama emri vermişti. Bir helikopter, uzman ve yüksek rütbeli komutanları Norfolk isimli bir gemiye nakletti. Thresher'den hâlâ haber yoktu. Saat gece 20.30 olmuştu.. Koramiral Ramage, Newport'tan Blandy isimli bir gemi ile ayrıldı. Muhripler, denizaltılar, açık deniz romorkörleri, bir oseanografi gemisi ile Atlantis II isimli bir okyanus araştırma gemisi kaza yerine doğru yol alıyordu.

Recovery isimli bir Amerikan gemisi, atom denizaltısının en son bulunduğu yerin civarında büyük yağ lekeleri görmüştü. Acı hakikat, akşam üzeri amiral tarafından bizzat Thresher komutanının eşine ve diğer mürettebatın ailelerine açıklandı.

Acaba deniz yüzüne fırlamış ceset veya kazazede var mıydı? Kurtarma imkân ve hudutları o kadar iptidaî kalıyordu ki, batık denizaltının aranılması mantıktan çok, hislere hitap eden bir hareket halindeydi. Zira o zamana kadar 2500 metre gibi büyük bir derinlikte hiçbir çalışma yapılmamıştı. Ama bütün ihtimallere rağmen, okyanus bilginleri bıkmadan didindiler, uğraştılar. Üç ay süren arama, nihayet tamamlandı. Atlantis II adlı gemi, 14 mayıs günü cihazların Thresher'in enkazını muhtemelen tespit ettiği yere dalış yaptı.

Thresher'in Enkazı

Bu dalış felâketi aydınlatacak birçok delil ve bilgileri tekrar dünyaya ulaştırıyordu. Atlantis II Okyanus dibinin resimlerini çekmişti. Denizin dibinde kâğıtlar, çelik kablolar, bükülmüş maden parçaları görülüyordu. Fakat koca geminin esas gövdesinden hiçbir kalıntı yoktu. Ancak etraf parçalanmış, metal döküntüleriyle kaplıydı. Atlantis II, fotoğraflar çekerek ve ayrıca özel olarak hazırlanmış bir torba vasıtasıyle Thresher'e ait parçalar toplayarak görevini fazlasıyle yaptı. Conrad ise, batık geminin bataryalarından bir kısmını satha getirmeyi başardı.

Artık sıra Trieste batiskafındaydı. Prof. Piccard'ın icadı olan bu batiskaf, çok mühim bir göreve başlıyordu.

Trieste mayıs ayı ortasından beri Boston limanında beklemekteydi. 21 haziranda 8 eylül'e kadar Thresher'in muhtemel batış yerine 10 dalış yaptı. Batiskafın komutanı olan Binbaşı Donald Keach, son dalışı şöyle anlatıyor: «2520 metre derinlikteki karanlıklar içinde dakikalar bir türlü geçmiyordu. Boyutları olmayan koyu bir âlemdeydik sanki. Alçaldığımızı, Okyanus dibine doğru yaklaştığımızı ancak derinlik saatlerinden anlıyorduk. Sonra dibe vardık; kuvvetli projektörlerimiz bu korkunç derinliği aydınlattı. Şimdi karşımızda bir sürü kırılmış, bükülmüş maden parçaları vardı. Bir büyük otomobil mezarlığındaydık sanki. Büyük denizaltının parçaları öteye beriye dağılmıştı.»

Trieste'nin bu başarısı atom devrinin ilk ümidi oldu. Fakat Trieste ağır denizli havalara dayanamıyordu. Sisli ve dalgalı zamanlarda da batiskafın çalışması müşküldü. Bütün güçlüklere rağmen herkes bu esrarengiz kayboluşu çözmek istiyordu. Zi-

Thresher denizaltısı Okyanus'ta battığı zaman, Prof. Piccard'ın Ttieste Batiskafı, sulara dalıp onu bulmak için çok çalıştı.

ra atom denizaltısının asıl gövdesi hâlâ bulunamamıştı. Çalışmalar devam etti. Okyanusun dibi kırmızı renkli işaret plakaları ile markalandı. Bundan maksat, aranan yerin tekrar taranmasını önlemekti.

Atom İnfilâkı mı?

Haftalar geçti. Okyanusun dibine yerleştirilen kırmızı işaret plaklarının sayısı 1141 adet olmuştu. Diğer taraftan su üstü gemileri de Thresher'den bir iz bulabilmek ümidi içinde Okyanusu durmadan tarıyorlardı.

Basın son derece ağır yazıyordu. Atom reaktörü infilâk mi etmişti? Geminin inşasında teknik hata mı vardı? Niçin bu kadar büyük bir derinliğe daldırılmıştı? Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bu olayı tetkik için özel bir araştırma kurulunun teşkilini emretti. Azaları ve tahkikatla görevli ilim adamları elde edilen resimleri, madenî boru parçalarını ve diğer aksamı tetkik ettiler. Böylece kazayı yaratan sebep veya sebeplere ait ancak muhtemel bir karara varabildiler. Fikirler umumiyetle boru donanımları üzerinde toplanıyordu. Geminin denize açılan borularından birinin bu kadar yüksek deniz basıncına dayanamadığı ve birden koptuğu kanaati hemen herkesçe kabul edilmekteydi. Eğer hakikat bu ise, kayıp denizaltının mürettebatı çok fecî bir şekilde ölüme mahkûm olmuşlardı. Zira deniz suyu korkunç bir tazyikle gemiye dolmuş, kesif bir sis tabakası meydana getirerek hayatı birden felce uğratmıştı. Suyun hasıl ettiği sis dalgaları elektrik donanımında kısa devreye sebep olarak, denizaltının hareket imkânlarını yok etmişti. İhtimal ki; denizaltının ana balast tankları, yani dalış ve yükselişi temin eden sarnıçları boşaltılmak istenmiş ve bunda kısman muvaffak olunarak gemi yükselmeye başlamıştı. Lâkin geminin içine dolan sular, sonunda çıkışı önlemiş ve gemi tekrar korkunç derinliğe doğru uzaklaşmıştı. Böylece Thresher, şüphe götürmeyecek bir şekilde korkunç bir basınç altında parçalanarak 2520 m. derinliğe batmıştı.

Sarıkamış Kahramanları

Röportaj: İhsan Birinci

SARIKAMIŞ harekâtı bir kış günü başlamıştı: 24 aralık 1914. O tarihte yürüyüşe geçen Başkumandan Vekili Enver Paşa kumandasındaki Türk ordusu, Erzurum yolu ile Kalaboğazı ve Keşer dağlarını aşarak Bardız'a gelmişti. Oradan ikiye ayrılıp, bir kol Soğanlı dağlarından, Sarıkamış'a, diğer bir kol da Allahüekber dağlarından Selim köyü yolu ile Kars'a ilerledi... Gayesi, Rus ordusuna karşı Kars - Sarıkamış hattı demir yolunu kesmekti. Fakat yerli halkın deyimi ile: «Felek yâr olmadı!». Moskof'un tabiî yardımcısı olan kışın dondurucu soğuğu; Türk ordusunu perişan etti. Böylece doksan bin mehmetçik, düşmanla karşılaşmadan karlar altında dondu kaldı. (25 aralık 1914).

Mehmed Sungur ve Rifat Şeki Beyler; Sarıkamış savaşlarının geride bıraktığı şanlı gazilerden ikisi... Onları ilk defa Sarıkamış'ın 44. cü kurtuluş gününde; zinde vücutlarıyle heykelleşmiş olarak şeref tribünü önünden geçerken görmüştüm. Sonra kendileriyle konuştum.

Rıfat Şeki Bey, o kara günleri şöyle anlattı:

— Bardız'a giren Ruslar: «Siz yıllarca tabyalarımızda barınıp, Rus ekmeği yediğiniz halde, Osmanlı ordusuna yardım ettiniz!...» diyerek, yerli Müslüman halka olmadık eziyeti etmeye başlamışlardı.

SÜRGÜN YOLUNDA

Zakim ve Göreşken köylerinden topladıkları yediden yetmişe kadar sivil halkı, kurşuna dizmek üzere Kolordu Çeşmesi'nin bulunduğu boğaza doğru götürüyorlardı. İçlerinde ben de vardım. Yolda, karşımızdan seyisi ile gelmekte olan atlı bir Rus zabitine rastladık. 197 kişilik masumlar kafilesini çeviren 36 Rus askerinin başında bulunanla aralarında şöyle bir muhavere geçti:

— Bunları nereye götürüyorsunuz?

— Kurşuna dizmeye!...

— Biraz bekleyin burada.

Zabit atını mahmuzlayarak yanımızdan ayrıldı. Üç saat kadar bir zaman ecel teri dökerek bekledik. Nihayet haber geldi. «Geri dönün» deniyordu. Sonradan adının Aydemir olduğunu öğrendiğimiz Türk asıllı bu zabit, hayatımızı kurtarmıştı. Fakat bizi serbest bırakmadılar. Eski Sarıkamış'a götürülüp bir ahıra tıkıldık. Gece yarısından sonra oradan çıkarılarak, yine itile kakıla tren istasyonuna götürüldük.

ESARET HAYATI

Ebubekirgilin Mehmed, hasta olan ağabeyi Muhiddin'i sırtında taşıyordu. Biraz sonra öldüğünü anladığımız ağabeyini yere bırakmasını söyledikse de o razı olmadı. Geceden bekleyen Rum ve Ermeniler tekrar etrafımızı çevirmişti. Bir kısmı Mehmed'i döverken, biri de sopasını sırtındaki ölüye vuruyordu. Böylece dirimize ve ölümüze vura vura trene bindirip Kars'a götürdüler.

Şehirde, kapatıldığımız yerde bizlere yiyecek verilmiyordu. Parası olanınkini

elinden almışlardı. Üç gün sonra içine tuz doldurulmuş siyah çamur gibi 150'şer dirhem çavdar ekmeği verdiler. Bu defa susamıştık. Ak sakallı ihtiyarlarımızla, yedi yaşını doldurmamış yavrularımızın, «Ne olur, bir damla su!»... diye yalvarmalarına karşı, Kars çayı'nın tezekle bulanmış kısmına müsaade edildi. Temiz suya koşanlarımız, süngülerinin ucu ile dürtülüyordu. Aramızda hastalık başgöstermiş, bu yüzden altı arkadaşımızı kaybetmiştik. Hastalananları Tiflis'te indirdiler. Biraz iyiye yönelenler, Bakû'daki Nargin Adası'na sürüldü.

Tiflis'ten sonraki yolculuğumuzda hastalananların bir kısmı Rostof'ta bırakıldı. Böylece kırıla kırıla Ukrayna'nın Harkof şehrine varabildik. Burda'da kaldığımız bir yıl içinde 197 kişilik esir kafilesinden ancak 74 kişi firar fırsatını buldu. Geride kalan bizleri, serbest çalışma yerlerinde çalıştırdılar. Bu hal, 1916 yılının 16 mart'ına kadar devam etti. Nihayet Bakû'da Medhî Bey başkanlığındaki «Müslüman Hayır Cemiyeti» vasıtasıyle, ben ve bir arkadaşımın eline verilen İranlı deveci vesikası ile yurdumuza dönebildik.

1917 yılında yüzümüz biraz güler gibi oldu. Zira Çarlığın devrilmesi ile Rus ordusu da Erzincan'dan geri çekilmeğe başlamıştı. Şimdi Rus ordusunda yalnız Ermeni askeri kalıyordu. Bu durum ise ileride bizim için mühim bir tehlike idi. Hemen mukabil hareket gerektiğinden, Oltu'da bulunan Azerbaycan Milletvekili İsmail Bey; «Türkler birleşip silâhlansınlar. Zira Ermeniler başımıza dert olacak!...» diye ikazda bulunuyordu.

Bu arada Ruslar'la 1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyle 93 Harbi'nden beri 40 yıl anavatandan koparılan Kars, Ardahan ve Batum'u geri almıştık. Ne var ki, dağılan Rus ordusundan silâhlarını bırakmayan Ermeniler, İngiltere'nin önderliğiyle bu bölgede bir hükümet kurmak istiyorlardı.

Türkler'in başına musallat olacak bu teşebbüsün kökünden halli gerekiyordu. Bunun için Vehib ve Şevki Paşaların kumandasındaki Kafkas ordusu harekete geçti. İlk hamlede Erzincan'da bulunan Ermeniler püskürtüldü.

Bu olaya muvazi olarak biz çeteciler de, Oltu'daki Ermenileri saf dışı ettik.

Türk ordusu tarafından devamlı takip edildiklerini anlayan Ermeniler, Erzurum'a çekilmişti. Fakat 12. mart. 1918'de yetişen Kafkas ordusu Erzurum'u alınca, bu defa sıkışan Ermeni askeri ve halkı Sarıkamış'a doldular. Bir kısmı da boş durmayıp, göz dağı vermek için Çermik köyü ve Kızılkilise yolundan Bardız'a bas-

Milis kumandanlarından Rifat Şeki Bey (yukarıda). Karstan bir görünüş (sağda).

kına gitmişti. Vaziyetin vahametini görünce, Karaurgan nahiyesi'ne gelen bir alayımızı ikazla, ondan yardım almak amaciyle; Ben, Mehmed Sungur Bey ve Çerkez İsmail Bey'le birlikte 29. mart. 1918 gecesi atlara binerek dörtnala Karaurgan'a gittik. Kumandan Zihni Bey'e durumu anlatıp, yardım istedik. Zihni Bey vermeye razı oldu.

Bir ay sonra ordumuzun Bardız'a girdiğini sevinçle haber aldık. Biz de çeteyi dağıttık. Fakat ekim 1918'de akdedilen mütareke gereğince, ordumuz Bakû'dan geri çekilince durum gene aleyhimize döndü.

Bilhassa Mondros Antlaşması'ndan sonra Ermeniler'in giriştikleri tecavüzler 1920 yılı sonlarında şiddetlenmişti. Fakat bu kötü durum böylece devam edemezdi. Orta Anadolu'da başlayan millî hareket, Doğu'ya da intikal etti. Yer yer milis hareketleri kendisini göstermeğe başladıysa da, bu halin kat'î bir şekilde izalesi için ancak ordumuzun müdahalesi gerekiyordu. Bu sebeple Ermenistan seferine karar verildi.

Nitekim az sonra yıldırım hızı ile ilerleyen kahraman ordumuzun Halit Bey kumandasındaki 9. cu tümeni Bardız'a girmişti... Doğu'daki kuvvetlerimizi idare eden cephe kumandanı da Kâzım Karabekir Paşa idi.

ERMENİSTAN SEFERİ

9. Tümen Kumandanı Halit Bey, ilk gelişinde, dağılmalarını istediği biz çetecileri tekrar toplattı. Bu suretle o zamana kadar «Çete» diye anılan birliğimiz de milis müfrezesi adını aldı.

Artık Ermeniler hakettikleri dersi alacaklardı... 28. eylül. 1920 tarihinde Halit Bey tarafından ileri hareket emri verildi. 9. Tümen gece yarısı Büyükkumru, Düğüntepe, Toptaşı yolu ile Allahüekber dağlarına doğru yürüyüşe geçti. Sabahın erken saatlerinde ilk hamlede Paldum Gediği zaptedildi, ayrıca Büyükkumru'da Ermeniler'i püskürterek toplarını ellerinden aldılar.

Savaş anında Halit Bey'e asî bir Ermeni getirmişlerdi. Birliği hakkındaki sorulara cevap alındıktan sonra, esiri işaretle:

— Bunu mektebe götürün!...

demesine evvelâ bir mâna veremedik. Kâfiri okutmanın sırası mıydı şimdi? Fakat az sonra götürüldüğü derenin içinden bir silah sesi geldi. Demek ki Halit Bey'in «mektebe götürün» demesi, «öldürün» mânasına geliyordu.

Birkaç gün sonra bir gece Halit Bey, Mülâzim Sait Efendi ile şu emri gönderdi: «Milis süvari bölüğü gece yarısından sonra harekete geçerek, Selim köyünde sokulabildikleri kadar yeri işgal edecekler. Üçer, dörder kişilik gruplar halinde, sağlı, sollu bahçelere girip, sabaha kadar o şekilde duracaklar. Düşman karşılarsa müdafaa edecekler, yoksa bekleyecekler.»

«ALLAH! ALLAH!...»

Bu emir üzerine öncü kuvveti olarak gerekeni aynen yaptık. Selim köyünün bitaraf halkı Malakanlar, sabahleyin kalktıklarında bizleri görmüşlerdi. Hiçbir şeyden endişe etmeyerek iyi karşıladılar, çay ikram ettiler. Saat yedi sıralarıydı. Ermeniler'in bulunduğu taraftan birden yaylım ateşi açıldı. Az sonra birliklerimizden bir kısmı Selim'e girdi. Gelen 17. Alay Kumandanı Fazıl Bey, yolun sağındaki bahçeye sığınan Halit Bey'i göstererek sinirli bir halde:

— Yahu, diyordu. Bu adam keşif kolu kumandanı mıdır, yoksa tümen kumandanı mı? Bu kadar ileri hatta ne işi var? Bizi de pisi pisine düşmana vurduracak!... sözünü henüz bitirmişti ki, Celâl Çavuş koşarak geldi:

— Paşa'nın emri; süvariye söyleyin, avcı hattında taarruz edecektir...

Az sonra Allahüekber dağlarını inleten «Allah! Allah!..» nidalarıyle, sayıları bilinmeyen düşmana hücum edildi. Öğleden sonraya kadar devam eden savaşta, fazla zayiat vermeden Ermeni cephesini çökerttik.

Zaferden sonra birliklerimizi denetleyen Halit Bey:

— İşte memleket böyle kurtulacak, yoksa Malakanlar'ın köyünde çay içmekle değil!... diyordu.

Ermeni askerleri; Benli Ahmet, Oluklu, Karahaç ve Hasköy cıvarına çekilmişti. Bu hale göre Milis müfrezesini de 15. süvari alayı ile birlikte Zellece ve Yenice köyleri istikametine gönderdiler.

«SÜNGÜ TAK, İLERİ!...»

Zellece'de bulunduğumuzun on altıncı günü Ermeniler'in son bir hücuma geçeceğini öğrendik. Esasen hazırlıklı bulunan 9. tümen mevzide bekliyordu. 17. ekim sabahı düşman, «Hurra!...» yaygaralarıyle hücuma geçti. Bir insan selini andıran düşman gürûhundan yılıp geri çekilen gafillerimiz, bu defa Halit Bey'in kurşunlarına hedef oluyorlardı.

Nerede ise bozulacaktık... İşte tümen kumandanımızın bu zecrî tedbiri aklımızı başımıza getirdi. Halit Bey'in kurşunu

Sarıkamış'taki Rus askerî mahfili.

ile zelilâne öleceğimize, vatan uğruna şehit oluruz, diyerek, olanca gücümüzle dayandık. Nitekim bu azmin semeresini de gördük. Düşman, Türk'ün cesaret kalkanına çarparak dağıldı.

Şimdi taarruz sırası bizdeydi... Artık katî netice alınacaktı. Halit Bey'in gürleyen sesi muharebe sahasına yayıldı:

— Süngü tak!... İleri arslanlarım!...

Ne şaşaalı, ne ulvî andı o... Kılıçlarını sıyırmış, süvarilerimizi takip eden piyadeler; sevinç göz yaşlarıyle, düğüne, şenliğe gidercesine neş'e içinde âdeta kuş olmuş uçuyorlardı. Çil yavruları gibi dağılan düşmanı böylece Tuygun köyüne kadar kovaladık.

Tümenimiz birkaç gün Kars'da kaldıktan sonra, Ermeniler'in kaçıp toplandıkları Gümrü'ye hareket etti.

«AFERİN ASKER!...»

16. kasım. 1920 gecesi şiddetli bir sulu kar fırtınası altında müfrezemiz Gümrü'ye girdi. Ermeni halkı da orada idi. Fakat askeri yoktu. Milis kumandanımız Recep Balkan'dan aldığım emirle, Arpaçay köprüsündeki Bakımevi'ne gittim. Vazifem; Kars'dan geleceklerin Karabekir Paşa'dan, Gümrü'den Kars'a gidenlerin de Halit Bey'den vesikası olmayanlarına müsaade vermeyip, müfrezeye teslim etmekti.

Bu vazifede iken bir sabah köprü nöbetçi eri Osman'ın bir otomobili çevirip, içindekilerle münakaşa ettiğini gördüm. Koşarak yanlarına gittim. Otomobilin arka tarafında biri oturuyordu. Onu tanımıştım. Bu sırada yanıma gelen zabit:

— Şu nöbetçiye söyle, bizi bıraksın, derken, bizim Osman da durmadan diretiyordu, beni görünce:

— Ha işte, kumandanım geldi. O izin verirse geçersiniz, dedi.

Arkadaki şahsa resmî selâmımı ifa ettikten sonra, özür dilerken o mütebessim çehresiyle Osman'ı okşayarak:

— Aferin asker!... dedi.

Otomobildeki zat, Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Meğer bizim Osman «vesikasız kimse geçemez!...» emrini istisnasız uygulamış.

Aynı gün 29. Alay soldan ve 17. Alay da sağdan harekete geçerek Carcun dolaylarındaki Ermeniler'i dağıttılar. İşte nihaî zafere ulaşmıştık. Geriye kalan Ermeniler, Ağbulak istasyonuna gelen zırhlı trenle kaçtılar. Yetişen Halit Bey, 17. Alay'ın Topçu Kumandanı Yüzbaşı Tayyib Efendi'ye :

— Tuttur şu trene!...

emrini verdi. Fakat açılan top ateşinde bir isabet kaydedilemedi. Bu defa süvariden avcı hattı ile hücum edip, mezkûr trenin durdurulması istendiyse de, buna da karanlıktaki insan boyu kar mani oldu. Bu suretle Ermeniler'in son kalıntısı da süpürülüp gitmiş oldu.

KARİKATÜR

Cem'in Meşrutiyet'te yaptığı bir karikatür (1909).

— Vaktiyle tevkif, nefy falan edildiniz mi? Jurnal olundunuz mu? Yahut Avrupa'ya gitmiş miydiniz, velev seyahat maksadıyle olsun?

— Hayır efendim.

— O halde ne sıfatla seni tavsiye edeyim be adam!..

— ...ve bundan sonra beğenmediğiniz bir şey olursa bana söyleyeceksiniz... Başkan Roosevelt'e mektup yazmak yok, anlaşıldı mı?

— Erkeksen çık dışarı!...

Yazısız

Yazısız

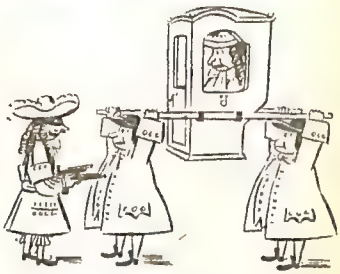

— Eller yukarı!..

— Hayatta bir tek isteğim var: Yabancı ülkelere gidip bizim icat ettiğimiz modern çiftlik makinelerini görmek!...

Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı,** Türk Tarih Kurumu yayınlarından, VIII. Seri, sayı: 17, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1965, 352 + 8 sayfa + 18 levha, 45 TL.

Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, son olarak **Osmanlı Devleti Teşkilâtı** serisinden **İlmiye Teşkilâtı**'nı yayınladı. Türk tarihçiliğine bilhassa çok değerli arşiv vesikalarını yayınlayarak büyük hizmet etmiş, çalışkan, değerli ve sahasında mütehassıs bir tarih bilgininin son eserini burada tenkid ederken, fazla ileri gitmemeye dikkat edeceğim. Ancak böyle bir tarihçinin eserinde, şiddetle göze çarpan unsurları belirtmekte, tarih ilmimiz için büyük faydalar vardır. Bu ilmin hâlâ yeter derecede metodlaşamadığı, bilhassa asla fikir ve kültür tarihçiliği seviyesine erişemediği, monografi çerçevesini aşamadığı, coğrafya, edebiyat v.s. gibi yardımcı ilimlerle kâfi bir ilgi kuramadığı anlaşılmadıkça, yerimizde saymak ihtimalimiz fazlalaşır.

Eserdeki bütün hataları göstermek lüzumsuzdur. Esasen bizim ihtisasımız dışında kalan mevzulardaki hataları farkedememiş olmamız da tabiîdir. Hele eksikliklere hiç dokunmuyorum. Zira bir eserin şu veya bu bahiste eksik olduğunu söylemek, hataları sıralamak derecesinde objektif değildir; münakaşa mevzuu olabilir. Her ilim adamı tabiatıyle kendisine göre mühim gördüğü bahisleri fazla işleyecek, az ehemmiyetli gördüklerine az yer verecektir.

İlmiye Teşkilâtı, siyasî tarih olmamakla beraber, gene de coğrafya bilmeden tarihçilik yapılamıyacağını aydın şekilde ortaya koyuyor. Eserde, Doğu tarihinin pek tanınmış coğrafya isimleri bile yanlış okunmuştur. Birkaç misal: «Zincan» değil «Zencân» (s. 30), Mürginân» değil (s. 22) «Merginân», «Silkut» (s. 27) değil, «Siyalkut», «Ermevî» değil (s. 26) «Urmevî», «Menflot» (s. 95) değil «Manfalût», «Espica» (s. 174) değil «İspicâb», «Çinad» (s. 92) değil, «Çanad» olacaktır. «Şiraz'da Kâzerun» (s. 165) denemez. Çünkü Şîrâz bir ülke değil, bir şehir adıdır; Şîrâz'ın bulunduğu ülkeye «Fârs» denir. «Şîrâz'da Kâzerûn» denince, ikinci ismin Şîrâz'ın bir mahallesi olduğu anlaşılır. «Şîrâz yakınlarında Kâzerûn» denseydi, doğru olabilirdi.

Osmanlıca ibârelerin Latin harflerine geçirilmesinde kullanılan imlânın, herhangi bir sistemle ve ilimle ilgisi yoktur. Kelimeler, mânasız, perişan ve ıttıratsızdır. Bazen doğrudan doğruya yanlış geçirmeler vardır: «Şer'» yerine «şer'î» (83), «kibâr-ı müderrisîn» yerine «kibar müderrisîn» (90, 284), «ahkâm-ı şer'» yerine «ahkâm şer'» (95, «makuule» yerine «mâkule» (126) gibi. Arapça yanlışları da eksik değil: «mevâlî» kelimesinin bir defa daha cem'i yapılarak «mevaliler» (226) den-

mesi, Arapça'da «t» harfinin hurûf-ı şemsîye'den olduğu unutulup hurûf-ı kamerîye gibi «İklîlü't-Terâcim» yerine «İklilü'l-Teracim» (238) yazılması, «adl» kelimesinin «âdil» (257) olması gibi.

Eser, bu çeşitten daha birçok yanlışla yüklü: artık «Gazalî» (230) değil «Gazzâlî», «kimesne» (74, 122) değil, «kimsene» şeklinin doğru olduğu anlaşılmıştır. «Kenduler» (71), «deyu» (123), «etmeden, olmadan» yerine «etmedin, olmadın» (71, 242) yazılmaktadır. «Karesi» (234) kelimesinin «Karası» olması da daha mâkuldür. «Memik-zâde» (157) değil, «Memek-zâde», Hammer mütercimi «Atâyî Bey» (157) değil «Atâ Bey», «kılıç kuşanmışlardır» (170, 171) değil «kılıç kuşatmışlardır», «Mehmed b. Kılavun» (26) değil, «Muhammed b. Kalavun», «Mehmed Taî» (30) değil, «Muhammed Tâî» olacaktır. 28. ve 174. sayfalardaki isimler de «Mehmed» değil, «Muhammed» dir. «Bondier» (16) değil «Baudier» dir. «Metafizikî» (24) diye bir kelime olamaz.

Müellif, acele hükümler de vermektedir. Orhan Bey'in İznik'i fethedince, başkenti Bursa'dan İznik'e taşıdığının ileri sürülmesi (1, 2) böyledir; çok münakaşa götürür bir iddiadır. Ebussuûd Efendi'nin tefsîrinin Zemahşerî ve Beyzâvî tefsirlerinden sonra İslâm dünyasının 3. tefsiri (235) olduğunu söylemek de böyledir. Bütün nâib'lerin «gaddar ve cahil» (266) oldukları cümlesi, bir dalgınlık eseri olacaktır. «Mısır'da Fâtımî Halîfeleri: 910-1171» (162) yanlıştır; çünkü Mısır'ı Fâtımîler 910'da değil, 969'da fethetmişlerdir; ilk Fâtımî halîfesi de Mısır'a 973'te yerleşmiştir.

Hazret-i Hasan'la Hazret-i Hüseyn'in sülâlelerinin «zamanımıza kadar geldiği» (161) iddiası, ilmî ve jenealojik bakımdan doğru değildir. Bugün nesebini sahîh olarak Peygamber'e bağlayabilen bir tek kişi ve aile yoktur. Hicaz'daki hanedanın (müellif «sülâle» diyor) Hazret-i Hasan'dan indiği (162), bu ailenin iddiasından ibarettir. Hele Osmanlı imparatorluğunda sayıları on binleri bulan seyyidlerin, Hz. Hüseyn'den indikleri (169) asla söylenemez. İslâm dünyasının her kasabası bugün böyle «seyyid» lerle doludur.

284. sayfa «kazasker = birinci-ferik», değerlendirmesi ve «vezir-müşir» pâyelerinin kazaskerin üzerinde farzedilmesi tamamen yanlıştır. Zira kazasker rütbesi, mülkî vezir ve askerî müşir rütbesinin ilmîye'deki karşılığıdır. İmparatorluğun herhangi bir sâl-nâmesi açılarak bu husus sarih şekilde görülmek mümkündür.

Eserin sonunda, metodsuz, rasgele kitap isimlerinin sıralandığı bir bibliyografya var. Batı dillerinden müellif yalnız iki Fransızca eser göstermiş. Ancak, bunların gösterilen asıllarından değil, Türk Tarih Kurumu'ndaki Türkçe tercümelerinden faydalanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Y. Ö.

Atatürk'ün şimdiye kadar yayınlanmamış bir mektubu

Şimdiye kadar hiçbir yerde yayınlanmamış 1 mayıs 1915 tarihli mektup, Atatürk'ün 19. Tümen Komutanı bulunduğu dönemde Başkumandan vekili Enver Paşa'ya gönderilmiştir.

Bu özel mektup, Enver Paşa'nın yeğeni rejisör Faruk Kenç'in özel koleksiyonundan alınmış ve metni tarafımdan sadeleştirilmiştir.

Sadi Borak

20 nisan 331

Muazzez huzura,

Evvelce zatıâlînize bu mıntıkanın, bütün mıntıkalarla olan fark ve ehemmiyetini arz etmiştim. Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman (alınacak) tertibatla düşmanın karaya çıkması önlenebilir.

Von Sanders Paşa Hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve lâyıkıyle incelemede bulunacak kadar bir zamana malik olamadığından, sahilde ihraç noktalarını kâmilen açık bırakacak tertibat almış, düşmanın karaya asker ihracını kolaylaştırmıştır.

Ben, Arıburnu topraklarına düşmanın dört tugayı çıktığı zaman, mıntıka kumandanlığını üzerine alan Albay Sami Bey tarafından haberdar edildim. Bu kuvvetin sol kanadına taarruz ederek hepsini denize döktüm. Fakat düşman yeniden kuvvet çıkardı. Bunu da defettim.

Fakat düşman üçüncü defa olmak üzere tekrar kuvvet çıkardı.

Bu defa da yine düşmana taarruz ediyorum. Kıtalarım hücum mesafesinde düşmanla karşı karşıya bulunuyor. Arazinin müsaadesizliği, maiyet kumandanlarının sevk ve idaredeki beceriksizlikleri yüzünden kesin netice alınamıyor.

Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar çarpmadığına şüphe olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanlar'ın fikrî iktidarlarına da itimat buyurmamanızı katî surette istirham ederim.

Bence, bizzat burayı teşrif edip umumî vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim.

19. Fırka Kumandanı
Kaymakam M. Kemal

TARİHE AKAN BİR AY

Aralık

1 ARALIK

A.B.D. Millî Havacılık ve Uzay Dairesi tarafından geçen ay uzaya atılarak ayın çevresinde bir yörüngeye oturtulan Lunar Orbiter-2 peyki, ünlü Kopernik kraterinin fotoğrafını gönderdi. Asrın fotoğrafı olarak nitelenen resmin, kraterin başında duran bir fotoğrafçının çekebileceği kadar mükemmel olduğu belirtiliyor.

● Batı Almanya'da Hıristiyan Demokrat ve Sosyal Demokratlar'ın kurduğu koalisyon hükümetinin başbakanı Kiesinger, güven oyu oldu.

3 ARALIK

Türkiye-Tunus görüşmeleri, Tunus'ta başladı.

● Birleşmiş Milletler Genel Kurulu U-Thant'ı yeniden genel sekreterliğe seçti.

6 ARALIK

Tunus'a resmî bir ziyaret yapan Cumhurbaşkanı Sunay yurda döndü.

9 ARALIK

Dikkatsizlik yüzünden çıkan bir yangın, Erzurum'da, 65 erimizin yanarak şehit olmasına sebebiyet verdi. Yangına, Dumlu'daki koğuşun sobasını benzin ile yakmaya çalışan iki er sebep oldu.

10 ARALIK

Sıtkı Ulay senatörlükten istifa etti.

12 ARALIK

Çekoslovakya'dan, Kıbrıs'a yaptıkları silâh sevkiyatını durdurmalarını istedik. Donanmamız alârm durumuna geçti.

14 ARALIK

Kıbrıs'a gönderilen silâhlarla ilgili olarak Çekoslovakya'ya sert bir nota verdik. Donanmamız Akdeniz'e açıldı.

● İspanya'da anayasa referandumu yapıldı.

15 ARALIK

Çekoslovakya Kıbrıs'a silâh sevkini durdurdu.

● Miki Fare'nin yaratıcısı Walt Disney öldü.

● Almanya'da meydana gelen ekonomik kriz dolayısıyle bir kısım Türk işçisi işlerinden çıkarıldı. Bir kısmına da süresiz izin veriliyor.

19 ARALIK

% 50'si yerli malzeme ile yapılacak ilk Türk otomobili Anadol, satışa çıktı.

20 ARALIK

Sovyet Rusya Başbakanı Kosigin, resmî bir ziyarette bulunmak üzere Ankara'ya geldi.

21 ARALIK

Yunan hükümeti düştü.

22 ARALIK

Stefanopulos'un düşmesi üzerine, Paraskevapullos genel seçimleri hazırlayacak hükümeti kurmakla görevlendirildi.

23 ARALIK

Genel bütçeden maaş alan personele dağıtılacak olan avans tasarısı Millet Meclisi'nde kabul edildi.

24 ARALIK

Şiddetli su baskınları Ege bölgesinde ve Antalya'da hasara sebep oldu. İzmir'de 1200 ev su altında kaldı.

● Ses sanatkârı Ahmet Çağan vefat etti.

26 ARALIK

Viet-Nam'da Noel münasebetiyle yapılan iki günlük mütareke sona erdi ve savaş tekrar başladı.

27 ARALIK

Rusya Başbakanı Kosigin, yurdumuzdan ayrıldı. 20 aralık'ta Ankara'ya gelen Kosigin, resmî görüşmelerde bulunduktan sonra, 23 aralıkta İzmir'e gitmiş, oradan İstanbul'a gelmişti. Kosigin'in gidişi münasebetiyle İstanbul'a gelen Başbakan Demirel, misafir başbakanı Yeşilköy havaalanında uğurladı.

28 ARALIK

Ambarlı termik santralı işletmeye açıldı.

29 ARALIK

Cumhuriyet Senatosu, genel bütçeden maaş alan devlet memurlarına verilecek olan avans tasarısını kabul etti.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Mehmet Elçioğlu (Sıvas)

Maraş'ta yetişmiş şairlerin isimlerini nerede bulabilirim?

Besim Atalay'ın, eski harflerle basılmış bir «Maraş Tarih ve Coğrafyası» vardır. Bu eserde, Fuad Köprülü'nün «Türk Saz şairleri» nde, bazı Maraşlı şairlerden bahsedilmiştir.

Hidayettin Cesur (Konya)

Alacahöyük kazıları hakkında nerede ciddî bilgi bulabilirim?

Bu kazılar hakkında Türk Tarih Kurumu, birkaç cilt halinde kazı raporları yayınlamıştır. İltifatlarınıza teşekkür ederiz.

N. Reşat Hatunoğlu (Adapazarı)

Erzurumlu Kurt Paşa kimdir?

Kurt İsmail Hakkı Paşa, 1818'de Kars'ta doğdu. 1854 Kırım savaşına yarbay olarak katıldı. Mareşalliğe kadar yükseldi. «93 Harbi» denen 1877 - 78 Türk - Rus savaşında Erzurum valisi ve kumandanı idi. II. Abdülhamid'in yakınlarındandı ve oğlu, hanedana «damad» oldu. 1896'da 78 yaşında öldü. Üsküdar'da gömülüdür. Kahraman, temiz bir asker olarak tanınmıştır.

Mehmet Turan Görgülü (Isparta)

Türkçe'de Kızılderililer hakkında ilmî bir kitap var mı?

Yoktur. Kızılderililer, Amerika'nın yerli halkıdır. Bugün de Kuzey ve Güney Amerika'da on milyonlarca Kızılderili yaşamaktadır. Bunlardan Latin Amerika'da yaşayanların çoğu, kabile hayatını çoktan terketmişlerdir. — Uluborlu hakkında da sizi tatmin edecek bir eser yoktur. Isparta'ya ait yazılarda Uluborlu hakkında da bilgi edinmeniz mümkündür.

Nevzat Çınar (Denizli)

Milât öncesi olayları neye dayanarak açıklanmaktadır?

O çağda yazılmış kitaplara, yazıtlara, arkeoloji eserlerine dayanılarak, Milât öncesi tarih yazılmaktadır.

Konstantin Francl (Karaköy - İstanbul)

Mimar Sinan'ın menşei hakkında bilgi verir misiniz?

İstediğiniz bilgi, mecmuamızda çıkan *Mimar Sinan'ın Hâtıraları* adlı tefrikanın ilk nüshasında vardır.

Fevzi Çakıl (Doğubayazıt - Ağrı)

Türk şairlerinin hayat ve eserlerinden niye bahsetmiyorsunuz?

Edebiyat ve şiir tarihimiz üzerinde birçok yazı koyduk ve koyacağız. Eski şiirimizin bir hayli örneğini de mecmuamızın çeşitli sayılarında bulmanız mümkündür.

Zuhal Öztan (Gümüşhane)

Harput hakkında nereden bilgi edinebilirim?

Hayat Türkiye Ansiklopedisi'nde Harput hakkında bilgi ve resimler vardır. — Arada bir istediğiniz tarihî konulara da temas ediyoruz.

Numan Bütün (Samsun)

Bazı kitaplar II. Abdülhamid'i göklere çıkarıyor, bazıları yerin dibine batırıyor, hangisi doğru?

İkisinin ortası.

Cahide Akyürek (İstanbul)

İltifatlarınıza teşekkürler ederiz. Bahsettiğiniz resimdeki kimseler, yazdığınız gibi, Şehzade Şerafeddin Efendi ile hocası Hamdi Bey'dir.

Yavuz Aktan (Üsküdar - İstanbul)

I. Sultan Murad'a izâfe edilen, Bursa kaplıcalarından birine ait hikâye doğru mu?

Bu gibi anekdotların tarihî bir esası yoktur.

Salim Çağlayan (İspir - Erzurum)

Ziya Paşa ile Küçük Said Paşa'nın İspir'le ilgileri var mı?

Her ikisinin de İspir'le ilgileri yoktur. Ziya Paşa, İstanbul'da, Sadrâzam Küçük Said Paşa ise Erzurum'da doğmuştur (babası o sırada memuriyetle Erzurum'da bulunuyordu). Patrona ihtilâli'nin teşvikçilerinden İspirî - zâde, İspirli' dir.

Aziz Taşan (Cebeci - Ankara)

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başı nerede gömülüdür?

Paşa'nın kesik başının önce Edirne'de Sarıcapaşa Camii mezarlığına gömüldüğü, sonra İstanbul'da kendi yaptırdığı Çarşıkapı'daki medresesine defnolunduğu tahmin edilmektedir.

Taner Kaplan (Karşıyaka - İzmir)

II. Ramses'in mumyası nerededir?

Kahire Müzesi'nde.

M.E. (Üsküdar - İstanbul)

Cumhuriyet devrinde İstanbul'un nerelerinde, hangi sanayi dallarında kaç fabrika kuruldu. Bu fabrikalarda kaç işçi çalışıyor? Hangileri devlete, hangileri özel sektöre aittir?

Böyle bir şey, esaslı bir makalenin konusudur. Herhalde bu sütunlarda cevaplandırmak imkânsızdır. Pek de tarihle ilgili değildir.

Vedat Rasin (Karşıyaka - İzmir)

Köprülü, sadârete gelmek için ne gibi şartlar ileri sürdü?

Köprülü, sadârete gelmek için, geniş yetkiler, istediği azil ve tayinleri yapabilmek hakkı, aleyhinde söylenenlere aksi sabit olmadıkça kulak asılmaması gibi şartlar ileri sürmüştür.

İlhan Çeneli (Hayrabolu - Tekirdağ)

Bir kitapta II. Abdülhamid hakkında okuduklarım doğru mu?

Tamamen doğrudur.

Ömür Aybek (İkiçeşmelik - İzmir)

Osmanlı Hanedanı'nın kaç erkek üyesi hayattadır? Osmanlı tarihi üzerinde hangi kitapları tasviye edersiniz?

Osmanlı Hanedanı'nın tam 30 erkek üyesi hayattadır. Çeşitli ülkelerde yaşıyorlar. — Osmanlı tarihi üzerinde şu kitapları tavsiye edebiliriz: Hayat Yayınları arasında çıkan *Türkiye Tarihi*, İsmail Hâmi Dânişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İ. H. Uzunçarşılı'nın T.T.K. tarafından yayınlanan *Osmanlı Tarihi* ve Osmanlı devleti teşkilâtına ait diğer kitaplar.

İbrarhim İyiol (Nazilli - Aydın)

Çandarlılar hakkında nerede bilgi bulabilirim? Bomba Vak'ası nedir?

Çandırlılar hakkında, Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin III. cildinde, *Hayat Ansiplopedisi*'nde ve başka ansiklopedilerle umumî osmanlı tarihlerinde bilgi bulabilirsiniz. — Bomba Vak'ası, 21 temmuz 1905 günü, Ermeni suikastçiler tarafından II. Abdülhamid'i öldürmek için boş bir arabada bomba patlatılması olayıdır. Hükümdara bir şey olmamış, fakat bir çok şahıs ölmüş ve yaralanmıştır.

Turgut İlhan (Samağır - Bünyan - Kayseri)

Orhun anıtları hangi dilde, hangi yazıyle, ne zaman yazılmıştır? Salâhaddin Eyyûbî'nin milliyeti nedir?

Orhun anıtları, Türk dilinde, Göktürk alfabesiyle, 730 - 735 yılları arasında yazılıp diktirilen 3 anıttır. — Salâhaddin Eyyûbî'nin ailesi aslen Kürt olmakla beraber, Musul Atabeyleri'nin yanında bir Türk subayı olarak yetişmiş, Mısır'ı fethedip orada yerleşmiş ve Eyyûbî hanedanının ilk hükümdarı olmuştur. Eyyûbîler, kuvvetli Türk kültürü ve geleneklerini saklayan Arap' laşmış bir hanedandır. Kürt menşeleri ile bir ilgileri kalmamıştır ve Kürtçe bilmezlerdi. Arapça konuşur, Türkçe de öğrenirlerdi.

Orhan Ünal (Beyoğlu - İstanbul)

Sultan Aziz'in, Paris'teki bir ziyafette çatal - bıçak kullanmadan, eliyle yemek yediği doğru mu?

Kesin olarak yalandır. Bir Türk imparatorunun milletlerarası protokolden habersiz olmasına nasıl ihtimal verebiliyorsunuz?

Başlangıcından
Zamanımıza
Kadar

Türkiye Tarihi

Yazan : T. Yılmaz Öztuna

10. Cilt : 1683 - 1703 Yılları

Bütün Türk ve Türkiye tarihi, tarih ilminin son sözü olarak ancak bu eserde mevcuttur. Her Türk'ün evinde bulunması icab eder.

Her cilt 288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar ve listelerle renkli karton kapak içinde 7,5 liradır. 12 ciltte tamamlanacaktır.

Genel Dağıtım : BATEŞ Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul

H. T. M. — 5

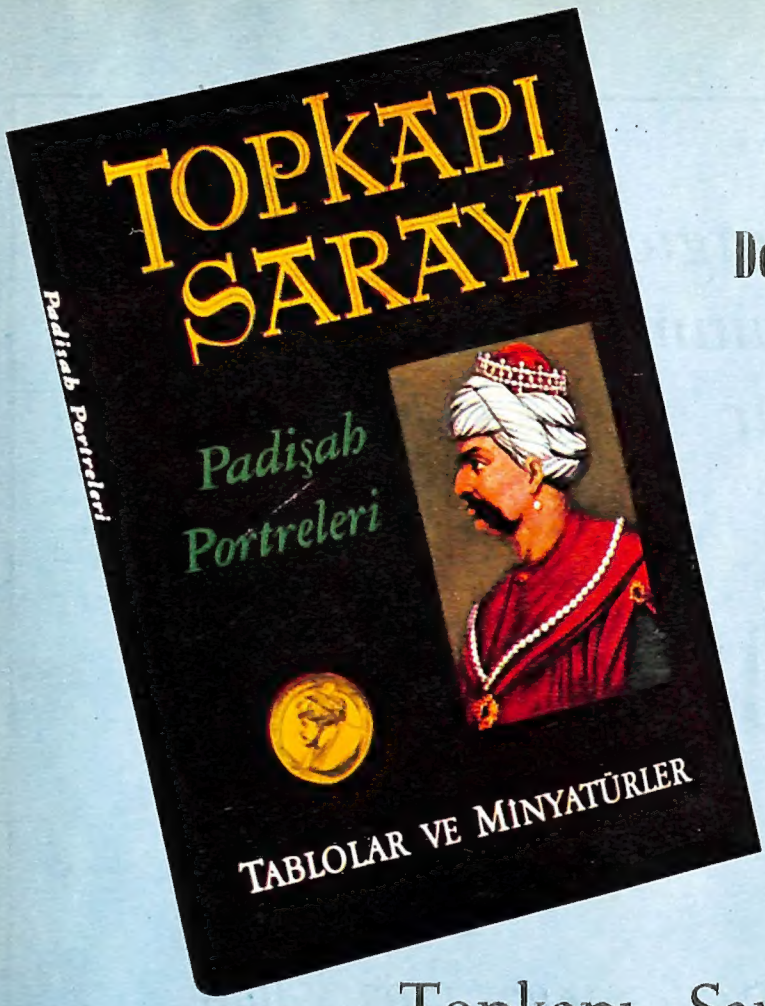

Türkiye'de Doğan Kardeş Ofset Baskı Tekniğinin Tereddütsüz En güzel Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — Istanbul adresinden istenebilir.